

RAPORT KOŃCOWY - PODSUMOWUJĄCY

SZCZECIN, GRUDZIEŃ, 2021 r.

Zamawiający:

Urząd Marszałkowski
Województwa Zachodniopomorskiego
ul. Korsarzy 34
70-540 Szczecin

Wykonawca:

Openfield Sp. z o.o.
Ozimska 4/7
45-057 Opole

Openfield

Streszczenie

Sektor Gospodarczy

W zakresie zmian demograficznych w województwie zachodniopomorskim widoczne jest przede wszystkim starzenie się ludności. W roku 2030 około 1/3 mieszkańców regionu będzie miała więcej niż 60 lat. Znacząco wpłynie to na rynek pracy. W zakładach pracy zwiększać będzie się liczba i udział starszych pracowników. Niekorzystne trendy demograficzne mogą również wpłynąć na lokowanie się przedsiębiorstw w regionie. Konsekwencją zmniejszania się liczby ludności w wieku produkcyjnym i zwiększania grupy w wieku poprodukcyjnym będzie ograniczanie dostępu do zasobów pracy. Zmniejszenie się liczby osób w wieku produkcyjnym, czyli potencjalnych przedsiębiorców może skutkować także spadkiem liczby nowych podmiotów gospodarczych. Drugim widocznym trendem demograficznym jest rosnąca liczba migrantów w regionie - zarówno studentów, jak i pracowników. Istniejący potencjał rozwoju MŚP, zwłaszcza w ich początkowej fazie, nie jest w pełni wykorzystywany. Środowisko gospodarcze do rozwoju przedsiębiorstw nie jest optymalne (niewystarczająca dostępność terenów inwestycyjnych). Istnieje wiele niezagospodarowanych terenów, które mogą stanowić atrakcyjne miejsca do lokowania nowych pomysłów biznesowych.

Województwo zachodniopomorskie cechuje jeden z najwyższych poziomów przedsiębiorczości w Polsce. W roku 2019 województwo zachodniopomorskie posiadało bardzo wysoki wskaźnik podmiotów wpisanych do REGON na 10 tys. mieszkańców, zajmując drugie miejsce w Polsce – zaraz po województwie mazowieckim. W strukturze gospodarczej województwa zachodniopomorskiego, podobnie jak w innych regionach, dominują mikroprzedsiębiorstwa oraz podmioty małe. W okresie 2004-2019 widoczne były jednak niepokojące trendy w zakresie zmiany tej struktury. Tylko nieznacznie, bo o 0,6% wzrósł udział firm małych. Widoczny był również rosnący udział jednoosobowych działalności gospodarczych. Jednocześnie nastąpił spadek liczby firm średnich – ich udział wynosił w roku 2004 - 12,3%, zaś w roku 2019 - 11,5%. Długookresowo, trend zmiany struktury przedsiębiorstw, przełożył się na zmniejszenie potencjału do wdrażania innowacji. Jak wynika z badań znaczenie innowacji oraz możliwość ich wdrażania rośnie wraz z wielkością przedsiębiorstwa. Firmy średnie zdecydowanie częściej niż małe decydują się na tego typu działania inwestycyjne. Najbardziej aktywne w zakresie wdrażania innowacji są natomiast przedsiębiorstwa duże, których w województwie zachodniopomorskim jest relatywnie niedużo.

Pod względem stanu innowacyjności województwo zachodniopomorskie oceniane jest jako jeden z najstarszych regionów w kraju. Charakteryzuje się to przede wszystkim niewielkim odsetkiem firm w regionie które wprowadzają innowacje w swojej działalności. Średni udział przedsiębiorstw innowacyjnych w ogólnej liczbie przedsiębiorstw wynosił w 2019 roku jedynie 12,1%, czyli był to jeden z najniższych wskaźników w Polsce. Innowacyjność przedsiębiorstw kształtowała się poniżej średniej dla Polski w sektorze przemysłowym i znacznie poniżej średniej w sektorze usług. W efekcie w województwie funkcjonuje mała liczba firm z nowoczesnych branż gospodarki.

Przyczyn niskiego poziomu innowacyjności województwa należy upatrywać w kilku czynnikach. Przede wszystkim niewielki udział małych, średnich i dużych przedsiębiorstw w strukturze gospodarki. Większość zachodniopomorskich przedsiębiorstw nie prowadzi własnej działalności badawczej, ponieważ nie jest w stanie samodzielnie udźwignąć wydatków związanych z procesem badawczym czy z utrzymaniem niezbędnej do tego infrastruktury. Wiele nowatorskich pomysłów i technologii zatrzymuje się na etapie idei, ponieważ ich wdrożenie jest zbyt kosztowne i obarczone dużym ryzykiem

niepowodzenia. Niewielki jest udział MŚP w regionalnych nakładach na działalność innowacyjną. Ważny jest również brak regularności. Prace B+R, prowadzone w przedsiębiorstwach, mają charakter dorywczy. Trudność w budowaniu potencjału innowacyjnego firm w regionie, wynika nie tylko ze słabej aktywności samych przedsiębiorstw, ale także ze słabo zintegrowanego systemu instytucji wspierających innowacyjność oraz działalność B+R.

Sektor gospodarczy uwzględnia takie obszary tematyczne jak: przedsiębiorstwa, specjalizacje województwa, innowacyjność i działalność B+R przedsiębiorstw oraz otoczenie biznesowe. Wszystkie te obszary tematyczne obejmują wsparcie w ramach RPO WZ, które określone zostało w I Osi Priorytetowej Gospodarka, Innowacje, Nowoczesne technologie. W jej ramach wyodrębniono odpowiednio 19 działań, odnoszących się do poszczególnych obszarów tematycznych. Poniżej przedstawiono przyporządkowanie (dokonane przez autorów niniejszego opracowania) poszczególnych obszarów do określonych w RPO WZ działań oraz priorytetów inwestycyjnych. Dokonana analiza logiki interwencji potwierdza spójność wewnętrzną celów i zrealizowanych działań w ramach osi priorytetowych, jak i pomiędzy poszczególnymi osiami priorytetowymi. Odtworzenie logiki interwencji miało na celu analizę tego, w jaki sposób zaplanowano interwencję, jakie zidentyfikowano problemy oraz w jaki sposób środki RPO WZ wpłynęły na poprawę sytuacji w badanym obszarze. Obok odtworzenia logiki interwencji w sposób szczegółowy dokonano analizy postępu finansowego, a w dalszej kolejności stopnia osiągnięcia wskaźników. W odniesieniu do obszaru tematycznego przedsiębiorczości, pozytywnie ocenić należy postęp finansowy. W zakresie obszaru tematycznego przedsiębiorczości nie identyfikuje się zagrożeń w realizacji większości wskaźników. Nawet jeżeli w trakcie realizacji programu pojawiały się zagrożenia w osiągnięciu zakładanego poziomu wskaźników, to podejmowane były na bieżące decyzje mające na celu niwelowanie negatywnych skutków. W obszarze tematycznym Innowacyjności i działalności B+R przedsiębiorstw oraz Otoczenia biznesowego pojawiły się działania, które pomimo planowanego wsparcia nie zostały uruchomione, np. projekty w działaniach 1.4, czy 1.17. W efekcie czego założone do realizacji wskaźniki, nie zostały osiągnięte. Nie mniej jednak, należy pamiętać, iż wskaźniki realizowane są przez grupy działań, które zostały przypisane do odpowiednich PI. Realizacja założonych wartości wskaźników, nie jest zatem w całości powiązana z powodzeniem danego działania, czy typu projektu. Zaplanowane i zakontraktowane środki oraz osiągnięte poziomy wskaźników, wskazują, iż realizowane projekty wykorzystały/wykorzystują dostępną alokację, oraz realizowały/realizują założone wartości wskaźników. W tym wymiarze poniesione nakłady przyczyniają się do poprawy sytuacji w regionie. Analiza logiki interwencji potwierdziła, iż podział programu na osie priorytetowe i działania został dokonany prawidłowo. Zgodnie z zapisami dokumentu RPO WZ na lata 2014 – 2020 celem głównym OP I jest podniesienie poziomu innowacyjności i konkurencyjności gospodarki regionu dzięki wykorzystaniu potencjału regionalnych i inteligentnych specjalizacji, w szczególności poprzez zwiększenie aktywności badawczo-rozwojowej przedsiębiorstw. Długotrwały wzrost i osiągnięcie silnej pozycji konkurencyjnej gospodarki regionu warunkowane jest zastosowaniem w sektorze przedsiębiorstw wyników prac badawczo-rozwojowych, nowoczesnych technologii i innowacji (CT 1). W tym celu należy jednak także stymulować zdolności i motywację przedsiębiorstw, w szczególności sektora MŚP, do ciągłego wzrostu, rozwoju i inwestowania w działalność o wyższej wartości dodanej (CT 3). Realizacja celu głównego OP I oparta była na realizacjach CT 1 i CT 3. Połączenie dwóch CT w ramach jednej osi priorytetowej zostało uzasadnione z uwagi na komplementarność zaplanowanych do realizacji typów projektów. Wsparcie infrastruktury i działalności w zakresie B+R w ramach CT 1

więzało się ściśle z zaprogramowanym w ramach CT 3 wdrażaniem innowacji produktowych, procesowych, marketingowych i organizacyjnych w przedsiębiorstwach.

Jak podkreślają uczestnicy badań jakościowych prace nad programem wymagają podejścia uwzględniającego określony kompromis.

Na podstawie dokonanych analiz oraz przeprowadzonych wywiadów jakościowych należy pozytywnie ocenić interwencję realizowaną w ramach RPO WZ na lata 2014 – 2020. Odpowiadała ona zidentyfikowanym problemom, jednak nie zawsze potencjalni beneficjenci byli zainteresowani realizacją projektów w taki sposób, jak to zaplanowano. Należy mieć tutaj na względzie, iż pomimo tego, że wsparcie planowane jest w oparciu o diagnozę, to poszczególne typy projektów, sposób ich realizacji jest bardzo różnorodny.

Badania jakościowe oraz analiza danych zastanych potwierdza, iż podejście terytorialne do realizacji projektów jest uzasadnione i potrzebne. Województwo zachodniopomorskie nie jest jednolite pod względem gospodarczym, społecznym, kulturowym, czy też w zakresie dostępności transportowej. Ważnym elementem stosowania wymiaru terytorialnego w realizowanych inwestycjach jest budowanie współpracy pomiędzy samorządami. Pozwala to na uzyskanie optymalnych efektów nie tylko z perspektywy jednej gminy, ale osiąganie wspólnych efektów, mających wpływ na lokalną społeczność, przedsiębiorców, czy inne instytucje korzystające z realizowanych inwestycji.

Do sektora gospodarczego można przypisać takie wskaźniki wskazane do pomiaru osiągnięć celów Strategii Europa 2020 jak: wskaźnik zatrudnienia w grupie wiekowej 20-64 lata, czy poziom nakładów na działalność badawczo-rozwojową (B+R) w relacji do PKB. O ile działalność B+R można wprost przypisać do obszaru tematycznego „Innowacyjność i działalność B+R przedsiębiorstw” o tyle zatrudnienie w grupie wiekowej 20v- 64 jest przypisane w sposób pośredni do całego sektora, i świadczy o potencjale przedsiębiorców, którzy utrzymują zatrudnienie oraz zatrudniają, o ile mają odpowiednie ku temu warunki gospodarcze. Osiągnięte więc efekty programu w istotnym stopniu przyczyniły się do osiągnięcia przez Polskę założonych wartości docelowych wskaźników. Według danych Eurostatu wskaźnik poziom nakładów na działalność badawczo – rozwojową w relacji do PKB do końca 2019 r. nie został przez Polskę osiągnięty – wartość wskaźnika wyniosła 1,32, a do 2020 r. powinna wynosić 1,7. Nie mniej jednak, analiza poziomu wartości wskaźników oraz odsetka realizacji zobowiązań UE, przypisanych przez badaczy do sektora gospodarczego wykazała, iż nie pojawia się zagrożenie w osiągnięciu założonych wartości wskaźników, czy też w skutecznym wydatkowaniu środków. Pozytywnie można natomiast ocenić osiągnięcie zakładanej wartości wskaźnika zatrudnienia w grupie wiekowej 20 – 64 lata, który na koniec 2020 r. wynosił 73,6%. W obu opisanych obszarach Strategii Europa 2020, RPO WZ wykazuje istotny udział w realizacji postawionych celów.

Kluczowe rekomendacje

- Ze względu na konieczność zwiększenia poziomu zatrudnienia, warto podkreślać ważność starszych pracowników. Można to osiągnąć poprzez promocję, polegającą na wskazywaniu korzyści wynikających z zatrudniania osób starszych (doświadczenie, cierpliwość, zaangażowanie). Bardzo ważne będzie również wspieranie wdrażania zarządzania wiekiem w przedsiębiorstwach. Działania te mogą mieć różny charakter np. zachęcanie i udostępnienie możliwości przekwalifikowania się, stosowanie elastycznych form czasu pracy, wsparcie merytoryczne dla przygotowywania następców (mentoring, tutoring).

- Rosnąca liczba cudzoziemców może stanowić szansę na pozyskanie nowych pracowników w przedsiębiorstwach regionu. Wdrożenie obcokrajowców do organizacji wymaga podjęcia dwóch rodzajów działań. Pierwsze mają charakter integracyjny. Należą do nich kursy zawodowe i językowe oraz szkolenia kompetencyjne i narzędziowe. Drugim działaniem jest wsparcie doradcze dla przedsiębiorstw, które usprawni zarządzanie wielokulturowym zespołem pracowników. Harmonijne wdrożenie obcokrajowców do organizacji wymaga bowiem uwzględnienia i poszanowania ich postrzegania pracy, swoistego etosu i wyznawanych wartości. To w końcu przedstawienie i umożliwienie zaadaptowania do polskich, regionalnych i jednostkowych uwarunkowań: kultury pracy, kultury organizacyjnej.
- Wsparcie rozwoju innowacyjnych usług dla przedsiębiorstw. Kluczowe działania w tym zakresie to: rozwój potencjału wybranych instytucji świadczących tego rodzaju usługi (na przykład centrów innowacji cyfrowych). Wspierane podmioty będą świadczyć usługi z zakresu podnoszenia kompetencji pracodawców i pracowników, a także wszystkich mieszkańców regionu w zakresie umiejętności cyfrowych. Aby zwiększyć skuteczność interwencji zalecane jest prowadzenie działań promocyjnych z zakresu uświadamiania korzyści wynikających z cyfryzacji i zastosowania rozwiązań w zakresie gospodarki 4.0.
- Jednym z głównych problemów z zakresu polityki gospodarczej regionu jest bardzo ograniczona współpraca między nauką a biznesem. Niezbędna jest intensyfikacja inicjatyw zachęcających do komercjalizacji wiedzy i wprowadzenia innowacyjnego produktu lub usługi na rynek. Pierwszym krokiem w tym kierunku jest przekonanie przedsiębiorców, że innowacje są im niezbędne, aby móc konkurować na rynku krajowym i zagranicznym. Aby zachęcić przedsiębiorców do wdrażania tego procesu można powołać platformę współpracy dla poszukiwania pomysłów i rozwiązań, które będą sprzyjać codziennym kontaktom biznesu ze światem nauki. Umożliwi to promowanie wśród przedsiębiorców innowacyjności i korzystania z zasobów intelektualnych regionu.
- Drugim krokiem jest szeroko pojęte sieciowanie – moderowanie współpracy między biznesem i nauką, w których rolę powinny odgrywać instytucje zaangażowane w procesy rozwoju innowacji i transferu technologii, takie jak Centra Innowacji i Rozwoju Regionalnego. Wzmacnianie kooperacji między przedstawicielami tych obszarów, w szczególności w zakresie komercjalizacji wyników badań i angażowanie pracowników jednostek naukowych w badania stosowane i prace rozwojowe. Przykładem działania, które można podjąć, jest powoływanie spółek, gromadzących naukowców chcących podjąć współpracę z biznesem. Takie spółki kontaktują się z przedsiębiorcami bezpośrednio, a ich mniejsze (niż w przypadku uczelni) zobowiązania i procedury formalne, czynią z nich bardziej atrakcyjnych partnerów biznesowych dla przedsiębiorców. Są to jednak z założenia działania krótkofalowe – nakierowane na realizację konkretnych projektów przy pojawianiu się potrzeb.
- Skuteczne wsparcie B+R+I wymaga działań skoordynowanych, spójnych, kompleksowych i planowanych w sposób strategiczny. Ze względu na koszty i ryzyko, które przedsiębiorstwa muszą ponieść na tym etapie, aby finalnie wprowadzić innowację do obiegu gospodarczego konieczne jest wsparcie prowadzenia działalności B+R przez przedsiębiorstwa i partnerstwa z ich udziałem oraz wsparcie wdrażania wyników prac B+R. Należy stworzyć szereg zachęt dla MŚP do podejmowania ryzyka realizacji projektów B+R. Kluczową cechą instrumentów wsparcia w ramach tego celu szczegółowego powinna być modułowość form wsparcia, pozwalająca na lepsze dostosowanie pomocy do realnych potrzeb odbiorcy, zawodności rynku oraz stopnia zaawansowania technologicznego projektów (różne wielkości projektów, większa komplementarność wsparcia B+R i wdrożeń).

- Aby budować środowisko sprzyjające przyrostowi innowacji, transferowi wiedzy i technologii, a co za tym idzie rozwojowi inteligentnych specjalizacji regionu, potrzeba zaangażowania samych przedsiębiorców, ale też większej gotowości przedstawicieli nauki do działania w obszarze biznesu. Dlatego też potrzebne jest tworzenie również długofalowych rozwiązań. Należy więc podjąć działania mające na celu powoływanie porozumień między nauką a biznesem - zarówno wspierające tworzenie takich formalnych powiązań, jak i popularyzujące ideę współpracy oraz korzyści z niej płynące.
- Ważnym elementem polityki gospodarczej jest wsparcie przedsiębiorców w początkowej fazie rozwoju ich działalności gospodarczej. Chodzi nie tylko o zapewnienie dostępu do finansowania, ale przede wszystkim o całościowe wzmocnienie systemu wspierającego proces inicjowania i rozwoju początkujących firm. Dobrym i sprawdzonym rozwiązaniem są ekosystemy startupowe, takie jak kompleksowe wsparcie inkubacyjne oraz akceleryacyjne. Działaniem, które może przyczynić się do powstawania innowacyjnych przedsiębiorstw, jest zachęcanie naukowców do zakładania firm typu spin-off i spin-out. Może być to realizowane poprzez pomoc w szukaniu potencjalnych inwestorów, promocję prowadzenia takich form działalności oraz tworzenie dedykowanych im instrumentów finansowych. Szczególne znaczenie powinny mieć przedsiębiorstwa, które działać będą w obszarach inteligentnych specjalizacji regionu.
- Trzecim obszarem polityki publicznej jest wsparcie rozwoju otoczenia biznesowego: klastrów oraz IOB. Wsparcie klastrów polegać powinno przede wszystkim na określeniu kierunków rozwoju polityki klastrowej, stymulowaniu konsolidacji firm oraz wspieraniu powoływania nowych porozumień. Celem takiego wsparcia ma być osiągnięcie efektu synergii we współpracy pomiędzy ośrodkami naukowymi, biznesem i administracją samorządową.
- Wsparcie IOB powinno skoncentrować się na profesjonalizacji usług instytucji otoczenia biznesu. Można to osiągnąć poprzez wykorzystanie pomocy publicznej. Dostęp do zewnętrznych środków finansowych umożliwi: rozwój kompetencji kadr, kształcenie wysokiej jakości oraz dostęp do nowoczesnego sprzętu informatycznego. Poza powyższym, wciąż potrzebne jest moderowanie przez samorząd budowy sieci kooperacji między podmiotami: zarówno IOB, jak i przedsiębiorstwami.
- Jednym z elementów usprawniających efektywność gospodarki są efektywne kadry zarządzające. Ich rola dodatkowo wzrosła w czasie pandemii Covid-19. W jej wyniku dokonane zostały zmiany w funkcjonowaniu firm i instytucji, kadry zaś stanowią bazę do tworzenia nowych produktów, technologii i rozwiązań. Ponadto liczni pracownicy przeszli na tryb zdalny. Wymaga to od kadr posiadania wysokich kompetencji w obszarze komunikacji, motywowania oraz wspierania swoich pracowników. Należy zatem zaoferować wsparcie wzmacniające kompetencje kadr, aby mogli oni efektywnie wspierać przedsiębiorstwa.

Sektor społeczny

Analizy dokonane w niniejszym raporcie pozwoliły na określenie kluczowych informacji na temat sytuacji regionu w obszarze społecznym na przestrzeni lat 2004 – 2019, można przede wszystkim mówić o takich trendach jak:

- Zwiększenie popytu na usługi opiekuńcze i rehabilitacyjne.
- Rosnące deficyty personelu medycznego.
- Zwiększanie się udziału osób w wieku 55+ wśród klientów pomocy społecznej i osób zagrożonych wykluczeniem społecznym.

- Zwiększanie się grupy osób wykluczonych społecznie ze względu na długotrwałą lub ciężką chorobę oraz niepełnosprawność.
- Deficyt kadr nauczycielskich, zwłaszcza w kształceniu branżowym i zawodowym.
- Nasilanie się odpływu mieszkańców z powiatów położonych w centralnej i wschodniej części województwa (np. białogardzki, łobeski, szczecinecki).
- Powrót do normalnego funkcjonowania przedsiębiorstw po pandemii.
- Rozwój telemedycyny.
- Utrzymanie się niskich wyników nauczania w województwie.
- Napływ coraz większej liczby imigrantów.
- Utrzymywanie się niskiego poziomu zaangażowania mieszkańców w życie polityczne.
- Dalszy wzrost liczby przedszkoli i punktów przedszkolnych oraz miejsc w tych instytucjach.
- Dalsze zmniejszanie się obszarów ubóstwa w województwie.
- Konieczność likwidacji szkół podstawowych i ponadpodstawowych ze względu na zmniejszającą się liczbę uczniów.
- Deficyt pracowników, zwłaszcza wykwalifikowanych.
- Zwiększenie liczby osób bezrobotnych i biernych zawodowo powyżej 55 roku życia.
- Zmniejszenie liczby podmiotów ekonomii społecznej.
- Utrzymujący się słaby dostęp do kultury w mniejszych miejscowościach.
- Odpływ dużej części imigrantów do Niemiec.
- Zwiększenie dystansu w obszarze rynku pracy i warunków życia między największymi miastami i najlepiej rozwiniętymi powiatami regionu, a obszarami słabszymi gospodarczo (np. położonymi w centralnej i wschodniej części województwa (np. białogardzki, łobeski, szczecinecki)).
- Boom turystyczny po pandemii COVID-19.
- Spowolnienie wzrostu aktywności zawodowej kobiet.

Sektor społeczny jest najszerzym w niniejszej analizie i zawiera 7 różnych obszarów tematycznych: rynek pracy (w tym godzenie życia zawodowego i rodzinnego), włączenie społeczne i przeciwdziałanie ubóstwu, ekonomia społeczna, kultura i turystyka, zdrowie, edukacja i kształcenie ustawiczne, dostępność transportowa w regionie.

Zarówno analiza postępu finansowanego jak i poziomu realizacji wskaźników pozwala pozytywnie ocenić wpływ RPO WZ na zidentyfikowane problemy w sektorze społecznym. Pozytywnie należy ocenić w ramach sektora społecznego odsetek realizacji zobowiązań UE do końca 2020 r. Jedynie w przypadku PI 8iii odsetek realizacji zobowiązań jest bardzo niski i wynosił 26%. W pozostałych obszarach osiągał wartość powyżej 70%.

Zaplanowane i zakontraktowane środki oraz osiągnięte poziomy wskaźników, wskazują, iż realizowane projekty wykorzystywały/wykorzystują dostępną alokację, oraz realizowały/realizują założone wartości wskaźników. W tym wymiarze poniesione nakłady przyczyniają się do poprawy sytuacji w regionie. Jednak jak wskazuje analiza danych zastanych, w wielu przypadkach liczba złożonych wniosków o dofinansowanie przekraczała możliwości dofinansowania. Jednakże wsparcie uzyskało w całym sektorze 75% ubiegających się o dofinansowanie. Pokazuje to m.in. skalę zapotrzebowania, oraz wskazuje na grupę podmiotów, która wciąż wymaga wsparcia. Z uwagi na bardzo duży zakres wsparcia

realizowanego w ramach sektora społecznego, należy mieć na uwadze, iż występuje duże zróżnicowanie w skuteczności aplikowania pomiędzy PI.

Na przełomie ostatnich 6 lat w regionie nastąpiły zmiany w sytuacji demograficznej oraz społeczno-gospodarczej, które sprawiły, że wyzwania i potrzeby wskazane w RPO WZ 2014-2020 zmieniły się. Spadek bezrobocia, starzenie się społeczeństwa oraz ogólne zmniejszenie skali ubóstwa wymuszają konieczność zmiany początkowych założeń Programu. Zmiany, szczególnie zachodzące w obrębie rynku pracy, miały wpływ na skuteczność wdrażania RPO WZ 2014-2020 - powodując m.in. niskie zainteresowanie aplikowaniem o środki wśród OPS i PCPR oraz trudności w rekrutacji uczestników do projektów realizowanych w ramach PI 9i. Nie mniej jednak, na moment przygotowania Programu problemy te były widoczne, a przygotowane wsparcie odpowiadało na nie.

Na podstawie dokonanych analiz oraz przeprowadzonych wywiadów jakościowych należy pozytywnie ocenić interwencję realizowaną w ramach RPO WZ 2014 – 2020 w sektorze społecznym. Odpowiadała ona zidentyfikowanym problemom, jednak nie zawsze potencjalni beneficjenci byli zainteresowani realizacją projektów w taki sposób, jak to zaplanowano. Należy mieć tutaj na względzie, iż pomimo tego, że wsparcie planowane jest w oparciu o diagnozę, to poszczególne typy projektów, sposób ich realizacji jest bardzo różnorodny.

Mechanizmy terytorialne zastosowane w sektorze społecznym są trafnym narzędziem wspierającym rozwój obszarów, na terenie których są realizowane oraz całego regionu. Zawiązane partnerstwa z pewnością nie zaistniałyby w takie formule, gdyby nie było to elementem wsparcia w ramach RPO WZ. W wielu przypadkach, to właśnie działania animacyjne oraz wytyczne, które precyzowały jak powinny wyglądać takie partnerstwa, jakie realizować cele umożliwiły ich powstanie. Badani podkreślali również, iż pojawiał się element współpracy w miejsce konkurencji. Z drugiej strony zwrócono uwagę na sytuację powodującą zagrożenie. Realizacja mechanizmów ZIT wymaga jednomysłności i odpowiedniego podziału środków pomiędzy partnerami. Szczególnie ważne w tym względzie jest wypracowanie mechanizmów koordynacji, tak aby zapewnić przejrzystość realizowanych inwestycji i zawieranej współpracy.

Do sektora społecznego można przypisać takie wskaźniki wskazane do pomiaru osiągnięcia celów Strategii Europa 2020 jak te dotyczące: zatrudnienia, młodzieży niekontynuującej nauki, osób w wieku 30-34 lata posiadających wyższe wykształcenie. Jak wspomniano wcześniej, nie jest możliwe porównywanie wartości wskaźników realizacji celów Strategii Europa 2020 dla regionu, z powodu braku określenia wartości docelowych. Można jednak w sposób jakościowy odnieść wartości z regionu do wartości osiągniętych przez Polskę. Widoczne są w tym zakresie dysproporcje, szczególnie w odniesieniu do osób w wieku 30 – 34 lata posiadających wyższe wykształcenie – niższy o 4,3 p.p. od wartości osiągniętej w Polsce i o 2,3 p.p. niższy niż wartość docelowa wyznaczona w Strategii. W przypadku wskaźnika zatrudnienia różnica w porównaniu do wartości wskaźnika dla Polski wyniosła 2,3 p.p., a dla miernika: młodzież niekontynuująca nauki – o 1,9 p.p. wyższa wartość niż dla Polski i o 2,8 p.p. do postawionego celu na 2020 r. w Strategii. Dane te świadczą o dalszej potrzebie wspierania szczególnie obszaru edukacji w regionie.

Kluczowe rekomendacje:

- tworzenie systemowych rozwiązań na rzecz osób w wieku 55+, zagrożonych wykluczeniem społecznym (aktywizacja społeczna i zawodowa, innowacyjne usługi społeczne etc.);
- tworzenie systemowych rozwiązań na rzecz dostosowania systemu ochrony zdrowia do potrzeb osób w wieku 55+, zwłaszcza na obszarach, na których dostęp do ochrony zdrowia jest najniższy;
- wsparcie w zakresie zatrzymywania kadry medycznej na rynku regionalnym;
- kontynuacja wsparcia na rzecz kompetencji kluczowych, matematycznych i przyrodniczych uczniów;
- dostosowanie systemu pomocy społecznej do potrzeb największych obecnie grup klientów (osoby starsze, przewlekle chore, osoby z niepełnosprawnościami);
- kontynuacja działań w zakresie tworzenia miejsc opieki nad dziećmi do lat 5, zwłaszcza na terenach, na których miejsc tych jest najmniej;
- modernizacja i zmiana sposobu działania instytucji rynku pracy w celu: dostosowania do potrzeb rosnącej grupy osób w wieku 55+, szybkiego reagowania na deficyty na rynku pracy;
- bony do pracownika na dodatkowe pakiety badań, wykraczające poza podstawowe badania;
- wsparcie rozwoju turystyki zdrowotnej i srebrnej turystyki (usług turystycznych dostosowanych do potrzeb osób w wieku 55+);
- priorytetowe wspieranie działań na rzecz przedłużenia aktywności zawodowej osób 55+ oraz wzmocnienia ich kompetencji deficytowych;
- priorytetowe traktowanie w części konkursów lub organizacja konkursu dedykowanego inwestycjom mającym wspierać *silver economy* zarówno w zakresie angażowania osób 55+ jako pracowników, jak i produkcji innowacyjnych produktów i usług przeznaczonych dla tej grupy osób;
- kontynuacja wsparcia tworzenia miejsc wychowania przedszkolnego na obszarach, na których występują deficyty;
- kontynuacja działań w zakresie aktywizacji zawodowych zwłaszcza na terenach wiejskich;
- przeznaczenie istotnej części alokacji na projekty z zakresu e-zdrowia, wzmacniające dostęp do lekarzy specjalistów zwłaszcza na tych obszarach, na których dostęp ten jest najtrudniejszy;
- kompleksowe wsparcie osób biernych zawodowo: w zakresie aktywizacji zawodowej, wsparcia społecznego i zdrowotnego;
- publiczne, trwałe wsparcie dla podmiotów reintegracyjnych (CIS, ZAZ) oraz zwiększenie liczby miejsc w placówkach opieki, np. w DPS-ach i Środowiskowych Domach Samopomocy;
- tworzenie zachęt do pozostawiania w województwie zachodniopomorskim dla imigrantów odpowiadających potrzebom miejscowego rynku pracy;
- priorytetowe traktowanie działań mających na celu zwiększenie zasobów mieszkań socjalnych i wychnieniowych oraz – o ile to możliwe – zwiększania zasobów mieszkaniowych gmin;
- kontynuacja wspierania infrastruktury przedszkolnej, zwłaszcza na obszarach deficytowych;
- rozwój infrastruktury i produktów turystycznych, przede wszystkim w pasie pojeziernym;
- wsparcie urynkwienia i konkurencyjności rynkowych podmiotów ekonomii społecznej;
- kontynuacja i priorytetowe traktowanie działań profilaktycznych;
- wspieranie kształcenia przez całe życie organizowanego we współpracy z pracodawcami;
- wsparcie transformacji kształcenia przez całe życie. Twórcy cytowanego raportu " Analiza społeczno-gospodarcza wraz z diagnozą obszarów interwencji EFS" rekomendują "Wzmocnienie sektora usług rozwojowych w celu przejścia od tradycyjnej i sformalizowanej wizji kształcenia i szkolenia dorosłych w długotrwałych formach do wizji nowoczesnej, w której kształcenie jest

elementem codziennego życia i pracy i łączy wiele krótkich form, przy wykorzystaniu procesów już zachodzących i w synergii z pracodawcami (uczenie się wzajemne w pracy, uczenie się od innych osób (rodziny, znajomych, współpracowników), uczenie się w internecie z filmów instruktażowych, stron, kursów)";

- działania w zakresie integracji społeczno-zawodowej imigrantów (np. na wzór szybkiej ścieżki przekwalifikowania funkcjonującej w Niemczech);
- wspieranie usług społecznych online, wykraczających poza wskazane w FEPZ e-administrację, e-edukację i e-zdrowie, np. poprawiających jakość życia mieszkańców Domów Pomocy Społecznej i kontakt z bliskimi przebywającymi daleko od ich miejsca zamieszkania;
- koncentracja wsparcia na Specjalnej Strefie Włączenia/OSI;
- wzmocnienie e-usług instytucji kultury oraz organizacji pozarządowych i grup nieformalnych zajmujących się działalnością kulturalną, przede wszystkim mniejszych, działających na obszarach dalekich od dużych miast;
- priorytetowe wspieranie cyfrowej infrastruktury edukacyjnej, przede wszystkim cyfryzacji kształcenia zawodowego z udziałem pracodawców;
- odbudowa sektora kultury po COVID-19 zwłaszcza na obszarach odległych od dużych miast poprzez wsparcie rozwoju publicznych i niepublicznych instytucji kultury (w tym centrów, ośrodków i domów kultury) oraz grup artystycznych, także w zakresie cyfryzacji działalności;
- wspieranie projektów mających na celu ponowne uruchamianie działalności gospodarczej po kryzysie COVID-19.

Sektor środowiskowy

Województwo zachodniopomorskie charakteryzuje nieduża emisja zanieczyszczeń gazowych, która w każdym badanym roku była znacznie poniżej średniej dla kraju. Pod względem emisji zanieczyszczeń gazowych na tle kraju wyróżniają się województwa łódzkie, mazowieckie i śląskie, w których wytwarzanie zanieczyszczeń było w 2019 roku największe. W skali kraju region zajmuje 8-10 miejsce pod względem emisji zanieczyszczeń pyłowych, dwutlenku siarki, dwutlenku węgla i tlenków azotu. Pod względem wielkości emisji zanieczyszczeń pyłowych emitowanych z zakładów szczególnie uciążliwych województwo zachodniopomorskie zajmowało w 2019 roku 6 miejsce. Analizując stan powietrza należy pamiętać o istotnym czynniku wpływającym na jego jakość jakim jest stężenie pyłu drobnego (PM10). Zanieczyszczenie powietrza związane z emisją pyłu drobnego (PM10) występuje głównie w miastach, a w szczególności w aglomeracji szczecińskiej. Choć poziom zanieczyszczenia PM10 pozostaje stosunkowo niski na tle kraju, to podobne jak w innych województwach główną przyczyną emisji są urządzenia do ogrzewania gospodarstw domowych. Na drugim miejscu pod względem źródeł zanieczyszczeń powietrza znalazła się emisja zanieczyszczeń związana z ruchem pojazdów. Działania na rzecz ograniczenia ruchu pojazdów nie przynoszą oczekiwanych rezultatów, a liczba samochodów w województwie systematycznie rośnie.

Dokonując analizy pod względem terytorialnym wykorzystywania OZE do produkcji energii należy zauważyć, iż województwo warmińsko-mazurskie produkuje znaczne ilości energii wykorzystując OZE, ale nie produkuje najwięcej energii. Pod tym względem liderem jest województwo zachodniopomorskie, które w 2019 wyprodukowało 17,4% krajowej energii pochodzącej z OZE. Udział OZE w wytwarzaniu energii w regionie wynosił w 2005 roku zaledwie 5,5%, jednak wraz z upływem lat i podejmowanymi inwestycjami wartość wskaźnika sukcesywnie wzrastała.

W Polsce można zaobserwować systematyczny wzrost masy wytworzonych odpadów komunalnych przez jednego mieszkańca w latach 2015-2019, co może być efektem lepszej kontroli nad systemem zbiórki odpadów. Wartość wskaźnika w 2019 roku była najwyższa w województwie dolnośląskim i wynosiła 404 kg. Na drugim miejscu znalazło się województwo zachodniopomorskie, w którym szacuje się, że jeden mieszkaniec wyprodukował 391 kg odpadów komunalnych w ciągu roku. Na wielkość wytwarzanych odpadów w przypadku województwa zachodniopomorskiego ma jego znaczenie w obszarze turystyki. Region zajmuje najwyższe pozycje jeśli chodzi o liczbę udzielonych noclegów, czy miejsc noclegowych w Polsce. Cytując za WPGO¹ „Masa wytwarzanych odpadów komunalnych w regionie w przeliczeniu na 1 mieszkańca jest znacznie niższa w gminach wiejskich (typowo rolniczych) od średniej dla województwa zachodniopomorskiego. Występują również duże dysproporcje w masie wytwarzanych odpadów komunalnych w przeliczeniu na 1 mieszkańca między gminami o charakterze turystycznym a pozostałymi gminami”. Sytuacja ta została również uwzględniona w dokumencie na potrzeby prowadzonych prognozowanych zmian w zakresie gospodarki odpadami. Jak wskazują autorzy, prognozuje się, że mieszkaniec województwa będzie w roku 2032 średnio wytwarzał pomiędzy 416 a 440 kg odpadów komunalnych rocznie. Przy tym w mieście Świnoujście oraz powiatach kamieńskim i kołobrzeskim prognozowana masa jest znacznie wyższa niż przeciętna masa wytwarzanych odpadów przez jednego mieszkańca. Wynika to z faktu, iż są to obszary nadmorskie, a to związane jest z dużą ilością turystów, szczególnie w okresie wiosenno-letnim.²

Jednym z głównych problemów dotyczącym gospodarki obiegu zamkniętego jest niska efektywność selektywnego odbierania odpadów u źródła tj. niesegregowanie odpadów w gospodarstwach domowych lub niewłaściwa segregacja.

Właściwe gospodarowanie zasobami wodnymi oraz zrównoważona gospodarka wodno-ściekowa mają priorytetowe znaczenie dla środowiska. Największym zagrożeniem dla jakości wód stanowią zrzuty punktowe ścieków komunalnych, bytowych i przemysłowych, nadmierny pobór wód oraz zanieczyszczenia dopływające do wód ze źródeł rozproszonych. Negatywny wpływ na środowisko wodne ma również sposób wykorzystywania nawozów w rolnictwie – dotyczy to zarówno produktów sztucznych, jak i naturalnych. Według prowadzonych badań stan jakości rzek uchodzących bezpośrednio do morza stale się poprawia i odnotowuje się mniej zanieczyszczeń organicznych i biogennych (odpowiedzialnych za eutrofizację wód).

Jednym z problemów w województwie zachodniopomorskim dotyczącym gospodarki wodnej jest zapewnienie odpowiedniej ilości i jakości wody. Trudności w zaopatrzeniu w wodę w celach komunalnych występują w zachodniej części pasa nadmorskiego. Mieszkańcy terenów wiejskich zaopatrywani są w wodę pochodzącą z lokalnych wodociągów, jednak ich stan techniczny wymaga modernizacji w związku z zaostrzającymi się wymogami co do jakości wody pitnej. W województwie zachodniopomorskim funkcjonuje ok. 300 oczyszczalni ścieków, spośród których większość to obiekty komunalne. Wśród oczyszczalni komunalnych dominują oczyszczalnie

¹ Plan Gospodarki Odpadami dla Województwa Zachodniopomorskiego na lata 2020-2026 z uwzględnieniem perspektywy na lata 2027-2032, Szczecin 2019 r.

² Ibidem.

biologiczne, których liczba w 2019 roku wyniosła 173. W okresie od 2004 do 2019 stopniowo wygaszane zostały oczyszczalnie mechaniczne, zarówno komunalne, jak i przemysłowe. Województwo zachodniopomorskie znajduje się w krajowej czołówce regionów pod względem liczby ludności korzystającej z oczyszczalni, w tym na drugim miejscu biorąc pod uwagę ludność mieszkającą na terenach wiejskich.

Na terenie województwa zachodniopomorskiego obszary prawnie chronione zajmują powierzchnię o wielkości blisko pół miliona hektarów. Jest to jeden z mniejszych wyników na tle innych regionów. Tylko cztery województwa (opolskie, śląskie, łódzkie i dolnośląskie) posiadają mniejszą powierzchnię obszarów prawnie chronionych niż analizowane województwo. Pomimo faktu, iż powierzchnia obszarów chronionych w województwie zachodniopomorskim nie wybija się na tle innych regionów, to należy zauważyć bardzo pozytywną zmianę, polegającą na drugim wyniku w kraju pod względem przyrostu powierzchni obszarów chronionych w latach 2005-2019. W analizowanym województwie przyrost ten wyniósł 5 proc. W 2019 roku lasy w Polsce zajmowały powierzchnię ponad 9,25 mln hektarów. Do obszarów chronionych należą również te objęte programem Natura 2000. Program ma na celu tworzenie w krajach Unii Europejskiej sieci obszarów chronionych prawem unijnym, dla zachowania określonych typów siedlisk przyrodniczych oraz gatunków, uważanych za cenne i zagrożone w skali Europy. W województwie znajduje się 21 obszarów specjalnej ochrony ptaków o łącznej powierzchni (z wyłączeniem obszaru morskiego Zatoki Pomorskiej i Przybrzeżnych Wód Bałtyku) 692 857 ha, co stanowi ok. 30,3 % powierzchni województwa oraz 64 specjalne obszary ochrony siedlisk o łącznej powierzchni (z wyłączeniem obszarów morskich Zatoki Pomorskiej) 426 232 ha, co stanowi ok. 18,6% powierzchni województwa. Według informacji zawartych na stronie internetowej Regionalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska w Szczecinie Plany zadań ochronnych zostały ustanowione dla 43 Planów. Lasy w województwie zachodniopomorskim stanowiły 8,8 proc. ogólnej powierzchni lasów w kraju. To jeden z najwyższych udziałów w zestawieniu województw (ponad 817,5 tys. ha). Do czynników, które mają pozytywny wpływ na stan bioróżnorodności w regionie należy zaliczyć właśnie to, iż region odznacza się bardzo dużym odsetkiem powierzchni zalesionych. Zagrożeniem dla bioróżnorodności jest też rosnąca presja turystyczna i mieszkaniowa w szczególności na terenach nadmorskich. Po pierwsze, powoduje zmiany w krajobrazie (np. na skutek budowy nowych hoteli, domów czy innych obiektów zbiorowego zakwaterowania). Po drugie, zwiększa hałas (szczególnie w sezonie turystycznym) zakłócający spokój zwierząt. Po trzecie, przyczynia się do niszczenia różnorodności biologicznej. Po czwarte, przyczynia się do wyczerpywania zasobów wodnych (woda wykorzystywana jest do zaspakajania potrzeb rozwijającego się sektora turystycznego i mieszkaniowego). I po piąte, generuje wzmożoną produkcję śmieci i odpadów.

Sektor środowiskowy uwzględnia 5 obszarów tematycznych, które mieszczą się w zakresie wsparcia realizowanego w obszarze trzech Osi Priorytetowych RPO WZ: OP II GOSPODARKA NISKOEMISYJNA, OP III OCHRONA ŚRODOWISKA I ADAPTACJA DO ZMIAN KLIMATU, OP IV NATURALNE OTOCZENIE CZŁOWIEKA.

Odtworzenie logiki interwencji miało na celu analizę tego, w jaki sposób zaplanowano interwencję, jakie zidentyfikowano problemy oraz w jaki sposób środki RPO WZ wpłynęły na poprawę sytuacji w badanym obszarze. Obok odtworzenia logiki interwencji w sposób szczegółowy dokonano analizy postępu finansowego, a w dalszej kolejności stopnia osiągnięcia wskaźników.

W odniesieniu do całego sektora środowiskowego, pozytywnie ocenić należy postęp finansowy. Zarówno analiza desk research jak i wywiady jakościowe z przedstawicielami IZ RPO WZ potwierdzają wysokie zainteresowanie wsparciem. Jak sami wskazują, w ich ocenie alokacje na poszczególne nabory były wysokie, natomiast w wielu przypadkach zainteresowanie wnioskodawców znacznie je przewyższało. Badania jakościowe oraz analiza danych zastanych potwierdzają, iż w sektorze środowiskowym nie występuje ryzyko niezrealizowania wartości docelowych wskaźników, które zagrażałyby realizacji celów RPO WZ.

Analiza logiki interwencji potwierdziła, iż podział programu na osie priorytetowe i działania został dokonany prawidłowo. Na podstawie dokonanych analiz oraz przeprowadzonych wywiadów jakościowych należy pozytywnie ocenić interwencję realizowaną w ramach RPO WZ na lata 2014 – 2020. Odpowiadała ona zidentyfikowanym problemom, jednak nie zawsze potencjalni beneficjenci byli zainteresowani realizacją projektów w taki sposób, jak to zaplanowano. Należy mieć tutaj na względzie, iż pomimo tego, że wsparcie planowane jest w oparciu o diagnozę, to poszczególne typy projektów, sposób ich realizacji jest bardzo różnorodny. Jak wskazywano to przy okazji analizy poziomu osiągnięcia wartości docelowych wskaźników, zainteresowanie wnioskodawców było tak duże, jak tego oczekiwano (w większości działań). Nakładają się tutaj dwie sytuacje, czyli ważenie kosztów i korzyści przez beneficjentów oraz szczegółowe potrzeby i wymagania stawiane regionom przez założenia polityki spójności.

Projekty realizowane w ramach podejścia ZIT zakładały realizowanie kompleksowych, synergicznych projektów na danym obszarze funkcjonalnym. W PI 4c mechanizm ZIT realizowano w działaniu 2.6 oraz 2.8. Projekty realizowane przy wykorzystaniu mechanizmów terytorialnych w sposób strategiczny oddziałują na obszar interwencji, a więc osiągają efekt skali i synergii oraz rozwiązują najważniejsze problemy dotyczące danego obszaru. Modernizacja budynków mieszkalnych, ma istotny wpływ na zmniejszenie emisji gazów cieplarnianych oraz poziomu zanieczyszczenia powietrza. Jednocześnie projekty tego typu łączą się np. z projektami w zakresie rewitalizacji osiągając szerszy kontekst społeczno – gospodarczy.

Odnosząc się do Realizacji celów określonych w Strategii Europa 2020, dane z Eurostat wskazują, iż Polska musi wciąż podejmować działania na rzecz zwiększenia udziału energii ze źródeł odnawialnych, ostatnie dostępne dane wskazują na 12,16%, a wartość docelowa do 2020 r. powinna wynosić 15%. Jeśli mowa o ograniczeniu emisji gazów cieplarnianych oraz zużycia energii pierwotnej, dane dla Polski pokazują, iż cele te udało się zrealizować. Na poziomie regionu nie są prowadzone statystyki dotyczące wskazanych mierników, w efekcie czego nie jest możliwe porównanie ich wartości w regionie. Dlatego jak już wcześniej wspomniano dokonana została ocena jakościowa wkładu RPO WZ w realizację celów Strategii Europa 2020. Analiza informacji kwartalnej wykazała, iż w wielu przypadkach wartości docelowe wskaźników dla poszczególnych PI zostały przekroczone, nie zidentyfikowano również zagrożenia w wydatkowaniu środków. W efekcie czego można stwierdzić, iż program miał istotny wpływ na osiągnięcie celów Strategii, a przypisane cele tematyczne odpowiadały wskazanym w Strategii potrzebom.

Kluczowe rekomendacje

- Objęcie wymianą źródeł ciepła w budynkach mieszkalnych lub poszczególnych lokalach mieszkalnych, a także budynkach użyteczności publicznej;

- Realizacja projektów w zakresie budowy lub rozbudowy infrastruktury zintegrowanego systemu transportu publicznego w celu ograniczenia ruchu drogowego w centrach miast, w tym zakup zeroemisyjnego taboru transportu miejskiego, zakup i montaż publicznych stacji ładowania pojazdów elektrycznych oraz rozwiązań uzupełniających komunikację publiczną, opartych o rozwiązania zeroemisyjne (np. systemy carsharing, systemy elektrycznych pojazdów transportu indywidualnego, systemy park&ride, bike&ride, etc).
- Organizacja i usprawnianie systemów selektywnej zbiórki odpadów komunalnych, w tym budowa i modernizacja PSZOK, stacji magazynowych i przeładunkowych odpadów selektywnie zebranych wraz z innymi elementami systemów selektywnej zbiórki odpadów.
- Budowa i rozbudowa instalacji do recyklingu, w tym linii sortowania odpadów selektywnie zebranych, instalacji recyklingu organicznego, a także produkcji pelletu z odpadów drzewnych.
- Rekultywacja terenów zdegradowanych, w tym rekultywacja składowisk, likwidacja dzikich wysypisk oraz usuwanie porzuconych odpadów.
- Budowa, rozbudowa lub modernizacja oczyszczalni ścieków.
- Budowa, rozbudowa lub modernizacja sieci kanalizacyjnych.
- Zrównoważona niebieska gospodarka. Tematyką projektów będą działania w zakresie ograniczenia wpływu na środowisko i klimat niebieskiej gospodarki (w tym rybołówstwa, akwakultury, turystyki przybrzeżnej, transportu morskiego, działalności portowej i przemysłu stoczniowego).
- Rozwój i wykorzystanie OZE, w szczególności produkcja i magazynowanie energii elektrycznej wytwarzanej w oparciu o biomasę, energię wodną, wiatrową, energię geotermalną. Działanie obejmuje rozwój jednostek wytwórczych, magazynowanie i przesyłanie energii, tworzenie klastrów lub spółdzielni energetycznych.
- Realizacja projektów zwiększających adaptację infrastruktury do zmian klimatu, ze szczególnym uwzględnieniem miast. Projekty zorientowane powinny być na zmniejszenie skali miejskiej wyspy ciepła, dostosowanie infrastruktury do lepszego zagospodarowania wód opadowych, kształtowania zieleni miejskiej. Finansowanie mogą uzyskać projekty rozwoju „zielono-niebieskiej” infrastruktury, likwidacji powierzchni nieprzepuszczalnych, budowy systemów zagospodarowania wód opadowych oraz rozwoju terenów zieleni w miastach, a także informowania i ostrzegania przed zagrożeniami wynikającymi z warunków pogodowych. Proponowane działania są odpowiedzią na rozpoznane wyzwanie związane z koniecznością adaptacji do zmian klimatu.
- Adaptacja do zwiększonej intensywności opadów, zwiększenie retencji i ograniczenie spływu powierzchniowego. Projekty dotyczyć mogą budowy lub modernizacji urządzeń wodnych małej retencji, zastosowania rozwiązań zwiększających małą retencję wodną i wykorzystywanie wody opadowej, rozwój lub odtworzenie naturalnych ekosystemów retencjonujących wodę.
- Wsparcie instytucjonalnych form ochrony przyrody w zakresie tworzenia planów ochrony parków krajobrazowych, monitoringu obszarów chronionych, utworzenia nowych obszarów chronionych.
- Wdrażanie działań ochronnych związanych z poprawą stanu ekosystemów, siedlisk i poszczególnych gatunków (działania ochrony czynnej i biernej), identyfikacji miejsc występowania oraz eliminacji gatunków obcych w tym inwazyjnych, ochrony brzegów morskich, wałów wydmowych oraz eliminacja niszczenia brzegów klifowych morza, poprzez ochronę naturalnych zbiorowisk roślin.
- Zgodnie z koncepcją koncentracji/rozproszenia ruchu turystycznego dla właściwego zagospodarowania turystycznego obszarów chronionych możliwa jest alternatywa, należy dążyć do skupienia ruchu turystycznego w określonych miejscach (np. bardziej odpornych na negatywne

oddziaływanie człowieka na środowisko przyrodnicze). Polega to na takim zagospodarowaniu obszarów chronionych, aby większość turystów przebywała na specjalnie wybranych w tym celu miejscach lub terenach (określanych przez planistów mianem „dzbanków z miodem” – ang. „honeypots”). Zazwyczaj w miejscach tych lokalizowane są parkingi dla samochodów, miejsca piknikowe, punkty informacji turystycznej, toalety itp., a czasami również placówki gastronomiczne, pola biwakowe, kempingi itd. W niektórych przypadkach zagospodarowanie turystyczne w takich miejscach może być wzbogacone o urządzenia i usługi rekreacyjno-sportowe, sklepy, a nawet muzea przyrodnicze czy przyrodniczo-etnograficzne.

Summary

In the period of demographic changes in the social area of the West Pomeranian Voivodeship, the aging of the population is mainly visible. In 2030, about 1/3 of the region's population will be in detention for more than 60 years. It will significantly affect the labor market. The number of people present in workplaces is increasing. Unfavorable fashionable demographics may also affect the location in the region. The consequence of reducing the number of people in development and increasing the number in the retirement age will limit access to labor resources. Reducing the number of people of age, i.e. heir investors, may also result in the number of new operators. The second visible demographic trend is the growing number of migrants in the region - students and employees. SMEs, especially in the early stages, are not in a position to grow. The economic environment for the development of enterprises is not optimal (insufficient availability of investment areas). According to the ideas that will be created by the new business spaces that will design the ideas. The voivodship is characterized by one of the West Pomeranian levels of entrepreneurship in Poland. In 2019, two West Pomeranian voivodeships have a very high level of voivodeship navigation up to REGON 10 thousand. inhabitants, second place in Poland - right after the Mazowieckie Voivodeship. In the company established by the appointed dealer, as well as in other distributors and distributors appointed for sale. In the period 2004-2019, the same trends in terms of structure changes are visible. Only share, because 0.6% share in a small company. Equal contributions from the characteristic side were also visible. At the same time, we want the decline in the number of medium-sized companies - their shares in 2004 - 123%, and in 2019 - 11.5%. In the long term, the tendency to change the structure will translate into new opportunities for innovation. How it was possible to conduct research in the field of innovation and innovation management Small companies of this kind decide on investment activities. Reporting changes to the information and reporting system that were introduced were introduced in new innovations. In terms of the state of the state, the Zachodniopomorskie voivodship is assessed as one of the weakest regions in the country. It is characterized mainly by the percentage of companies in the region that introduce innovations in their activities. Average shares in enterprises only in the market price in 2019 12, i.e. to one of 1%, i.e. in Poland, i.e. in this country. The community of the enterprise was below the meaning of the Polish industrial meaning and below the following meaning. She largely had a small business with a high industry. The reasons for the success of the voivodeship's innovation can be found in several factors. Entrepreneur - small, small, medium and small enterprise for small. The protest of West Pomeranian enterprises does not conduct research because it is not able to independently support the side related to tool tools or conservation tools for this infrastructure. Much of the ideas and ideas that led to the situation that led to the emergence, there will be implementations that have been set up and burdened with rebellion. Their share in outlays on innovative activities is small. The lack of regularity is also important. R&D work for enterprises in enterprises is occasional. The difficulty in building the company's innovative potential in the region results only from low activity, but also from the launch of new solutions and R&D activities.

The economic sector covers such subject areas as: enterprises, voivodeship specialisations, enterprises' innovativeness and R&D activity as well as the business environment. All these subject areas are covered with support as part of the Zachodniopomorskie Voivodeship Regional Operational Programme, which is specified in the Priority Axis I Economy, Innovations, Modern Technologies. The Axis includes 19 measures that refer to particular subject areas. The assignment (conducted by the

authors of this elaboration) of particular areas to the measures specified in the ZV ROP and investment priorities is presented below.

The conducted intervention logic analysis confirms the internal consistency of the objectives and measures implemented as part of the priority axes as well as between particular priority axes. The intervention logic reconstruction was aimed at analysing the manner in which the intervention was planned, the identified problems and the ZV ROP funds' contribution to the improvement of the situation in the studied region. Aside from the intervention logic's reconstruction, the study featured a detailed analysis of the financial progress and then the achievement of index values. The financial progress must be regarded as positive in terms of the entrepreneurship subject area. No risks can be identified in terms of the achievement of most index values for the entrepreneurship subject area. Even if the programme's implementation featured risks of not achieving the assumed index values, decisions were regularly made to eliminate the negative effects. The Enterprise Innovativeness and R&D Activity as well as Business Environment subject areas features measures that were not initiated despite the planned support, e.g. the projects in measures 1.4 or 1.17. As results, the assumed index values were not achieved. Nevertheless, it must be noted that the indices are implemented by measure groups assigned to the relevant IPs. Therefore, the achievement of the assumed values is not entirely related to the success of the given measure or project type. The planned and contracted funds and achieved index levels indicate that the implemented projects utilise(d) the available allocation and achieve(d) the assumed values. In this regard, the expenses incurred contribute to the improvement of the region's situation.

The intervention logic analysis confirmed that the programme's division into priority axes and measures was done correctly. According to the entries of the ZV ROP 2014-2020 document, the main objective of the PA I is to improve the regional economy's innovativeness and competitiveness by using the regional and smart specialisations' potential, especially by improving the enterprises' research and development activity. The long-term growth and achievement of a strong competitive position by the region's economy depends on the use of R&D work results, modern technologies and innovations in the enterprises sector (SO 1). For this purpose, it is however necessary to stimulate the capabilities and motivation of enterprises, especially in the small and medium enterprises sector, in terms of continuous growth, development and investment into higher added value activity (SO 1). The achievement of the PA I's main objective was based on the achievement of SO 1 and SO 3. The fusion of two SOs as part of one priority axis was reasonable due to the complementarity of the project types planned for implementation. The support for infrastructure and R&D activity as part of SO 1 was strictly related to the implementation of product, process, marketing and organisational innovations in enterprises programmed in SO 3.

As emphasised by the participants of the qualitative studies, the works on the programme require an approach that takes into consideration a certain compromise.

Based on the conducted analyses and qualitative interviews, the intervention implemented as part of the ZV ROP 2014-2020 must be viewed as positive. It was adequate for the identified problems, however the potential beneficiaries were not always interested in implementing the projects in the planned manner. It must be noted that despite the fact that the support is planned based on evaluation, the specific project types and the manner of their implementation differ substantially. The qualitative studies and existing data analysis confirm that the territorial approach to the projects' implementation is reasonable and necessary. The Zachodnio-Pomorskie Voivodeship is not homogeneous in terms of economy, society, culture or transport availability. An important element of

using the territorial dimension in the implemented investments is the establishment of cooperation between local governments. This allows for obtaining optimal effects not only from the perspective of a single municipality, but for obtaining common effects that affect the local community, entrepreneurs or other institutions that benefit from the implemented investments.

The economic sector can include the following Europe 2020 Strategy objective achievement measurement indices: employment rate in the 20-64 age group or expenditure for R&D activity as a share of GDP. Insofar as the R&D activity can be directly assigned to the “Enterprise Innovativeness and R&D Activity” subject area, the employment rate in the 20-64 age group is indirectly assigned to the entire sector and demonstrates the potential of entrepreneurs who are maintaining employment or employ workers, provided that adequate economic conditions are ensured. Therefore, the programme’s effects contributed substantially to Poland’s achievement of the assumed target indices. According to Eurostat data, the index regarding the expenditure for R&D activity as a share of GDP was not achieved by Poland at the end of 2019 – the index amounted to 1.32 and should amount to 1.7 before 2020. Nevertheless, an analysis of the index values and share of fulfilled EU commitments assigned by researchers to the economic sector demonstrated that there is no risk of not achieving the assumed index values or ineffective fund spending. The achievement of the assumed index regarding the employment rate in the 20-64 age group, which amounted to 73.6% at the end of 2020, must be viewed as positive. The ZV ROP demonstrates a substantial contribution to the achievement of the basic objectives in both of the described areas of the Europe 2020 Strategy.

Key Recommendations

- Due to the need to increase the employment level, it is worth emphasizing the importance of older workers. This can be achieved through promotion, which consists in showing the benefits of employing older people (experience, patience, commitment). It will also be very important to support the implementation of age management in enterprises. These activities can be of different nature, e.g. encouraging and providing the possibility of retraining, the use of flexible forms of working time, substantive support for the preparation of successors (mentoring, tutoring).
- The growing number of foreigners may provide an opportunity to find new employees in enterprises in the region. Introducing foreigners to an organization requires two types of actions. The first are integrative. These include vocational and language courses as well as competence and tool training. The second activity is consulting support for enterprises, which will improve the management of a multicultural team of employees. The harmonious introduction of foreigners to the organization requires taking into account and respecting their perception of work, specific ethos and values. After all, it is a presentation and making it possible to adapt to Polish, regional and individual conditions: work culture and organizational culture.
- Support for the development of innovative services for enterprises. The key activities in this area include: development of the potential of selected institutions providing such services (e.g. digital innovation centers). The supported entities will provide services in the field of improving the competences of employers and employees, as well as all inhabitants of the region in the field of digital skills. To increase the effectiveness of the intervention, it is recommended to conduct promotional activities in the field of awareness of the benefits of digitization and the use of solutions in the field of economy 4.0.
- One of the main problems in the area of the region's economic policy is the very limited cooperation between science and business. It is necessary to intensify initiatives encouraging the

commercialization of knowledge and introducing an innovative product or service to the market. The first step in this direction is to convince entrepreneurs that innovations are necessary for them to be able to compete on the domestic and foreign markets. In order to encourage entrepreneurs to implement this process, a cooperation platform can be established to search for ideas and solutions that will foster everyday contacts between business and the world of science. This will enable the promotion of innovation and the use of intellectual resources in the region among entrepreneurs.

- The second step is networking in the broad sense - moderating cooperation between business and science, which should be played by institutions involved in the processes of innovation development and technology transfer, such as Centers for Innovation and Regional Development. Strengthening cooperation between representatives of these areas, in particular in the field of commercialization of research results and involving employees of scientific units in applied research and development works. An example of actions that can be taken is establishing companies that gather scientists who want to cooperate with business. Such companies contact entrepreneurs directly, and their smaller (than in the case of universities) obligations and formal procedures make them more attractive business partners for entrepreneurs. However, by definition, these are short-term actions - aimed at the implementation of specific projects when needs arise.
- Effective support for R & D & I requires coordinated, coherent, comprehensive and strategically planned actions. Due to the costs and risk that enterprises have to bear at this stage, in order to finally introduce innovation into the economic cycle, it is necessary to support R&D activities by enterprises and partnerships with their participation, and to support the implementation of R&D results. A number of incentives for SMEs to take the risk of carrying out R&D projects should be created. The key feature of support instruments under this specific objective should be the modularity of the forms of support, allowing for better adjustment of the aid to the real needs of the recipient, market failure and the degree of technological advancement of projects (different sizes of projects, greater complementarity of R&D support and implementations).
- In order to build an environment conducive to the growth of innovation, the transfer of knowledge and technology, and thus the development of smart specializations in the region, it is necessary to involve the entrepreneurs themselves, but also greater readiness of science representatives to act in the field of business. Therefore, it is also necessary to create long-term solutions. Therefore, actions should be taken to establish agreements between science and business - both supporting the creation of such formal links and popularizing the idea of cooperation and its benefits.

Social sector

The analyzes carried out in this report allowed for the definition of key information on the situation of the region in the social area in the years 2004-2019, we can mainly talk about such trends as:

- Increasing the demand for care and rehabilitation services.
- Growing shortages of medical personnel.
- Increasing the share of people aged 55+ among social assistance clients and people at risk of social exclusion.
- Increasing the group of people socially excluded due to long-term or severe illness and disability.
- Deficit of teaching staff, especially in sectoral and vocational education.

- Increasing outflow of inhabitants from poviats located in the central and eastern part of the voivodship.
- Restoration of business operations to normal after a pandemic.
- Development of telemedicine.
- Maintaining low educational results in the voivodship.
- Inflow of an increasing number of immigrants.
- Maintaining a low level of residents' involvement in political life.
- Further increase in the number of kindergartens and kindergarten points and places in these institutions.
- Further reduction of poverty areas in the voivodship.
- The need to close primary and secondary schools due to the decreasing number of students.
- Shortage of workers, especially skilled workers.
- Increasing the number of unemployed and economically inactive people aged over 55.
- Reducing the number of social economy entities.
- Persisting poor access to culture in smaller towns.
- Outflow of a large proportion of immigrants to Germany.
- Increasing the distance in the area of the labor market and living conditions between the largest cities and the most developed poviats in the region and the economically weaker areas
- The tourism boom after the COVID-19 pandemic.
- Slowdown in the growth of female economic activity.

The social sector is the broadest sector in this analysis and encompasses 7 different subject areas: labour market (including the reconciliation of career and family), social inclusion and counteracting poverty, social economy, culture and tourism, health, education and life-long education, transport availability in the region.

An analysis of the financial progress and index achievement rate allows for a positive view of the ZV ROP's impact on the problems identified in the social sector. The share of the fulfilled EU commitments in the social sector until the end of 2020 must be viewed as positive. The share of fulfilled commitments is very low only in the case of IP 8iii, amounting to 26%. In other areas, the share was higher than 70%.

The planned and contracted funds and achieved index levels indicate that the implemented projects utilise(d) the available allocation and achieve(d) the assumed values. In this regard, the expenses incurred contribute to the improvement of the region's situation. However, as demonstrated by the existing data analysis, in many cases the number of filed subsidy applications exceeded the funding capabilities. Nevertheless, 75% of applicants were provided with support. This demonstrates the scale of demand and identifies the group of entities that still requires support. Due to the very broad extent of the support provided in the social sector, it must be noted that the application effectiveness varies greatly in between IPs.

In the last 6 years, the region featured changes in the demographic as well as social and economic situation that also affected the challenges and needs specified in the ZV ROP 2014-2020. The unemployment decline, demographic ageing and general poverty decline make it necessary to change the Programme's initial assumptions. The changes, especially those taking place in the labour market,

affected the ZV ROP 2014-2020 implementation effectiveness and resulted in, among others, low interest in applying for funds at SACs and PFACs as well as difficulties in recruiting participants for projects implemented as part of IP 9i. Nevertheless, at the time of the Programme's development the problems were clear and the prepared support was adequate.

Based on the conducted analyses and qualitative interviews, the intervention in the social sector implemented as part of the ZV ROP 2014-2020 must be viewed as positive. It was adequate for the identified problems, however the potential beneficiaries were not always interested in implementing the projects in the planned manner. It must be noted that despite the fact that the support is planned based on evaluation, the specific project types and the manner of their implementation differ substantially.

The territorial mechanisms applied in the social sector are apt tools for supporting the development of areas in which they are used and of the entire region. The established partnerships would certainly not take place in such a form if they weren't an element of the support provided as part of the ZV ROP. In many cases, it were the animation activities and guidelines specifying the form of such partnerships or the objectives to be achieved that enabled their establishment. The respondents also emphasised that cooperation replaced competition. On the other hand, attention was drawn to a situation that posed a risk. The implementation of the ITI mechanism requires unanimity and adequate division of funds between partners. It is especially important to establish coordination mechanisms to ensure the transparency of the implemented investments and established cooperation.

The social sector can include the following Europe 2020 Strategy objective achievement measurement indices: employment rate among early school leavers and people with higher education aged 30-34. As specified above, it is impossible to compare the Europe 2020 Strategy objective achievement indices for the region due to the lack of target value specification. It is however possible to make a qualitative reference of the region's values to the indices achieved by Poland. It is possible to notice disparities, especially in terms of people with higher education aged 30-34 – the index is lower by 4.3 percentage point than the index achieved by Poland and by 2.3 percentage point than the target value specified in the Strategy. In terms of the employment index, the difference when compared to Poland's index amounted to 2.3 percentage point, while in the case of the early school leavers the index was 1.9 percentage point higher than for Poland and 2.8 percentage point higher than the Strategy's objective for 2020. The above data demonstrate the need for further support in the region's education.

Key Recommendations:

- creating systemic solutions for people aged 55+, at risk of social exclusion (social and professional activation, innovative social services, etc.);
- creating systemic solutions to adapt the health care system to the needs of people aged 55+, especially in the areas where access to health care is the weakest;
- support in retaining medical staff on the regional market;
- continuing support for students' key mathematics and science competences;
- adapting the social welfare system to the needs of the largest groups of clients (the elderly, the chronically ill, people with disabilities);

- continuation of activities in the scope of creating childcare places for children up to 5 years of age, especially in the areas with the fewest places;
- modernization and change of the way labor market institutions operate in order to: adapt to the needs of the growing group of people aged 55+, quickly respond to deficits in the labor market;
- employee vouchers for additional research packages, going beyond basic research;
- support for the development of health tourism and silver tourism (tourist services tailored to the needs of people aged 55+);
- priority support for activities aimed at extending the economic activity of people 55+ and strengthening their deficit competences;
- prioritizing in some competitions or organizing a competition dedicated to investments aimed at supporting the silver economy both in terms of engaging 55+ people as employees and producing innovative products and services intended for this group of people;
- continued support for the creation of pre-school places in areas with deficits;
- continuation of activities in the field of professional activation, especially in rural areas;
- allocating a significant part of the allocation to e-health projects, strengthening access to specialist doctors, especially in those areas where such access is the most difficult;
- comprehensive support for economically inactive people: in terms of professional activation, social and health support;
- public, permanent support for reintegration entities (CIS, ZAZ) and increasing the number of places in care facilities, eg in DPS and Community Self-Help Homes;
- creating incentives to stay in the Zachodniopomorskie Voivodeship for immigrants who meet the needs of the local labor market;
- prioritizing activities aimed at increasing the stock of social and respite housing and - if possible - increasing the housing stock of municipalities;
- continuing to support pre-school infrastructure, especially in deficit areas;
- development of tourist infrastructure and products, mainly in the lake district;
- supporting marketization and competitiveness of market entities of the social economy;
- continuation and priority treatment of preventive measures;
- support for lifelong learning organized in cooperation with employers;
- support for the transformation of lifelong learning. The authors of the quoted report "Socio-economic analysis together with the diagnosis of ESF intervention areas" recommend "Strengthening the development services sector in order to move from the traditional and formalized vision of adult education and training in long-term forms to a modern vision in which education is an element of everyday life and work and combines many short forms, using the processes already taking place and in synergy with employers (learning from each other at work, learning from other people (family, friends, colleagues), learning on the Internet from instructional videos, websites, courses) ";
- activities in the field of socio-professional integration of immigrants (eg following the example of the fast retraining path functioning in Germany);
- supporting online social services, going beyond e-administration, e-education and e-health indicated in FEPZ, eg improving the quality of life of the inhabitants of nursing homes and contact with relatives who are far from their place of residence;
- concentration of support on the Special Inclusion Zone / OSI;

- strengthening the e-services of cultural institutions as well as non-governmental organizations and informal groups dealing with cultural activities, especially smaller ones, operating in areas far from large cities;
- priority support for digital educational infrastructure, in particular the digitization of vocational education with the participation of employers;
- reconstruction of the cultural sector after COVID-19, especially in areas distant from large cities by supporting the development of public and non-public cultural institutions (including centers, cultural centers and centers) and artistic groups, also in the field of digitization of activities;
- supporting projects aimed at restarting economic activity after the COVID-19 crisis.

Environmental sector

The Westpomeranian Region is characterized by low emissions of gaseous pollutants, which in each of the analyzed years was significantly below the national average. In terms of gaseous pollutant emissions, compared to the rest of the country, the Łódzkie, Mazowieckie and Śląskie voivodships stand out, where the production of pollutants was the highest in 2019. Nationally, the region ranks 8-10 in terms of the emission of dust pollutants, sulfur dioxide, carbon dioxide and nitrogen oxides. In terms of the amount of dust emissions emitted from particularly burdensome plants, the Zachodniopomorskie Province was ranked 6th in 2019. When analyzing the air condition, one should remember about an important factor influencing its quality, which is the concentration of fine dust (PM10). Air pollution related to the emission of fine dust (PM10) occurs mainly in cities, in particular in the Szczecin agglomeration. Although the level of PM10 pollution remains relatively low compared to the rest of the country, household heating devices are the main cause of emissions, similar to other voivodships. The second place in terms of air pollution sources was the emission of pollutants related to the traffic of vehicles. Actions aimed at limiting vehicle traffic do not bring the expected results, and the number of cars in the voivodship is systematically growing. When analyzing the territorial use of renewable energy sources for energy production, it should be noted that the Warmińsko-Mazurskie voivodship produces significant amounts of energy using renewable energy sources, but does not produce the most energy. In this respect, the West Pomeranian Voivodeship is the leader, which in 2019 produced 17.4% of the country's renewable energy. The share of renewable energy sources in energy production in the region in 2005 was only 5.5%, but with the passage of years and the investments undertaken, the value of the indicator was gradually increasing. In Poland, a systematic increase in the mass of municipal waste generated by one inhabitant can be observed in 2015-2019, which may be the result of better control over the waste collection system. The value of the indicator in 2019 was the highest in the Dolnośląskie Voivodeship and amounted to 404 kg. The Zachodniopomorskie Province was in second place, where it is estimated that one resident produced 391 kg of municipal waste per year. The amount of generated waste in the case of the West Pomeranian Voivodeship is influenced by its importance in the field of tourism. The region is in the highest positions in terms of the number of overnight stays or bed places in Poland. Quoting the WPGO, "The mass of municipal waste generated in the region per capita is much lower in rural (typically agricultural) communes than the average for the West Pomeranian Voivodeship. There are also large disproportions in the mass of municipal waste generated per 1 inhabitant between municipalities of a tourist nature and other municipalities ". This situation was also taken into account in the document for the purposes of the forecast changes in the field of waste management. As the authors point out, it is predicted that in 2032 a resident of the voivodship will on average generate

between 416 and 440 kg of municipal waste per year. At the same time, in the city of Świnoujście and in the counties of Kamień and Kołobrzeg, the forecast mass is much higher than the average mass of waste generated by one inhabitant. This is due to the fact that these are coastal areas, and this is associated with a large number of tourists, especially in the spring and summer season. One of the main problems related to the circular economy is the low efficiency of selective waste collection at source, i.e. non-segregation of waste in households or improper segregation. Proper management of water resources and sustainable water and sewage management are priorities for the environment. The greatest threats to water quality are point discharges of municipal, domestic and industrial wastewater, excessive water abstraction and pollution flowing into the water from dispersed sources. The way in which fertilizers are used in agriculture also has a negative impact on the aquatic environment - this applies to both artificial and natural products. According to the conducted research, the quality of rivers flowing directly into the sea is constantly improving and there is less organic and biogenic pollution (responsible for water eutrophication). One of the problems in the West Pomeranian Voivodeship regarding water management is ensuring the appropriate quantity and quality of water. Difficulties in supplying water for municipal purposes occur in the western part of the coastal belt. Inhabitants of rural areas are supplied with water from local water supply systems, but their technical condition requires modernization due to stricter drinking water quality requirements. There are approx. 300 sewage treatment plants in the Zachodniopomorskie voivodship.

The environmental sector includes 5 subject areas which are covered by the support provided in three Priority Axes of the ZV ROP: PA II LOW-EMISSION ECONOMY, PA III ENVIRONMENTAL PROTECTION AND CLIMATE CHANGE ADAPTATION, PA IV MANKIND'S NATURAL ENVIRONMENT.

The intervention logic reconstruction was aimed at analysing the manner in which the intervention was planned, the identified problems and the ZV ROP funds' contribution to the improvement of the situation in the studied region. Aside from the intervention logic's reconstruction, the study featured a detailed analysis of the financial progress and then the achievement of index values.

The financial progress in the entire environmental sector must be regarded as positive. The desk research analysis and qualitative interviews with the ZV ROP MA representatives confirm the high interest in the support. The representatives were of the opinion that the allocations for particular recruitments were high, while in many cases the applicants' interest exceeded the allocations. The qualitative studies and existing data analysis confirm that the environmental sector feature no risk of failure to achieve the target values which would pose a risk for the achievement of the ZV ROP's objectives.

The intervention logic analysis confirmed that the programme's division into priority axes and measures was done correctly. Based on the conducted analyses and qualitative interviews, the intervention implemented as part of the ZV ROP 2014-2020 must be viewed as positive. It was adequate for the identified problems, however the potential beneficiaries were not always interested in implementing the projects in the planned manner. It must be noted that despite the fact that the support is planned based on evaluation, the specific project types and the manner of their implementation differ substantially. As mentioned during the analysis of the achievement of the target indices, the applicants' interest was as high as expected (for most measures). This includes the

overlapping of situations, i.e. the beneficiaries' cost-benefit weighing as well as detailed needs of and requirements imposed on regions by the cohesion policy's assumptions.

The projects implemented in the ITI approach assumed the implementation of complex, synergetic projects in the given functional area. In IP 4c, the ITI mechanism was implemented in measure 2.6 and 2.8. The projects implemented with the use of territorial mechanisms have a strategic impact on the intervention's area, i.e. they achieve the scale and synergy effect and solve the most important problems in the given area. The modernisation of residential buildings substantially contributes to the reduction of greenhouse gas emissions and air pollution. At the same time, such projects are combined with, e.g. regeneration projects, thereby achieving a broader social and economic context.

When referring to the implementation of the objectives specified in the Europe 2020 Strategy, the Eurostat data demonstrates that Poland must still take action to improve the share of energy from renewable sources as the recent available data points to 12.16%, while the target value up to 2020 should amount to 15%. In terms of the reduction of greenhouse gas emissions and primary energy consumption, the data for Poland suggests that these objectives were achieved. No statistics on the aforementioned metrics are kept for the region, thereby it is impossible to compare their values in the region. Therefore, as already stated, a qualitative assessment of the ZV ROP's contribution to the achievement of the Europe 2020 Strategy's objectives was conducted. An analysis of the quarterly information demonstrated that in many cases the target index values for particular IPs were exceeded and no risk related to fund spending was identified. As a result, it can be stated that the programme contributed substantially to the achievement of the Strategy's objectives and the assigned subject objectives corresponded to the needs specified in the Strategy.

Key Recommendations

- Covering the exchange of heat sources in residential buildings or individual residential premises, as well as public utility buildings;
- Implementation of projects for the construction or expansion of the infrastructure of an integrated public transport system in order to reduce road traffic in city centers, including the purchase of zero-emission urban transport rolling stock, the purchase and installation of public charging stations for electric vehicles and solutions supplementing public transport, based on zero-emission solutions (e.g. car sharing systems, electric vehicle systems for individual transport, park & ride systems, bike & ride systems, etc.).
- Organization and improvement of municipal waste selective collection systems, including construction and modernization of PSZOK, storage and reloading stations for selectively collected waste along with other elements of selective waste collection systems.
- Construction and expansion of recycling installations, including selectively collected waste sorting lines, organic recycling installations, and the production of pellets from wood waste.
- Reclamation of degraded land, including landfill rehabilitation, liquidation of illegal landfills and disposal of abandoned waste.
- Construction, expansion or modernization of sewage treatment plants.
- Construction, expansion or modernization of sewage networks.
- A sustainable blue economy. The topics of the projects will be activities aimed at reducing the environmental and climate impact of the blue economy (including fisheries, aquaculture, coastal tourism, maritime transport, port activities and shipbuilding).

- Development and use of renewable energy sources, in particular the production and storage of electricity generated on the basis of biomass, water, wind and geothermal energy. The measure covers the development of generation units, energy storage and transmission, and the creation of energy clusters or cooperatives.
- Implementation of projects increasing the adaptation of infrastructure to climate change, with particular emphasis on cities. Projects should focus on reducing the scale of the urban heat island, adapting the infrastructure to better management of rainwater, shaping urban greenery. Financing can be obtained for projects for the development of "green and blue" infrastructure, liquidation of impermeable surfaces, construction of rainwater management systems and development of green areas in cities, as well as informing and warning against hazards resulting from weather conditions. The proposed actions are a response to the identified challenge related to the need to adapt to climate change.
- Adaptation to increased rainfall intensity, increasing retention and reducing surface runoff. Projects may concern the construction or modernization of small water retention devices, the application of solutions increasing small water retention and the use of rainwater, the development or restoration of natural water retention ecosystems.
- Support for institutional forms of nature protection in the area of developing landscape park protection plans, monitoring of protected areas, and creating new protected areas.
- Implementation of protective measures related to the improvement of the condition of ecosystems, habitats and individual species (active and passive protection measures), identification of places of occurrence and elimination of alien species, including invasive ones, protection of sea shores, dune dikes and elimination of the destruction of sea cliffs by protecting natural communities plants.
- According to the concept of concentration / dispersion of tourist traffic, an alternative is possible for the proper development of tourism in protected areas, one should strive to concentrate tourist traffic in specific places (more resistant to the negative impact of humans on the natural environment). This is based on the development of protected areas in such a way that the majority of tourists stay in specially selected places or areas (referred to by planners as "honey jugs" - "honeypots"). Typically, these places include car parks, picnic areas, tourist information points, toilets, etc., and sometimes also catering establishments, camping sites, campsites, etc. sports, shops, and even natural or ethnographic museums.

Spis treści

Streszczenie	3
Summary	17
Spis treści	28
Wstęp	29
SEKTOR GOSPODARCZY	30
1. Główne podmioty i ich sytuacja	30
2. Najważniejsze problemy występujące w obszarze tematycznym	38
3. Czynniki wpływające na obszar	42
4. Czynniki sukcesu i porażki w obszarze	45
5. Ocena logiki interwencji w tym ocena spójności wewnętrznej oraz ocena realizacji wskaźników, osiągnięcia celów Programu i jego wpływu na region	50
6. Ogólna ocena wpływu poszczególnych osi priorytetowych na sytuację społeczno-ekonomiczną regionu.....	52
7. Spójność Programu z dokumentami nadrzędnymi	54
8. Rekomendowane działania	55
SEKTOR SPOŁECZNY	59
1. Główne podmioty i ich sytuacja	59
2. Najważniejsze problemy występujące w obszarze tematycznym	78
3. Czynniki wpływające na obszar	83
4. Czynniki sukcesu i porażki w obszarze	88
5. Ocena logiki interwencji w tym ocena spójności wewnętrznej oraz ocena realizacji wskaźników, osiągnięcia celów Programu i jego wpływu na region	90
6. Ogólna ocena wpływu poszczególnych osi priorytetowych na sytuację społeczno-ekonomiczną regionu.....	91
7. Spójność Programu z dokumentami nadrzędnymi	93
8. Rekomendowane działania	94
SEKTOR ŚRODOWISKOWY.....	97
1. Główne podmioty i ich sytuacja	97
2. Najważniejsze problemy występujące w obszarze tematycznym	99
3. Czynniki wpływające na obszar	105
4. Czynniki sukcesu i porażki w obszarze	108
5. Ocena logiki interwencji w tym ocena spójności wewnętrznej oraz ocena realizacji wskaźników, osiągnięcia celów Programu i jego wpływu na region	109
6. Ogólna ocena wpływu poszczególnych osi priorytetowych na sytuację społeczno-ekonomiczną regionu.....	111
7. Spójność Programu z dokumentami nadrzędnymi	113
8. Rekomendowane działania wraz z propozycją wskaźników i kryteriów wyboru projektów. ...	114

Wstęp

Niniejszy raport stanowi podsumowanie prac w ramach badania „Ewaluacja ex post Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Zachodniopomorskiego 2014-2020”.

Badanie w całości opierało się na 3 celach badawczych:

- a) diagnoza społeczno-gospodarcza Pomorza Zachodniego;
- b) ewaluacja RPO WZ 2014-2020;
- c) rekomendacje dla kierunków wsparcia w ramach RPO 2021-2027.

W efekcie wyznaczono 3 moduły, które stanowią osobne raporty, ich podsumowanie to element niniejszego opracowania:

- Moduł I. Diagnoza społeczno-gospodarcza stanowi komplementarny element ewaluacji RPO WZ 2014-2020.
- Moduł II. Ewaluacja skuteczności, efektywności i wpływu RPO WZ 2014-2020 na region.
- Moduł III. Rekomendacje dotyczące nowego RPO WZ 2021-2027.

Dokument konsekwentnie został skonstruowany w taki sposób, aby zachować związek ze strategią województwa, ale też z poszczególnymi etapami zlecenia i odnosi się do następujących sektorów oraz obszarów tematycznych:

- Sektor gospodarczy (obejmujący różne obszary tematyczne rzutujące na powodzenie rozwoju sektora):
 - Przedsiębiorstwa,
 - Specjalizacje województwa,
 - Innowacyjność i działalność B+R przedsiębiorstw,
 - Otoczenie biznesowe.
- Sektor społeczny (obejmujący różne obszary tematyczne rzutujące na powodzenie rozwoju sektora),
 - Rynek pracy (w tym godzenie życia zawodowego i rodzinnego),
 - Wykluczenie społeczne i przeciwdziałanie ubóstwu,
 - Ekonomia społeczna,
 - Kultura i turystyka,
 - Zdrowie,
 - Edukacja i kształcenie ustawiczne,
 - Dostępność transportowa w regionie.
- Sektor środowiskowy (obejmujący różne obszary tematyczne rzutujące na powodzenie rozwoju sektora),
 - Gospodarka niskoemisyjna (ochrona powietrza),
 - Gospodarka obiegu zamkniętego (ochrona gleby),
 - Gospodarka wodno-ściekowa (ochrona wód),
 - Zmiany klimatu (adaptacja, ostrzeganie przed zagrożeniami),
 - Bioróżnorodność (ochrona i wzmacnianie różnorodności biologicznej).

Metodologia badania zakładała przede wszystkim wykorzystanie metody analizy danych zastanych, uzupełniono ją badaniami terenowymi, wywiadami jakościowymi z przedstawicielami IZ RPO WZ oraz badaniami ilościowymi z beneficjentami Programu.

SEKTOR GOSPODARCZY

1. Główne podmioty i ich sytuacja

W celu określenia poziomu rozwoju sektora gospodarczego w województwie zachodniopomorskim zbadano podmioty należące do czterech głównych obszarów tematycznych tj. przedsiębiorstw, specjalizacji województwa, innowacyjności i działalności B+R przedsiębiorstw oraz otoczenia biznesowego.

Wśród przedsiębiorstw, największy wpływ na kształtowanie się tego obszaru tematycznego, posiadają mikro i małe przedsiębiorstwa działające w sektorze usług. Przez cały badany okres, sektor usług posiadał największy udział w strukturze gospodarczej regionu – 74% w 2020, przy niskim odsetku przedsiębiorstw działających w pierwszym sektorze gospodarki, który w 2020 r. wyniósł jedynie 2%. Przez wszystkie 11 lat, struktura nie uległa znacznym zmianom oraz nie różniła się znacznie od tej ogólnokrajowej, jednakże mimo największego udziału, sektor usług stanowił mniejszą część w strukturze gospodarki regionu niż w innych województwach.

Tabela 1. Struktura podmiotów gospodarki narodowej wg rejestru REGON wg wielkości zatrudnienia w woj. zachodniopomorskim w latach 2005 – 2020.

Liczba zatrudnionych	2005	2008	2011	2014	2017	2020
Ogółem	206 776	213 124	214 584	219 406	223 130	234 131
0-9	198 871	205 065	206 205	211 345	215 179	227 010
10-49	6 389	6 561	6 895	6 623	6 568	5 836
50-249	1 339	1 331	1 330	1 298	1 246	1 152
250-999	148	141	132	120	121	114
1000 i więcej	29	26	22	20	16	19

Źródło: GUS BDL.

W latach 2005-2020 liczba podmiotów gospodarki narodowej wzrosła o ponad 13%, czego przykładem jest Tabela 1. Należy jednak zwrócić uwagę, iż wzrost ten został spowodowany jedynie zwiększeniem się liczby mikroprzedsiębiorstw, albowiem liczba przedsiębiorstw we wszystkich grupach zatrudniających powyżej 10. osób spadła. Może to stanowić przeszkodę w pozyskaniu odpowiedniego poziomu nakładów inwestycyjnych, zwiększaniu kapitału inwestycyjnego oraz tworzeniu powiązań kooperacyjnych³.

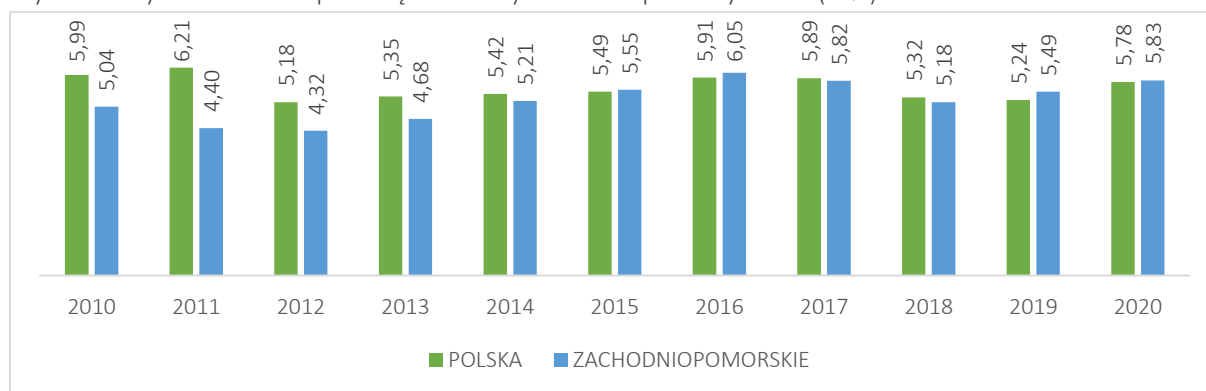
³ Polityka gospodarcza województwa zachodniopomorskiego, , Urząd Marszałkowski Województwa Zachodniopomorskiego. Szczecin 2021, s. 5

Kolejnymi miarami wskazującymi na relatywnie wysoki poziom przedsiębiorczości w województwie zachodniopomorskim są podmioty wpisane do rejestru REGON na 10 tys. mieszkańców oraz na 1000 osób w wieku produkcyjnym. W latach 2004-2019 pierwszy z wymienionych wskaźników, rósł niemal nieprzerwanie z 1 192 w 2004 r. do 1 345 w 2019 r., niemniej wartość uzyskana w 2019 r. dała drugą pozycję spośród wszystkich województw, a w 2004 r. województwo zachodniopomorskie było liderem tej kwalifikacji. Liczba nowo zarejestrowanych podmiotów ustabilizowała się od 2009 r., od kiedy to wynosiła w granicach 18-19 tys., co należy odczytać jako zjawisko pozytywne. W tym miejscu należy również wskazać, iż w 2020 r. zarejestrowano znacznie mniej firm, bo jedynie nieco ponad 15 tys. Drugi wspomniany wskaźnik tj. liczba podmiotów na 1000 mieszkańców w wieku produkcyjnym tożsamo charakteryzuje poziom przedsiębiorczości, albowiem również rósł on we wszystkich okresach z wyjątkiem zmianą pomiędzy 2010 i 2011 r., z 183,1 w 2004 r. do 223,8 w 2019 r., oraz także w tym przypadku, województwo zachodniopomorskie straciło pozycję lidera na rzecz województwa mazowieckiego podczas badanego okresu, przez co w 2019 roku zajęło drugą pozycję.

Warto również wspomnieć, iż w województwie zachodniopomorskim liczba osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą wzrosła pomiędzy latami 2012 i 2020 o prawie 10 tys., z niewiele ponad 163 tys. do blisko 173 tys. osób. Również w tej grupie podmiotów najczęstszym obszarem działalności były usługi.

Analizując aspekt przedsiębiorczości nie należy zapominać o rentowności, która odzwierciedla niejako rynkową ocenę działań przedsiębiorstw. W tym celu posłużono się wskaźnikiem zyskowności sprzedaży brutto, co do którego dane za okres 2010-2020 z podziałem na Polskę i województwo zachodniopomorskie przedstawia Wykres 2. Nakłady na działalność innowacyjną w przedsiębiorstwach na 1 osobę aktywną zawodowo w województwie zachodniopomorskim oraz w Polsce (w zł).

Wykres 1. Wyniki finansowe przedsiębiorstw: zyskowność sprzedaży brutto (w %).

Źródło: GUS BDL

Mimo osiągania gorszych od średniej krajowej wyników finansowych w 7 z 11 okresów rocznych, aktualną rentowność przedsiębiorstw w województwie zachodniopomorskim należy uznać za dobrą i ponadprzeciętną, albowiem zarówno w 2019 r., jak również w 2020 r. zyskowność sprzedaży brutto dla firm z przedmiotowego województwa przewyższała wartości ogólnopolskie. W tym miejscu należy wskazać, że rozszerzona analiza przedmiotowych przedsiębiorstw została zawarta w raporcie częściowym – diagnoza społeczno - gospodarcza.

Zgodnie z założeniami strategii Europa 2020 w ocenie rozwoju regionalnego, zastosowana została koncepcja regionalnych i inteligentnych specjalizacji. Ma ona na celu identyfikację i wspieranie specjalizacji danego regionu zgodnie ze strategicznym i integracyjnym podejściem do wykorzystania jego potencjału. W województwie zachodniopomorskim wydzielono 5 regionalnych specjalizacji, które w istocie stanowią obszar działalności gospodarczej. Na ich podstawie zidentyfikowano również inteligentne specjalizacje regionu, a w drodze rozwoju koncepcji zauważono, iż poszczególne Regionalne Specjalizacje oddziałują w różnym stopniu na konkretny rozwój Inteligentnych Specjalizacji, a skalę powiązań między przedmiotowymi specjalizacjami przedstawia Tabela 2.

Tabela 2. Matryca powiązań między regionalnymi oraz inteligentnymi specjalizacjami województwa zachodniopomorskiego.

Regionalne specjalizacje Inteligentne specjalizacje	Biogospodarka	Przemysł metalowy i maszynowy	Gospodarka morska i logistyka	Usługi przyszłości	Turystyka i zdrowie
Wielkogabarytowe konstrukcje wodne i lądowe					
Zaawansowane wyroby metalowe					
Produkty drzewno-meblarskie					
Opakowania przyjazne środowisku					
Produkty inżynierii chemicznej i materiałowej					
Nowoczesne przetwórstwo rolno-spożywcze					
Multimodalny transport i logistyka					
Produkty oparte na technologiach informacyjnych					

Znaczące
 Częściowe
 Niskie
 Brak

Źródło: Wydział Zarządzania Strategicznego Urzędu Marszałkowskiego Województwa Zachodniopomorskiego, Wykaz Inteligentnych Specjalizacji Województwa Zachodniopomorskiego, Szczecin 2016.

Jak wynika z danych zawartych w tabeli 2, najwięcej Inteligentnych Specjalizacji pochodzi z obszaru Biogospodarki, zaś najmniej z Turystyki i Zdrowia. Zauważalny jest również fakt, iż poszczególne Inteligentne Specjalizacje jest w różnorakim stopniu powiązana z kilkoma Regionalnymi Specjalizacjami. Dalsza analiza charakterystyk przedsiębiorstw skupiających się na działalności w zakresie wskazanych obszarów wskazała, iż najczęściej należą one do sekcji: rolnictwo, łowiectwo, rybactwo; przetwórstwo przemysłowe; dostawa wody i gospodarowanie ściekami i odpadami oraz działalność związana z rekultywacją; transport i gospodarka magazynowa.

Nadto, w celu oceny zróżnicowania wewnątrz województwa zachodniopomorskiego, zarówno pod względem ilościowym jak i jakościowym i porównania owej struktury z innymi województwami (lub

NUTS II) zastosowano analizę danych zastanych⁴. Oprócz wniosków zawartych w dokumentach źródłowych tj. rozmieszczenie Inteligentnych Specjalizacji między powiatami oraz skupienie działalności opartej na technologiach informatycznych wokół stolicy województwa – Szczecina, wykazano, iż Pomorze Zachodnie wyróżnia specjalizacja działalności przedsiębiorstw w obszarze wielkogabarytowych konstrukcjach wodnych i lądowych. W strukturze przedmiotowej specjalizacji znajdują się podmioty z branż przemysłu stoczniowego i metalowego, a dalsza diagnoza wykazała ich koncentrację w województwie zachodniopomorskim na tle całego kraju. Co więcej, zauważono wzrost znaczenia przedmiotowego sektora, nie tylko dla regionu, ale również dla gospodarki krajowej. Dalsza analiza desk research wykazała, iż podmioty działające w obszarach Inteligentnych Specjalizacji regionu generują większość przychodów osiągniętych w całym województwie⁵ oraz odpowiadają za zdecydowaną wartość eksportu – 79,79% w 2018 r. Z czego największy udział stanowiły zaawansowane wyroby metalowe (21,76%) oraz nowoczesne przetwórstwo rolno-spożywcze (16,93%)⁶. Niemniej, udział Inteligentnych Specjalizacji w wartości sprzedanej produkcji przemysłowej wskazuje, iż poza kilkoma obszarami, wciąż istnieje wysoki potencjał rozwojowy. Wspomniane wyżej ryzyko wynikające ze słabej strony, czyli rozdrobnionej struktury przedsiębiorstw w regionie, tj. potencjalnego utrudnienia z pozyskaniem zagranicznych kontrahentów, nie znalazło potwierdzenia, albowiem przedsiębiorstwa działające w ramach Inteligentnych Specjalizacji generują nie tylko większość przychodów w województwie, ale również znaczną część wartości eksportu. Rozszerzona analiza specjalizacji województwa znajduje się w raporcie cząstkowym - diagnoza społeczno – gospodarcza.

Kolejnym aspektem poddanym analizie była innowacyjność i działalność B+R przedsiębiorstw. Jak wiadomo, aby dostosować się do zmieniającego otoczenia, a co więcej podjąć odpowiednie działania zanim sygnały z rynku wskażą, że owa zmiana nastąpiła, należy prowadzić działalność innowacyjną. Na obszary determinujące procesy składają się otoczenie makroekonomiczne, relacje z dostawcami oraz odbiorcami, instytucje sfery nauki, rozwiązania instytucjonalne i organizacyjne⁷ oraz niewątpliwie środki finansowe przedsiębiorstwa. Poniżej wskazano mapę z raportu nt. innowacyjności regionów europejskich z 2019 r., w którym województwo zachodniopomorskie zajęło 220 pozycję i zostało skategoryzowane jako tzw. skromny innowator (*modest innovator*).

Aby ocenić kierunek rozwoju innowacji, wykorzystano Regionalną Strategię Rozwoju Inteligentnych Specjalizacji Województwa Zachodniopomorskiego 2020+ RSI3 WZ. W RSI 2014 – 2020. Za wyzwania w województwie zachodniopomorskim dotyczące rozwoju innowacji wskazano m.in. ww. rozdrobnioną strukturę gospodarczą oraz zmiany demograficzne. Za cel strategiczny uznano budowanie świadomości i kompetencji innowacyjnych wśród społeczeństwa oraz przedsiębiorców.

⁴ Dokumenty źródłowe to: Wydział Zarządzania Strategicznego Urzędu Marszałkowskiego Województwa Zachodniopomorskiego, Wykaz Inteligentnych Specjalizacji Województwa Zachodniopomorskiego, Szczecin 2016, s. 41; Regionalne Biuro Gospodarki Przestrzennej Województwa Zachodniopomorskiego w Szczecinie, Plan zagospodarowania przestrzennego województwa zachodniopomorskiego. Tom I, Uwarunkowania kształtowania polityki przestrzennej województwa, Szczecin, czerwiec 2020 r., s. 137-38.

⁵ Urząd Marszałkowski Województwa Zachodniopomorskiego, *Polityka gospodarcza województwa zachodniopomorskiego*, Szczecin 2021, s. 11

⁶ Urząd Marszałkowski Województwa Zachodniopomorskiego, *Polityka gospodarcza województwa zachodniopomorskiego*, Szczecin 2021, s. 36

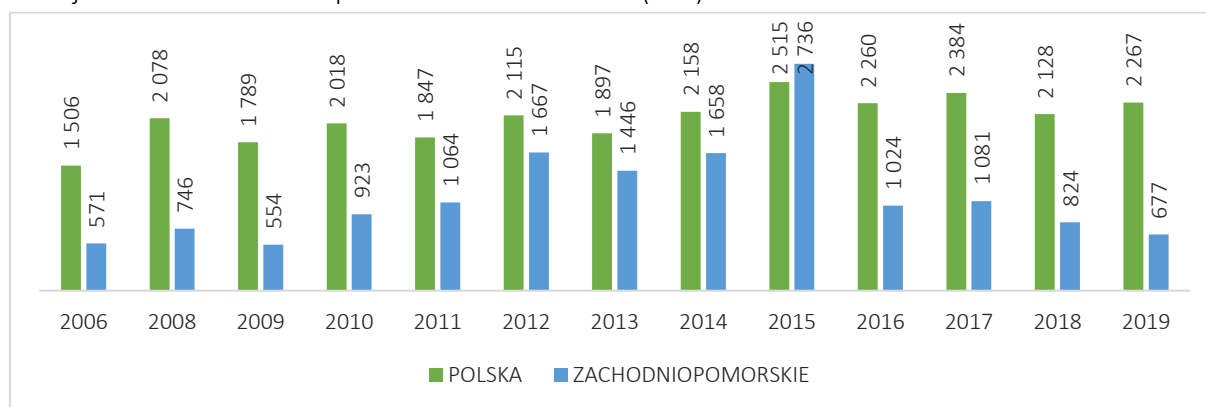
⁷ K. Kozioł, Wybrane uwarunkowania innowacyjności przedsiębiorstw (na przykładzie regionu zachodniopomorskiego), *Przedsiębiorstwo i region* 2009, nr 1, s. 50.

W nowym dokumencie podkreślono, że kluczowym elementem procesu rozwoju gospodarki na być integracja i tworzenie sieci powiązań⁸.

W analizowanym okresie, tj. w latach 2009-2019, udział przedsiębiorstw innowacyjnych w ogólnej liczbie przedsiębiorstw ulegał wahaniom. Najwyższą wartość 20,2% przyjął on w 2018 r., a najniższą odnotowano w 2011 r., kiedy było to jedynie 9,8%. Niemniej, w 2019 r. tylko 12,1% wszystkich przedsiębiorstw z województwa zachodniopomorskiego zaliczało się do tych innowacyjnych i był to 12. wynik w kraju.

Nakłady finansowe przeznaczone na działalność inwestycyjną również należą do jednych z najniższych w kraju (Wykres 2). Ich miarę przedstawiają wydatki na działalność innowacyjną w przedsiębiorstwach na 1 osobę aktywną zawodowo, które zostały zawarte na wykresie. Niemal we wszystkich latach badanego okresu, oprócz 2015 r., w Zachodniopomorskiem wydatki na innowacje były znacznie niższe od średniej krajowej. W 2019 r. była to niecała 1/3. średniej krajowej tj. 677 PLN, podczas gdy w przodującym województwie mazowieckim kwota ta wyniosła ponad 4,5 tys. PLN.

Wykres 2. Nakłady na działalność innowacyjną w przedsiębiorstwach na 1 osobę aktywną zawodowo w województwie zachodniopomorskim oraz w Polsce (w zł).

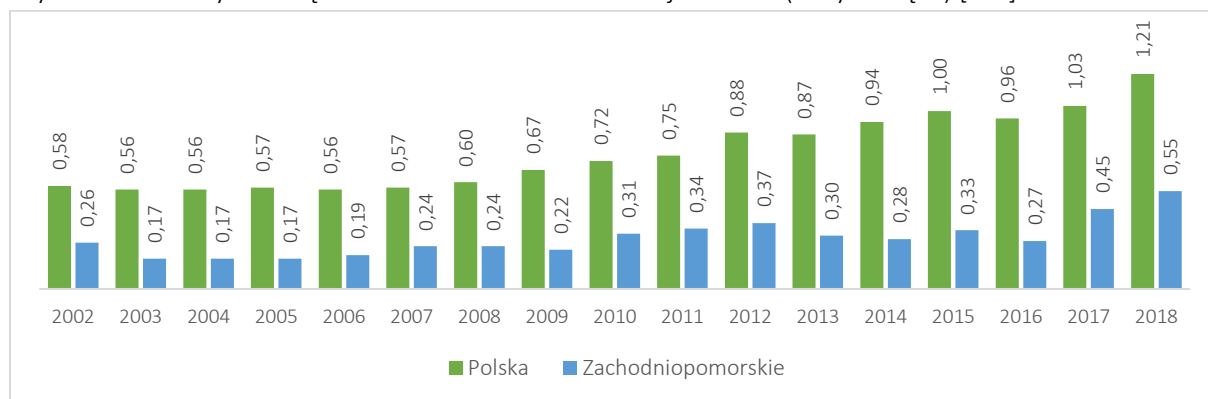
Źródło: GUS BDL.

W wyniku prac badawczych, których szczegółowy opis znajduje się w raporcie cząstkowym - diagnoza społeczno – gospodarcza, wskazano, iż to przedsiębiorstwa usługowe najczęściej wprowadzały nowe lub ulepszone, zarówno procesy jak i produkty, w województwie zachodniopomorskim. Natomiast udział przychodów netto ze sprzedaży eksportowej produktów innowacyjnych w przychodach netto ogółem w prywatnych przedsiębiorstwach przemysłowych w latach 2006-2019 znajdował się na poziomie oscylującym w przedziale 1,3%-4,9%. Sektor publiczny uzyskał ponadprzeciętne wyniki powyżej 11% i 12% odpowiednio, w 2006 i 2007 r., jednakże nie licząc 2007 r., wartość ta nie przekroczyła nawet 0,3% we wszystkich pozostałych latach z okresu 2006-2019. Należy zaznaczyć, iż przedmiotowy wskaźnik nie wykazał stałej tendencji w województwie zachodniopomorskim. Jedyną cechą wskazaną w raporcie jest ta, iż większy odsetek analizowanych przychodów netto odnotowano w dużych firmach,

⁸Regionalna Strategia Rozwoju Inteligentnych Specjalizacji Województwa Zachodniopomorskiego 2020+ RSI3 WZ, Szczecin 2016, s. 7

niż w średnich i małych, gdzie był on proporcjonalnie mniejszy. Niemniej, w 2019 r., firmy średnie posiadały najwyższy odsetek przychodów netto ze sprzedaży produktów innowacyjnych na eksport. W latach 2005–2016 nakłady wewnętrzne na działalność B+R w województwie zachodniopomorskim systematycznie zwiększały się. W 2005 roku nakłady wynosiły 69 976,60 zł, zaś w 2016 roku - 188 727,80 zł. Przy czym największe kwoty na tę sferę przeznaczono w roku 2012 (224 487,10 zł) i 2015 (222 536,50 zł). Rosły również nakłady wewnętrzne na działalność B+R w relacji do PKB w latach 2002 – 2018, jednak dość znacznie odbiegały od średniej krajowej, co przedstawia Wykres 3.

Wykres 3. Nakłady wewnętrzne na działalność B+R relacja do PKB (ceny bieżące) [w%].

Źródło: GUS BDL.

Co do struktury nakładów wewnętrznych na działalność B+R, największa część została przekazana na nauki inżynierskie i techniczne. W 2019 r. była to ponad połowa wszystkich środków, niemniej należy również zaznaczyć, na brak przeznaczenia jakichkolwiek środków na nauki medyczne i nauki o zdrowiu w 2018 r. i 2019 r. W wyniku tych działań, większość ofert technologicznych i badawczych pochodzi z sektora nauk technicznych, a powstające zasoby innowacyjne charakteryzują się nierównym rozkładem, który skupia się głównie w Szczecinie i Koszalinie, co stanowi ograniczenie możliwości innowacyjnych na pozostałych obszarach województwa⁹.

Kolejnym wskaźnikiem jakim posłużono się w analizie jest ekwiwalent pełnego czasu pracy związanego z działalnością badawczo-rozwojową (EPC). Dane co do jego wartości w latach 2016-2019 w podziale na województwa przedstawia Tabela 3. Mimo, że w latach 2016-2019 wzrósł on o ponad 100%, z 425 EPC do 884 EPC, to był on zdecydowanie mniejszy niż w pozostałych województwach, co pozwoliło na awans z 14. miejsca pod względem wskaźnika EPC w 2016 r., na 11. lokatę w 2019 r., co wciąż nie jest wynikiem zadowalającym. W tym miejscu należy wskazać, iż analiza zatrudnienia w sektorze B+R, która znajduje się w raporcie cząstkowym - diagnoza społeczno – gospodarcza, nie pozwoliła na wysnucie jednoznacznych wniosków.

⁹ Polityka gospodarcza województwa zachodniopomorskiego..., s. 11.

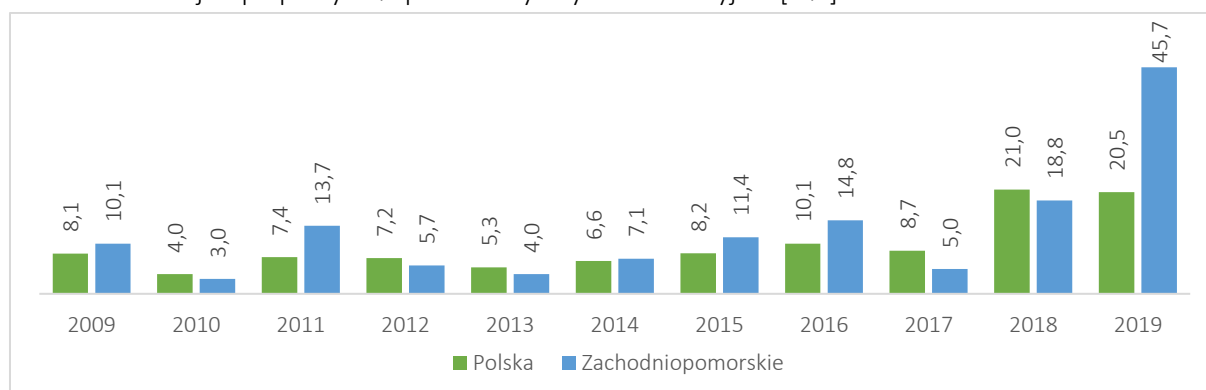
Tabela 3. Personel wewnętrzny B+R wg województw w latach [wskaźniki EPC].¹⁰

województwo	2016	2017	2018	2019
mazowieckie	19 989,20	26 316,20	29 382,60	28 904,30
małopolskie	8 087,90	9 654,40	9 614,50	10 662,60
dolnośląskie	4 348,30	5 461,90	6 882,30	7 375,20
śląskie	4 813,00	5 424,60	6 291,20	6 639,30
pomorskie	3 747,90	4 070,60	4 858,90	5 155,50
wielkopolskie	3 320,80	3 649,30	4 040,80	4 494,10
podkarpackie	4 155,70	3 826,30	3 813,50	3 674,10
łódzkie	2 340,70	2 384,50	3 019,20	3 162,40
kujawsko-pomorskie	1 391,40	1 771,40	2 284,20	1 954,30
lubelskie	1 006,40	1 110,30	1 194,20	1 230,60
zachodniopomorskie	425,7	0	737,4	884,5
podlaskie	530,7	640,6	702,7	796
opolskie	532,3	691	758,6	773,9
świętokrzyskie	318,3	404,6	508,6	559,3
lubuskie	296,7	0	578,3	0
warmińsko-mazurskie	453,1	532,4	896,5	0

Źródło: GUS BDL.

Kolejny obszar z zakresu innowacyjności to potencjał przedsiębiorstw do kooperacji, współpracy i wdrażania nowych modeli biznesowych. Jego miarę przedstawia udział przedsiębiorstw przemysłowych będących w sformalizowanej współpracy we wszystkich przedsiębiorstwach aktywnych innowacyjnie. Dane dotyczące Polski i województwa zachodniopomorskiego przedstawia Wykres 4.

Wykres 4. Przedsiębiorstwa przemysłowe współpracujące w ramach inicjatywy klastrowej lub innej sformalizowanej współpracy w % przed. aktywnych innowacyjnie [w%].

Źródło: GUS BDL.

¹⁰ Personel wewnętrzny B+R - osoby pracujące (zatrudnieni, pracujący właściciele oraz nieodpłatnie pomagający członkowie ich rodzin) w jednostce statystycznej, które wnoszą wkład w wewnętrzną działalność badawczą i rozwojową tej jednostki. Dane w podziale na sektory wykonawcze oraz według funkcji prezentowane są w EPC. EPC - ekwiwalenty pełnego czasu pracy - jednostki przeliczeniowe służące do ustalania faktycznego zaangażowanie w działalności badawczo-rozwojowej; jeden ekwiwalent pełnego czasu pracy (EPC) oznacza jeden osoborok poświęcony wyłącznie na działalność B+R.

Jak widać, na przestrzeni badanego okresu, udział przedsiębiorstw aktywnych innowacyjnie oraz będących w sformalizowanej współpracy, wykazał się względnie wysoką zmiennością, niemniej znacząco wzrósł na koniec okresu i wyniósł blisko 46%, ponad dwukrotnie więcej niż średnia w kraju (20,5%). Należy również wskazać, iż udział przedsiębiorstw przemysłowych i usługowych współpracujących w zakresie działalności innowacyjnej w ogólnej liczbie przedsiębiorstw w województwie zachodniopomorskim w 2019 r. był najniższy w całym kraju i wyniósł jedynie 3% dla sektora przemysłu i 0,3% w usługach – znacznie poniżej średniej ogólnopolskiej.

Nierozłącznym aspektem towarzyszącym wprowadzaniu innowacji jest współpraca biznesu ze środowiskiem akademickim, która może przybierać wielorakie postacie. Przykładem takich działań w województwie zachodniopomorskim jest realizacja projektu „Skok po innowacyjność: biznes + nauka”¹¹. W 2019 r. w województwie zachodniopomorskim działało 15 szkół wyższych, przy czym aż 11 zlokalizowanych było w Szczecinie, a bardziej szczegółowe dane co do okresu 2012-2019 zawiera Tabela 4.

Tabela 4. Szkoły wyższe w województwie zachodniopomorskim w latach 2012 – 2019.

region	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
zachodniopomorskie	20	18	19	19	16	16	16	15
powiat stargardzki	1	1	1	1	0	0	0	0
powiat wałecki	1	1	1	1	1	1	1	1
powiat m. Koszalin	3	3	3	3	3	3	3	3
powiat m. Szczecin	15	13	14	14	12	12	12	11

Źródło: GUS BDL.

Ostatnim aspektem sektora gospodarczego, którego główne podmioty i ich sytuacja została opisana w niniejszej części, jest otoczenie biznesowe. Wśród korzystnych warunków wymienić należy położenie geograficzne, dostępności transportowej rejonu ujścia Odry, bazy przemysłowej (w szczególności, jeśli chodzi o przemysł stoczniowy, energetykę, przemysły metalowe), możliwości wykorzystania własnej bazy surowcowej (ropa naftowa, gaz ziemny, drewno, produkty rolnictwa) i koncentracji potencjału demograficznego, w tym wykształconej kadry w ośrodkach przemysłowych¹².

Nadto, warunki środowiskowe nie stanowią bariery dla zwiększania produkcji przemysłowej i rozwoju nowych rodzajów działalności gospodarczej. Województwo zachodniopomorskie dysponuje licznymi rezerwami terenowymi dla przemysłu, usług i gospodarki wodnej, głównie ze względu obecności terenów poprzemysłowych i powojaskowych, które znajdują się zarówno na terenach miejskich jak i wiejskich. Wśród form wspierania działalności gospodarczej należącej do otoczenia biznesowego w Zachodniopomorskiem wymienić należy: specjalne strefy ekonomiczne (SSE), strefy aktywności gospodarczej, parki naukowo-technologiczne i inne¹³. W tym miejscu należy wspomnieć o pojęciu

¹¹ K. Peszko, Kooperacja uczelni wyższych sposobem budowania silnych jednostek biznesowych i naukowych, Marketing Instytucji Naukowych i Badawczych nr 1/ 2017, s 47.

¹² Regionalne Biuro Gospodarki Przestrzennej Województwa Zachodniopomorskiego w Szczecinie, Plan zagospodarowania przestrzennego województwa zachodniopomorskiego. Tom I, Uwarunkowania kształtowania polityki przestrzennej województwa, Szczecin, czerwiec 2020 r., s. 141

¹³ Ibidem, s. 141

instytucji otoczenia biznesu (IOB), które są źródłem wiedzy o innowacjach dla przedsiębiorstw i oferują m.in. usługi w zakresie innowacji i transferu wiedzy oraz zapewniają programy szkoleniowe. Z uwagi na to, w niniejszej analizie przyjęto IOB jako istotny czynnik wpływający na atrakcyjność inwestycyjną regionu.

W ostatnich latach nastąpił znaczący wzrost liczby IOB działających na Pomorzu Zachodnim wynikający ze wzmożonej dynamiki napływu nowych inwestorów. Również zakres i jakość oferowanych usług uległy znacznej przemianie dostosowując się do potrzeb inwestycyjnych przedsiębiorstw¹⁴. Instytucje te mogą występować w wielu formach tj.: ośrodka szkoleniowo-doradczego, centra transferu technologii, parabankowego funduszu poręczeń kredytowych i pożyczkowych inkubatora przedsiębiorczości i centrum technologicznego, parku technologicznego, strefy biznesu i parku przemysłowego. W województwie zachodniopomorskim zidentyfikowano 56 podmiotów wpisujących się w kryteria IOB, co uplasowało je na 8. pozycji¹⁵.

Analizując rozmieszczenie IOB, przedstawione na powyższej mapie, wyraźnie widać ich koncentrację w Szczecinie oraz jako drugi obszar pod względem koncentracji należy wskazać Koszalin. Mimo obecności szerokiego spektrum IOB, które oferują rozległą gamę usług wspierających przedsiębiorczość, która świadczy o potencjale do wdrażania nowoczesnych usług wsparcia innowacji, ich rozmieszczenie przestrzenne wskazujące silną koncentrację w rejonie Szczecina, stanowi utrudnienie dla tworzenia sieci wspierających równomierny rozwój gospodarczy w województwie. W celu porównania, czy inne województwa również charakteryzują się koncentracją IOB przy największych ośrodkach miejskich.

Mimo, iż przedmiotowa mapa przedstawia stan danych na 2017 r., a powyżej omawiano dane zaktualizowane, to porównując rozmieszczenie regionalne ośrodków innowacji i przedsiębiorczości na terenie całego kraju, można zauważyć, iż ma ono korzystniejszy charakter w wielu województwach, co zostało szczegółowo omówione w raporcie częściowym - diagnoza społeczno – gospodarcza. Podsumowując powstające zasoby innowacyjne charakteryzują się nierównomiernym rozkładem, który skupia się głównie w Szczecinie, a następnie w Koszalinie. W wyniku tego, przedsiębiorstwa w pozostałym obszarze mają ograniczone możliwości działalności inwestycyjnej.

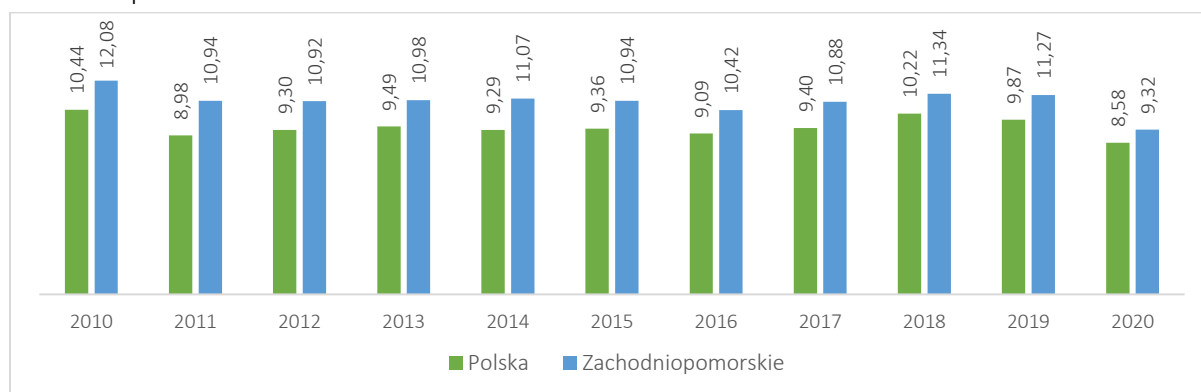
2. Najważniejsze problemy występujące w obszarze tematycznym

Wśród miar wzrostu przedsiębiorczości w regionie można wymienić m.in. nowo zarejestrowane podmioty gospodarcze na przeliczeniu na 1 000 mieszkańców. Wartości przedmiotowego wskaźnika w okresie 2010-2020 w ujęciu ogólnokrajowym oraz dla województwa zachodniopomorskiego przedstawia Wykres 5.

¹⁴ <http://www.coi.wzp.pl/przystan-inwestora/wsparcie-inwestora/instytucje-otoczenia-biznesu>

¹⁵ Stowarzyszenie Organizatorów Ośrodków innowacji i Przedsiębiorczości w Polsce, *Ośrodki innowacji i przedsiębiorczości w Polsce, raport 2018*, Poznań/Warszawa 2018

Wykres 5. Jednostki nowo zarejestrowane w rejestrze REGON na 1 000 ludności w województwie zachodniopomorskim i w Polsce w latach 2010-2020.

Źródło: GUS BDL.

Jak widać, we wszystkich latach w Zachodniopomorskim powstawało względnie więcej przedsiębiorstw podlegających obowiązkowi rejestracji w REGON, niż średnio w całej Polsce. Kolejnym indeksem poddanym analizie była liczba oraz struktura mikro, małych i średnich przedsiębiorstw na 10 tys. mieszkańców, zarówno w Polsce jak i w województwie zachodniopomorskim. W obu przypadkach pomiędzy latami 2004 i 2019 odnotowano nieznaczny wzrost liczby małych przedsiębiorstw oraz wyraźny wzrost mikro przedsiębiorstw, które bardziej dominują w Zachodniopomorskim. Jedynie kierunek zmian wolumenu średnich przedsiębiorstw na 10 tys. ludności był różny – wzrost dla Polski i spadek w województwie, jednak były to znikome wahania.

Pomiędzy rokiem 2010, a 2020 odnotowano wzrost liczby firm we wszystkich sekcjach poza: handlem hurtowym i detalicznym, rolnictwem i leśnictwem oraz transportem. Natomiast największy wzrost odnotowany został pośród podmiotów działających w budownictwie, obszarze związanym z obsługą rynku nieruchomości, branży profesjonalnej, naukowej i technicznej, pozostałej działalności usługowej oraz w opiece zdrowotnej i pomocy społecznej i edukacji.

Wśród struktury przedsiębiorstw w województwie zachodniopomorskim dominują te z branży usługowej, które mogą być kreatorami innowacji¹⁶. Niemniej, nowym wyzwaniem dla przedsiębiorstw mogą okazać się innowacje społeczne, czyli nowatorskie rozwiązania odpowiadające na potrzeby konkretnych środowisk, wśród których ze względu m.in. na sytuację demograficzną, należy z pewnością wymienić opiekę nad seniorami oraz integrację imigrantów¹⁷.

W całym kraju poziom rozwoju innowacji społecznych jest niezadowalający, a za przyczynę wskazuje się niewielkie zainteresowanie wśród podmiotów gospodarczych¹⁸. Natomiast w województwie zachodniopomorskim za zagrożenie nie tylko dla innowacji społecznych, ale ogólnie przedsiębiorczości,

¹⁶ J. Osiadacz, Innowacje w sektorze usług – przewodnik po systematyce oraz przykład dobrych praktyk, PARP, Warszawa 2012.

¹⁷ A. Miśkowicz, E. Rogalska, M. Sochacka, Innowacje społeczne mające na celu zapewnienie bezpieczeństwa socjalnego osobom starszym na obszarach wiejskich w wybranych krajach europejskich, Warszawa 2016, s. 21.

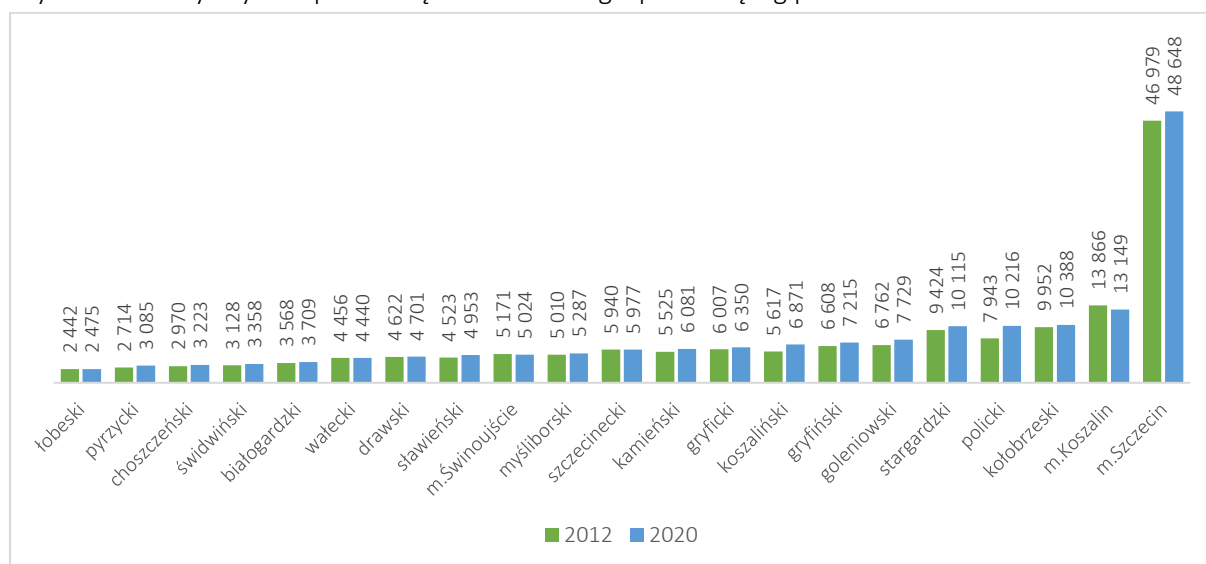
¹⁸ A. Staszek, Innowacje społeczne w Polsce oraz szanse ich rozwoju na tle innych państw, Ekonomia Społeczna 2019, nr 1, s. 13-21.

wskazać należy najwyższy w Polsce w 2020 r. udział firm z zawieszoną działalnością w ogólnej liczbie podmiotów – 13,7%¹⁹.

Sektorem, który ze względu na swój potencjał, stawia wymagania kompleksowego wsparcia w regionie jest sektor technologii informacyjno-komunikacyjnych (ICT). Wśród potrzeb niniejszego sektora wymienia się rozwój sektora usług edukacyjnych, która zapewniłby odpowiedni kapitał ludzki. Niemniej wskazać należy, iż istotną barierą dla przedsiębiorców z tej branży są również wysokie podatki i koszty ubezpieczeń społecznych²⁰, która z kolei w analizie na poziomie regionalnym stanowi ograniczenie makroekonomiczne.

Kolejnym wyzwaniem w województwie z zakresu przedsiębiorczości jest rosnąca liczba osób samozatrudnionych. O ile w teorii, zjawisko to świadczy o zwiększeniu przedsiębiorczości wśród mieszkańców regionu, należy pamiętać, że wyróżnia się zakładanie przedmiotowej formy działalności z uwagi na okazję (*opportunity-driven*) lub przymus (*necessity-driven*)²¹. Ogólna liczba osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą wzrosła między 2012, a 2020 r. o blisko 3%, a dane w podziale na powiaty przedstawia Wykres 6.

Wykres 6. Osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą wg powiatów w roku 2012 i 2020.

Źródło: GUS BDL.

W zakresie specjalizacji województwa, wśród najważniejszych problemów należy wskazać brak wiedzy na temat wsparcia w ramach strategii rozwoju specjalizacji wśród przedsiębiorców. Nadto, obszary, w których występują problemy to słaba aktywność projektowa IOB, niski stopień realizacji projektów z zakresu wdrażania prac badawczo-rozwojowych oraz kooperacji przedsiębiorstw. Występujące niskie

¹⁹ Zmiany strukturalne grup podmiotów gospodarki narodowej w rejestrze REGON, 2020 r., GUS, Warszawa 2021, s. 18.

²⁰ Szerzej o zjawisku w: Potrzeby i problemy zachodniopomorskich pracodawców reprezentujących sektor ICT. Raport, Wojewódzki Urząd Pracy w Szczecinie, Szczecin 2020

²¹ C.C. Williams, Beyond Necessity-Driven versus Opportunity-Driven Entrepreneurship: A Study of Informal Entrepreneurs in England, Russia and Ukraine, International Journal of Entrepreneurship and Innovation 2008, 9(3):157-165

zainteresowanie wsparciem w powyższych zakresach, oferowanym przez RPO WZ świadczy również o niewielkiej ogólnej wiedzy z zakresu inteligentnych specjalizacji i ich znaczeniu dla rozwoju²².

Zauważalny problem występuje również w budowaniu potencjału innowacyjnego w regionie z uwagi na słabe zintegrowanie systemu instytucji wspierających innowacyjność oraz działalność B+R.

Wskazują na niego m.in. niski poziom nakładów oraz niewielkie zaangażowanie kapitału ludzkiego w sferze B+R, w wyniku czego podaż produktów i usług innowacyjnych w regionie jest ograniczona.

Kolejny problem stanowi nieznaczna współpraca między nauką i biznesem, która jest podstawą do zintegrowania długoterminowego rozwoju innowacyjności. W regionie, porozumienia pomiędzy sferą akademicką i biznesową charakteryzują się brakiem systematyczności i planu opartego na długofalowej strategii.

Niemniej, największymi wyzwaniami w zakresie specjalizacji województwa wydają się być deficyty w budowaniu trwałych relacji między przedsiębiorstwami, a innymi podmiotami składającymi się na środowisko rozwoju innowacyjności w biznesie oraz ograniczające czynniki podażowe rynku pracy. Wnioski co do braku wypracowania trwałych powiązań międzysektorowych oraz problemów z dostępnością wysoko wykwalifikowanej kadry pracowniczej potwierdzają badania z zakresu inteligentnych specjalizacji przeprowadzone w Zachodniopomorskiem²³.

Ponadto, oczywistym zagrożeniem mogącym uwypuklać potrzebę wsparcia dla przedsiębiorstw jest trwająca pandemia wirusa SARS-CoV-2, która okazała się oddziaływać na każdą sferę naszego życia, w szczególności aspektów gospodarczych.

Na istnienie wyzwań w sferze innowacyjności i działalności B+R przedsiębiorstw wskazuje obniżenie się udziału sprzedaży wyrobów innowacyjnych w przedsiębiorstwach przemysłowych w wartości sprzedaży wyrobów ogółem w województwie zachodniopomorskim z 9,5% w 2005 r., do 4,3% w 2019 r. Jako przyczynę można wskazać nakłady na badania i rozwój, które pochodzą zwykle ze źródeł zewnętrznych. Mimo, iż wzrosły one z 13 807,40 PLN w 2013 r. do 156 190,20 PLN w 2019 r., to nadal pozostają na niskim poziomie. Potwierdza to również niski odsetek personelu wewnętrznego zatrudnionego w sferze B+R, który w województwie zachodniopomorskim jest 12. wynikiem w kraju. Natomiast przedsiębiorstwa jako przyczynę braku prowadzenia własnej działalności badawczej wskazywały brak środków do przeprowadzenia przedmiotowego procesu i utrzymania niezbędnej infrastruktury. Należy wskazać, iż zjawisko to może potęgować brak współpracy międzysektorowej, która mogłaby polegać np. na wspólnych projektach badawczych oraz znikome relacje pomiędzy środowiskiem biznesu, a uczelniami wyższymi.

Problemy w otoczeniu biznesowym sprowadzają się do ww. braków stałych relacji pomiędzy podmiotami z różnych sektorów oraz środowiskiem akademickim. Jak określono to w części diagnostycznej dokumentu *Polityka gospodarcza Województwa Zachodniopomorskiego 2021*, IOB, JST

²² Bluehill sp. z o.o. na zlecenie Urzędu Marszałkowskiego Województwa Zachodniopomorskiego, *Rola RPO WZ we wzmacnianiu regionalnych inteligentnych specjalizacji*, Warszawa 2020

²³ Ibidem

oraz uczelnie wykazują umiarkowaną aktywność w zakresie rozbudowy zaplecza inkubacyjnego dla młodych firm oraz parków technologicznych²⁴. Poza tym, że dzięki funduszom strukturalnym i innym środkom z pomocy publicznej pojawiają się nowe usługi wsparcia rozwoju, należy zwrócić uwagę na, że wdrażane przedsięwzięcia na tym polu muszą być lepiej skorelowane z popytem rynkowym²⁵. W związku z tym wyzwaniem, kluczowym jest nie tyle wdrażanie innowacyjnych przedsięwzięć, lecz ich odpowiednie dopasowanie do potrzeb podmiotów rynkowych, a w szczególności przedsiębiorców. Do problemów w omawianym obszarze można również zaliczyć coraz bardziej odczuwalny brak sektorowych placówek badawczych powiązanych z przedsiębiorstwami i samorządem, a w tym także takich, które działałyby w obszarach uznanych za regionalne inteligentne specjalizacje²⁶. Nadto, problemem pozostaje nierównomierne rozłożenie prac badawczo-rozwojowych i IOB, które skoncentrowane są głównie wokół Szczecina, przez co ogranicza się możliwości rozwoju innowacyjnego firm działających na pozostałych obszarach województwa.

3. Czynniki wpływające na obszar

Wśród głównych czynników wpływających na sektor gospodarczy należy wskazać infrastrukturę transportową, albowiem nierzadko to ona wpływa na decyzję ekonomiczne oraz rozwój danego obszaru w wielorakich sferach²⁷. Rozwój infrastruktury transportowej, który zapewnia lepsze warunki komunikacji stymuluje stronę popytową oraz poprawia terminowość i jakość usług transportowych. Efektami poprawy infrastruktury są udogodnienia w zakresie dostępności, poziomu i rozmieszczenia zatrudnienia, zwiększenie produktywności oraz pozytywne zmiany wizerunkowe regionu²⁸. Poprawa w dziedzinie transportu może mieć efekt endogenicznego wzrostu do tego stopnia, że wpływa na tempo wzrostu gospodarki poprzez tworzenie i komercjalizację nowej wiedzy – przez to sprzyja wzrostowi ogólnej produktywności czynników produkcji²⁹.

Z uwagi na stosunkowo rozległą powierzchnię, elementy środowiska geograficznego (m.in. mnogość akwenów wodnych) oraz niską gęstość zaludnienia, szczególnie ludności wiejskiej, ocenę sieci drogowej w województwie zachodniopomorskim oparto na wskaźniku gęstości demograficznej dróg. Analiza wskaźnika dróg publicznych na 10 tys. mieszkańców wykazała, iż w województwie zachodniopomorskim występuje względnie dobra dostępność traktów komunikacyjnych, albowiem jest ona większa niż średnia dla Polski. Kolejnym elementem infrastruktury transportowej są linie kolejowe. Także, w tym przypadku do jej oceny posłużono się wskaźnikiem opartym na sytuacji demograficznej.

Dostępność linii kolejowych w województwie mierzona na 10 tys. mieszkańców również wypada lepiej niż średnia dla kraju. Nadto, w Zachodniopomorskim występuje jeden z najwyższych wskaźników

²⁴ Urząd Marszałkowski Województwa Zachodniopomorskiego, *Polityka gospodarcza województwa zachodniopomorskiego*, Szczecin 2021, s. 15

²⁵ Ibidem, s. 15

²⁶ Ibidem, s. 15

²⁷ Grgić, J., Impact of transport infrastructure on local development in Dalmatia. *Regional Science Policy & Practice* 2021, 13(3), 527-558.

²⁸ P. Wacek, Modelowanie relacji między infrastrukturą transportu a innowacją w kontekście rozwoju gospodarczego, *Zagadnienia Naukoznawstwa*, 3 (197), 2013, s. 189.

²⁹ Szerzej: P. Wacek, Modelowanie relacji między.....s. 195. (op. cit)

udziału przewozów dalekobieżnych w ramach województwa, który wyniósł 27%, wobec 73% udziału przewozów regionalnych i aglomeracyjnych³⁰. Przez województwo przebiegają linie kolejowe o znaczeniu ponadregionalnym i międzynarodowym, a infrastruktura zarówno drogowa jak i kolejowa uległy znacznej poprawie. Nadto, kolejne inwestycje są na etapie realizacji oraz inne w planach.

Na znaczną poprawę infrastruktury drogowej wskazuje udział dróg ekspresowych i autostrad w ogólnej długości dróg publicznych, co do którego dane dla województwa zachodniopomorskiego i Polski przedstawia Wykres 7.

Wykres 7. Udział dróg ekspresowych i autostrad w ogólnej długości dróg publicznych w Polsce i w województwie zachodniopomorskim w latach 2004 – 2019 [w%].

Źródło: GUS BDL.

Z informacji, które prezentuje Wykres 7, wynika, że w Zachodniopomorskim nastąpił silny rozwój sieci transportowej. W roku 2004 udział dróg ekspresowych i autostrad wyniósł 0,28%, natomiast w 2019 r. było to już 1,51%, znacznie powyżej średniej dla całego kraju.

Niemniej, podmioty świadczące o przedsiębiorczości lokują się głównie w pobliżu większych ośrodków miejskich, co powoduje nierównomierny rozwój regionu oraz wpływa na wzrost dostępności nowych miejsc pracy tylko na określonych obszarach. Nowe podmioty gospodarcze rejestrowane są głównie w czterech powiatach: goleniowskim, kołobrzesckim, polickim, stargardzkim, w Koszalinie oraz przede wszystkim w Szczecinie. Natomiast na pozostałych obszarach przedsiębiorczość rozwija się zdecydowanie słabiej³¹.

Analiza rozwoju sieci transportowej również wykazała jego skupienie wokół głównych ośrodków społeczno-gospodarczych. Przez województwo przebiegają międzynarodowe i krajowe szlaki transportowe w układzie północ-południe i wschód-zachód. Węzłem, w którym większość z nich się krzyżuje, jest Szczecin – i to tam występuje zdecydowana koncentracja działalności gospodarczej w regionie, a również podmiotów oferujących usługi wspierające biznes.

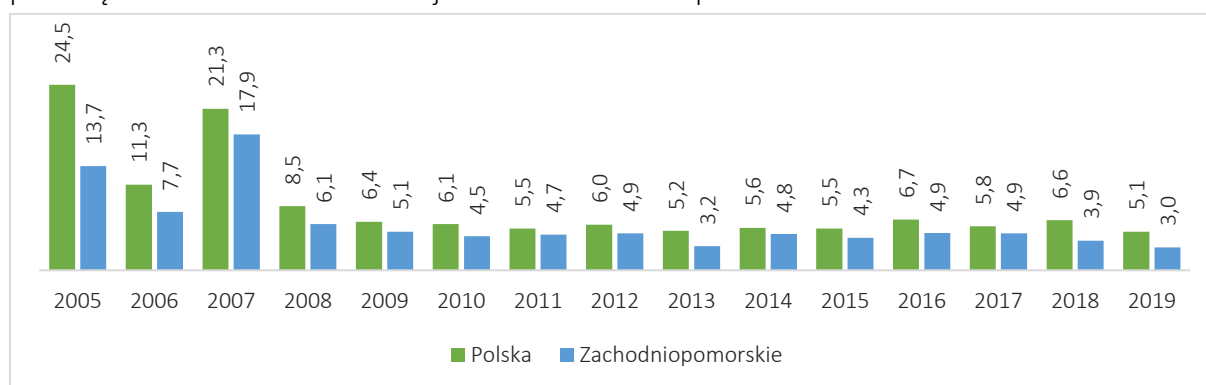
³⁰ Kolej w województwach – wykorzystanie i polityka transportowa, Urząd Transportu Kolejowego, Warszawa 2019, s. 26.

³¹ L. Ossowska, Zróżnicowanie poziomu przedsiębiorczości obszarów wiejskich województwa zachodniopomorskiego w zależności od położenia wobec miast. J. Agribus. Rural Dev. 2015, 4(38), 811–820. DOI: 10.17306/JARD.2015.84

Dokonano także analizy podmiotów na 1000 mieszkańców w ujęciu powiatowym, aby spróbować odpowiedzieć na pytanie, jaki jest potencjał przedsiębiorstw na terenie województwa zachodniopomorskiego do rozwoju gospodarczego całego województwa. Największy potencjał (powyżej 160 podmiotów na 1000 mieszkańców w 2020 r.) mają miasta: Szczecin, Świnoujście oraz Koszalin, a także powiat kamieński. Szczegółowy wykaz znajduje się w raporcie cząstkowym - diagnoza społeczno – gospodarcza.

Niewykorzystanie potencjału przedsiębiorstw w województwie potwierdza również malejący udział przedsiębiorstw, które nawiązały ze sobą współpracę w zakresie działalności innowacyjnej. Jak widać na wykresie 8, Na przestrzeni lat 2005-2019 udział firm, które współpracowały w zakresie działalności innowacyjnej w ogóle przedsiębiorstw zmniejszył się z 13,7% w 2005 r. do 3% w 2019 r.

Wykres 8. Przedsiębiorstwa, które współpracowały w zakresie działalności innowacyjnej w % ogółu przedsiębiorstw w Polsce oraz w województwie zachodniopomorskim w latach 2005-2019.

Źródło: GUS BDL.

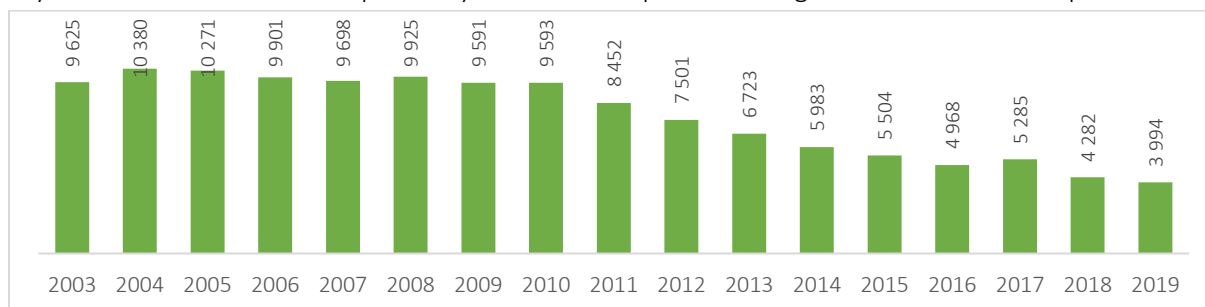
Należy wskazać, iż trend spadkowy dotyczył całej Polski, jednakże wyniki dla województw zachodniopomorskiego były niższe od średnich dla kraju w każdym roku z okresu 2005-2019. Zagadnienie współpracy z innymi podmiotami w procesie innowacyjnym jest dość szerokie, ponieważ dotyczy zarówno współpracy m.in.: z klientami, jak i dostawcami, innymi przedsiębiorstwami, instytucjami badawczo rozwojowymi, w tym ze szkołami wyższymi³². Nadto, wpływ na zdolności innowacyjne przedsiębiorstwa mają dwie grupy czynników: zewnętrzne (np. regulacje prawne) i wewnętrzne (zasoby przedsiębiorstwa). Ze względu na złożoność tego zjawiska, niewykluczone, że zmniejszenie się współpracy przedsiębiorstw z podmiotami zewnętrznymi w zakresie innowacji może wynikać z kryteriów przyjętych w programach finansowych³³.

Wspomnianym czynnikiem mającym niebagatelne znaczenie na potencjał rozwoju przedsiębiorczości jest dostępność i jakość kapitału ludzkiego. Informację na temat liczby absolwentów studiów magisterskich w zachodniopomorskim przedstawia Wykres 9.

³² Monitoring innowacyjności polskich przedsiębiorstw. Wyniki III edycji badania 2020, s. 75

³³ W kryteriach oceny wniosków więcej punktów można było uzyskać za posiadanie w firmie własnego centrum B+R niż za współpracę z podmiotem zewnętrznym.

Wykres 9. Absolwenci uczelni publicznych studiów na poziomie magisterskim w zachodniopomorskim.

Źródło: GUS BDL.

Problemy związane ze zmianą ilości i struktury wiekowej mieszkańców są zjawiskiem ponadregionalnym, które wymuszają dłuższą karierę zawodową u dojrzałych pracowników oraz aktywizację zawodową osób starszych. Zauważalny znaczny spadek ilości absolwentów studiów magisterskich w województwie z 9 625 w 2003 r., jedynie do 3 994 w 2019 r., wskazuje na konieczność podjęcia działań mających na celu jak najlepsze dopasowanie stron popytowej i podażowej rynku pracy.

4. Czynniki sukcesu i porażki w obszarze

W celu wskazania czynników przesądzających o sukcesie przedsiębiorstw wykorzystano miernik rozwoju ekonomicznego, w który został wyznaczony na podstawie następujących paramentów: liczba podmiotów gospodarczych na 10 tys. mieszkańców; nakłady inwestycyjne na jednego mieszkańca; stopa bezrobocia; średni poziom miesięcznego wynagrodzenia³⁴. Klasyfikację powiatów według przedmiotowego wskaźnika przedstawia Tabela 5

Tabela 5. Klasyfikacja powiatów województwa zachodniopomorskiego według kryterium czynników wpływających na rozwój ekonomiczny.

Powiaty ekonomicznie rozwinięte		Powiaty o niewykorzystanym potencjale przedsiębiorczości	
- goleniowski,	- policki,	- białogardzki, - gryficki, - kamieński	
- gryfiński,	- stargardzki,		
- kołobrzesci,	- szczecinecki		
Powiaty o deficycie przedsiębiorczości		Powiaty ekonomicznie słabo rozwinięte	
- myśliborski, - pyrzycki, - wałecki		- choszczeński,	- łobeski,
		- drawski,	- sławieński,
		- koszaliński,	- świdwiński

³⁴ Cytowany miernik rozwoju ekonomicznego zaczerpnięto z pracy: A. Adamczyk, S. Franek, Badanie zróżnicowania rozwoju ekonomicznego powiatów województwa zachodniopomorskiego, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego 2012, Ekonomiczne Problemy Usług nr 98.

Źródło: A. Adamczyk, S. Franek, Badanie zróżnicowania rozwoju ekonomicznego powiatów województwa zachodniopomorskiego, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego 2012, Ekonomiczne Problemy Usług nr 98, s. 415.

Należy wskazać, że w świetle przyjętej metodologii, duży wpływ na stymulację rozwoju społeczno-ekonomicznego, jak również nowych podmiotów gospodarczych ma obecność strategicznych podmiotów gospodarczych, które ze względu na swoją wielkość, w istotny sposób wpływają na przedsiębiorczość danego terenu np. Grupa Azoty Zakłady Chemiczne Police S.A. (powiat policki). Z drugiej strony na czynnik wpływający na porażkę dynamicznego rozwoju przedsiębiorczości wskazać można zbyt małą liczbę dużych podmiotów gospodarczych, które mogłyby zdynamizować rozwój regionu.

Niewątpliwie czynnikiem sukcesu w regionie są specjalne strefy ekonomiczne (SSE), które zapewniają preferencyjne warunki dla podmiotów prowadzących działalność gospodarczą w ich obrębie³⁵. Należy zaznaczyć, iż według badań podmioty położone w tych strefach stymulują również rozwój społeczno-gospodarczy obszarów spoza SSE³⁶. Do SSE mających najistotniejszy wpływ na rozwój przedsiębiorczości w regionie należą:

- Pomorska Specjalna Strefa Ekonomiczna i Kostrzyńsko – Słubicka Specjalna Strefa Ekonomiczna,
- Słupska Specjalna Strefa Ekonomiczna,
- Specjalna Strefa Ekonomiczna Euro – Park Mielec.

Wysoki poziom przedsiębiorczości mierzony liczbą nowo zarejestrowanych jednostek w bazie REGON w przeliczeniu na 1 000 mieszkańców charakteryzują się powiaty nadmorskie: kamieński i kołobrzeski. W ich przypadku jako czynnik sukcesu wskazać należy nadmorskie położenie, które w głównej mierze sprzyja rozwojowi mikroprzedsiębiorstw z branży turystycznej i usługowej³⁷.

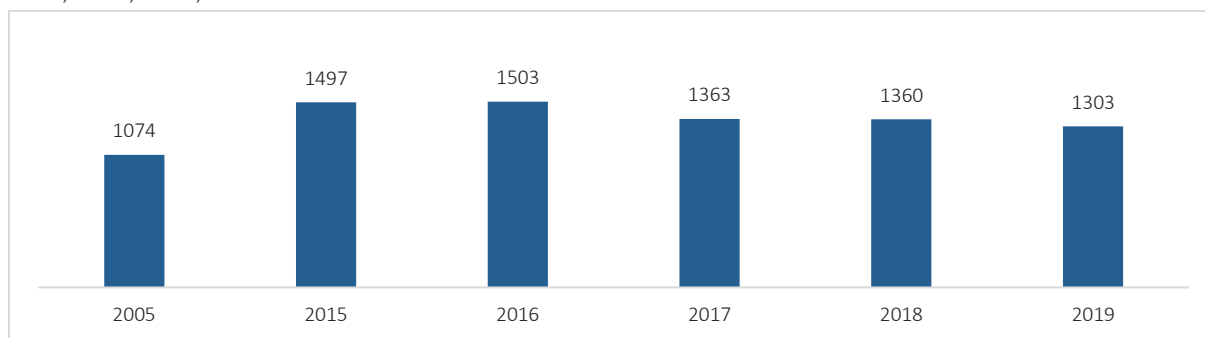
Niewątpliwie, kołem zamachowym sukcesu przedsiębiorczości w danym regionie jest obecność kapitału zagranicznego, przede wszystkim w postaci bezpośrednich inwestycji zagranicznych (BIZ). Liczbę podmiotów z kapitałem zagranicznym w województwie zachodniopomorskim przedstawia Wykres 10.

³⁵ Walkiewicz, D. (2017). Atrakcyjność regionów a lokalizacja specjalnych stref ekonomicznych. Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, (467), s. 259.

³⁶ Kołodziejczyk, D. (2018). Wpływ specjalnych stref ekonomicznych (SSE) na spójność terytorialną regionu. Roczniki (Annals), 2018(1230-2019-3737), s. 89.

³⁷ Wspominają o tym również, w swojej pracy A. Adamczyk, S. Franek, Badanie zróżnicowania rozwoju..., s. 413.

Wykres 10. Podmioty z kapitałem zagranicznym w województwie zachodniopomorskim w latach 2005, 2015, 2016, 2017, 2018, 2019

Źródło: GUS BDL.

Pomiędzy 2005 i 2015 r., liczba podmiotów z kapitałem zagranicznym zwiększyła się z 1047 do 1497. Po nieznacznym wzroście w 2016 r., zauważyć można trend spadkowy, w wyniku którego ilość tych podmiotów wyniosła 1303 w 2019 r. W tym czasie najczęściej były one zlokalizowane w Szczecinie, a istotny odsetek odnotowano także w powiatach: kołobrzeskim oraz stargardzkim. Dominującą rolę w zakresie BIZ stanowią inwestorzy z Niemiec, Danii i Szwecji, których przedsięwzięcia dotyczą głównie branży produkcji maszyn i urządzeń oraz produkcji metalowych wyrobów gotowych oraz produkcji artykułów spożywczych³⁸. Obecność przedmiotowych BIZ przyczynia się do sukcesu rozwoju przedsiębiorczości w tych obszarach, albowiem w latach 2005-2019 prywatne podmioty gospodarcze przeznaczające większy udział środków finansowych na działalność inwestycyjną cechowała własność zagraniczna.

W kontekście specjalizacji województwa jako czynniki decydujące o sukcesie, na podstawie przeprowadzonej analizy wymienić należy:

- podniesienie atrakcyjności inwestycyjnej województwa,
- zapewnienie przedsiębiorstwom dostępu do narzędzi finansowania innowacyjnych przedsięwzięć,
- zapewnienie dyfuzji rozwiązań innowacyjnych do gorzej rozwiniętych obszarów województwa,
- wsparcie potencjału naukowego, w tym koordynacja współpracy biznesowo-akademickiej,
- poprawa struktury powiązań gospodarczych i otoczenia działalności przedsiębiorstw,
- zwiększenie możliwości rozwoju kapitału ludzkiego.

Czynnikiem sukcesu rozwoju inteligentnych specjalizacji w regionie jest także długotrwała i strategiczna aktywność przedsiębiorstw w działalności innowacyjnej, obejmująca także tworzenie relacji międzysektorowych w ramach projektów B+R. Inwestycje realizowane w województwie zachodniopomorskim w obszarze specjalizacji dają przedsiębiorcom dostęp do nowoczesnej infrastruktury badawczej. Nadto, projekty realizowane w ramach m.in. 8.9. RPO WZ 2014-2020 m.in. przez Zachodniopomorską Izbę Rzemiosła i Przedsiębiorczości w Szczecinie czy poszczególne szkoły zawodowe i wyższe funkcjonujące w województwie zachodniopomorskim stanowią szansę dla lepszego dopasowania systemów kształcenia i szkoleń do potrzeb rynku pracy, a tym samym zwiększenia kwalifikacji kapitału ludzkiego.

³⁸ Więcej informacji na stronie <http://www.coi.wzp.pl/przystan-inwestora/kapital-zagraniczny-na-pomorzu-zachodnim>.

Z drugiej strony, czynniki wpływające na porażkę w specjalizacji gospodarczych województwa to:

- nierównomierny rozkład zasobów innowacyjnych w województwie – zdecydowana większość kadry naukowo-badawczej zatrudniona jest w szkolnictwie wyższym;
- trudności w procesie rozwoju wynalazków – w przejściu z fazy laboratoryjnej do fazy półtechnicznej i dalszych;
- niska skłonność przedsiębiorców regionu do finansowania procesu wdrażania innowacji środkami własnymi;
- skupienie prac badawczych głównie w dwóch ośrodkach regionalnych – w Szczecinie i w Koszalinie – co ogranicza możliwości innowacyjne firm działających na pozostałym obszarze;
- rozdrobniona struktura wielkościowa przedsiębiorstw w regionie wpływająca na to, że większość z nich nie jest w stanie samodzielnie prowadzić obarczonych wysokim ryzykiem inwestycji o charakterze proinnowacyjnym;
- skupienie większości inwestycji otoczenia biznesu w Szczecinie i Koszalinie, a ponadto, oferta tych, które istnieją, jest często niedostosowana do potrzeb lokalnych przedsiębiorców – dominuje wsparcie o charakterze ogólnym, uniwersalnym, bez uwzględniania zróżnicowania branżowego.

Szczególnie podkreślić należy niewystarczający poziom świadomości i zaangażowania interesariuszy, jak również niski poziom aktywności w obszarze działalności innowacyjnej i B+R. Co więcej bariery stanowią również problemy z pozyskaniem kadry, wynikające z niedopasowaniem strony popytowej i podażowej rynku pracy, systemu edukacji i kształcenia czy też procesów migracyjnych. Warto również przytoczyć ww. niewielką ilość dużych przedsiębiorstw w regionie.

Do czynników ograniczających rozwój innowacji niewątpliwie należy niewystarczające zasoby finansowania wewnętrznego. W 2018 r. wewnętrzne nakłady na działalność innowacyjną wyniosło jedynie 4,1%, co dało 11. miejsce wśród województw, podczas gdy w przodującym województwie łódzkim było to ponad 18%. Kolejnym zagrożeniem dla innowacji jest niska aktywność w zakresie wdrażania innowacji przez firmy z grupy MŚP, które stanowią najliczniejszą grupę podmiotów gospodarczych w regionie. Warto wspomnieć, iż największą aktywnością cechowały się przedsiębiorstwa zatrudniające powyżej 250 osób, co może wskazywać działanie efektu skali, z którego wykluczone są pojedyncze niewielkie podmioty działające „na własną rękę”.

Pomimo blisko pięciokrotnego wzrostu zatrudnienia w sektorze B+R w latach 2005-2015³⁹, który względnie był jednym z największych przyrostów w skali kraju, nie sposób uznać jego bezwzględną wartość jako czynnik sukcesu, albowiem w 2015 r. dała ona 14. pozycję wśród wszystkich województw. W celu zobrazowania, w 2015 r. w województwie zachodniopomorskim zatrudnionych było w tym obszarze 501 osób, a w przodującym województwie mazowieckim aż 14 195.

W zakresie otoczenia biznesowego za czynnik sukcesu należy uznać pozyskane środki na modernizację infrastruktury badawczej oraz inicjację działań mających na celu zacieśnienie współpracy pomiędzy przedsiębiorcami, a uczelniami w regionie oraz zwiększony nacisk na rozwój klastrów oraz współprac międzysektorowych. Jest to szczególnie istotne w obliczu zidentyfikowanego skoncentrowania

³⁹ W Banku Danych Lokalnych dane dotyczące zatrudnienie w B+R wg województw dostępne są do roku 2015.

większości IOB w Szczecinie oraz w mniejszym stopniu w Koszalinie. Z uwagi na to, działania samorządu promujące wspieranie przedmiotowych instytucji i przedsięwzięć powinna skupiać szczególną uwagę w pozostałych częściach województwa zachodniopomorskiego⁴⁰.

⁴⁰ Urząd Marszałkowski Województwa Zachodniopomorskiego, *Polityka gospodarcza województwa zachodniopomorskiego*, Szczecin 2021, s. 15-27.

5. Ocena logiki interwencji w tym ocena spójności wewnętrznej oraz ocena realizacji wskaźników, osiągnięcia celów Programu i jego wpływu na region

Niniejsza część raportu stanowi podsumowanie wyników badania „Ewaluacja efektów interwencji RPO WZ 2014 – 2020. Jest to trzeci etap niniejszego zlecenia. Szczegółowe wyniki badań zaprezentowane zostały w raporcie cząstkowym – ewaluacja efektów interwencji RPO WZ 2014 – 2020 w wybranych obszarach, będącym integralną częścią niniejszego zlecenia.

Pierwszym elementem, który był konieczny do tego, aby zweryfikować na ile dokument RPO WZ 2014 – 2020 był spójny, to znaczy czy zaplanowane cele, tworzyły ciąg przyczynowo skutkowy z zaplanowanymi efektami interwencji dokonano odtworzenia logiki interwencji. Odtworzenie logiki interwencji miało, więc na celu analizę tego, w jaki sposób zaplanowano interwencję, jakie zidentyfikowano problemy oraz w jaki sposób środki RPO WZ wpłynęły na poprawę sytuacji w badanym obszarze. Obok odtworzenia logiki interwencji w sposób szczegółowy dokonano analizy postępu finansowego, a w dalszej kolejności stopnia osiągnięcia wskaźników.

Alokacja finansowa na poszczególne cele tematyczne została przydzielona zgodnie z następującą logiką:

1. Środki finansowe powinny zostać przeznaczone na działania prowadzące do silnego rozwoju gospodarczego regionu, w taki sposób, aby po zakończeniu finansowania środkami UE osiągnięte efekty były kontynuowane przez przedsiębiorstwa. Są to środki przeznaczone na rozwój inteligentnych specjalizacji regionu, bezpośrednie lub pośrednie wsparcie przedsiębiorstw oraz na budowanie otoczenia infrastrukturalnego dla rozwoju gospodarczego, w szczególności z wykorzystaniem najbardziej rozwojowych obszarów.
2. Budowa infrastruktury podstawowej, niezbędnej do rozwoju gospodarczo-społecznego oraz do wypełnienia zobowiązań akcesyjnych. Jest to infrastruktura publiczna, której głównym celem będzie stworzenie warunków do rozwoju gospodarczego, rozwoju rynku pracy i wypełnienia podjętych w trakcie negocjacji zobowiązań w zakresie ochrony środowiska. Ponadto są to działania związane z efektywnością energetyczną oraz zapobieganiem zmianom klimatu.
3. Rozwój społeczny i przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu, szczególnie zagrożonych grup społecznych – jest to ostatni element, ale nie mniej ważny.

Łącznie na koniec 2020 r. w ramach sektora przedsiębiorczości (OP I RPO WZ) podpisano 418 umów lub wydano decyzji o dofinansowanie. Na koniec tego samego roku wniosków poprawnych pod względem formalnym zidentyfikowano w całej Osi 772. Oznacza, to iż do końca 2020 r. wsparcie otrzymało nieco ponad 50% wnioskodawców, którzy skutecznie⁴¹ ubiegali się o wsparcie. Alokacja na koniec 2020 r. wynosiła dla sektora przedsiębiorczości 1 377 755 991,14⁴², łącznie wydatki ogółem wyniosły 2 044 800 120,57 , zaś wkład UE był na poziomie 1 108 871 970,25, dla całego sektora było to zatem 80,5% realizacji zobowiązań UE na lata 2014-2020. Analizując poszczególne priorytety inwestycyjne, najwyższy poziom alokacji przyznano dla PI 3c Wspieranie tworzenia i poszerzania

⁴¹ Czyli ich wnioski o dofinansowanie były poprawne pod względem formalnym, lub w przypadku projektów realizowanych w ramach EFS - poprawnych formalno-merytorycznie, i wprowadzonych do SL 2014.

⁴² Alokacja wyliczona algorytmem Ministerstwa Finansów oraz Ministerstwo Rozwoju dla pierwszego miesiąca po okresie, za który sporządzane jest sprawozdanie.

zaawansowanych zdolności w zakresie rozwoju produktów i usług (67% - alokacja środków UE wyliczona na koniec 2020 r.). Dalej dla PI 1b przeznaczono 15% alokacji, dla PI 3a 14% alokacji, a dla PI 1a 4% alokacji środków UE. Dokonując analizy odsetka realizacji zobowiązań UE na lata 2014-2020 dla poszczególnych PI, na koniec 2020 r. zaobserwowano 82% realizacji zobowiązań dla PI 1a, 53% realizacji zobowiązań dla PI 1b, 97% realizacji zobowiązań dla PI 3a oraz 83% dla PI 3c.

W odniesieniu do obszaru tematycznego przedsiębiorczości, pozytywnie ocenić należy postęp finansowy. Zarówno analiza desk research jak i wywiady jakościowe z przedstawicielami IZ RPO WZ potwierdzają wysokie zainteresowanie wsparciem. Warto tutaj nadmienić, iż kluczowym elementem na koniec okresu programowania jest rozliczenie projektów. Zakontraktowane środki muszą zostać prawidłowo i w terminie wydatkowane oraz rozliczone. Dlatego w tym aspekcie ważne jest wspieranie przedsiębiorców, aby proces realizacji i zakończenia projektu zakończył się sukcesem.

Analizując poszczególne działania należy szczególnie zwrócić uwagę na projekty badawczo – rozwojowe. Badania jakościowe oraz analiza danych zastanych wskazują na istotne trudności w pozyskaniu beneficjentów gotowych do realizowania projektów w tym obszarze. Wprowadzane na bieżąco zmiany w sposobie naboru - składanie projektów w rundach, czyli rozłożenie w czasie możliwości aplikowania o środki, umożliwiły uzyskanie odpowiednio dużej grupy, by móc zrealizować założone cele programu.

Doświadczenie osób zaangażowanych w system realizacji RPO WZ pokazuje, iż przedsiębiorcy nie są chętni do realizacji projektów sferze B+R, gdyż nie posiadają odpowiednich zasobów kadrowych, czy też potencjału. Realizacja tego typu projektów wymaga zaangażowania na wielu etapach. Aby móc realizować projekt należy mieć cel badawczy, ustalić sposób jego realizacji, a następnie wdrożyć w przedsiębiorstwie. Nawet jeżeli przedsiębiorstwo mogło otrzymać wsparcie na utworzenie działu badawczo – rozwojowego w firmie, to nie korzystano z tego elementu. Problemem często było późniejsze utrzymanie takich działów. Rozwój takiego obszaru w przedsiębiorstwie nie może się wiązać jedynie z faktem otrzymania dofinansowania, firma powinna dalej realizować podobne działania, nawet po zakończeniu projektu. Jak pokazują badania wiele firm w regionie nie jest na to gotowych.

W zakresie obszaru tematycznego przedsiębiorczości nie identyfikuje się zagrożenia w realizacji większości wskaźników. Nawet jeżeli w trakcie realizacji programu pojawiały się zagrożenia w osiągnięciu zakładanego poziomu wskaźników, to podejmowane były na bieżące decyzje mające na celu niwelowanie negatywnych skutków.

W obszarze tematycznym Innowacyjności i działalności B+R przedsiębiorstw oraz Otoczenia biznesowego pojawiły się działania, które pomimo planowanego wsparcia nie zostały uruchomione, np. projekty w działaniach 1.4, czy 1.17. W efekcie czego założone do realizacji wskaźniki, nie zostały osiągnięte. Nie mniej jednak, należy pamiętać, iż wskaźniki realizowane są przez grupy działań, które zostały przypisane do odpowiednich PI. Realizacja założonych wartości wskaźników, nie jest zatem w całości powiązana z powodzeniem danego działania, czy typu projektu. Sytuacją niepożądaną jest ta, w której w wyniku zmian gospodarczych składane są projekty na wyższą kwotę, przy podobnych jak zakładane w dokumentach, wartościach wskaźników. W efekcie czego wskaźniki finansowe zostają osiągnięte, jednak rzeczowe już nie.

Warto w tym miejscu podkreślić, iż oferowane wsparcie może być wielowymiarowe i tę cechę oddaje również system monitorowania. Przedstawiciele IZ RPO wskazywali na problemy w szacowaniu wartości wskaźników, powiązane właśnie z elementem wielowymiarowości wsparcia. Główną metodą wyznaczania wartości docelowych wskaźników, była metoda kosztów jednostkowych. W praktyce polegało to na tym, iż na początku zaplanowano alokację środków, najpierw na OP, dalej na działania. W odniesieniu do ustalonej alokacji planowane były wskaźniki, dla których obliczane były koszty jednostkowe. W sytuacji, kiedy realizowany jest jeden typ wsparcia, wyliczenie takiego wskaźnika może być miarodajne, jeżeli jednak planowana interwencja zakłada więcej możliwych do realizacji typów projektów, wówczas może dochodzić do przeszacowania kosztów lub ich niedoszacowania. Jeżeli np. planowane było realizowanie większych projektów o wyższych kosztach, a w praktyce okazało się to niemożliwe, wówczas dofinansowanie otrzymuje więcej podmiotów na niższą kwotę, które realizują wyższe niż zakładano poziomy wskaźników.

6. Ogólna ocena wpływu poszczególnych osi priorytetowych na sytuację społeczno-ekonomiczną regionu

Zaplanowane i zakontraktowane środki oraz osiągnięte poziomy wskaźników, wskazują, iż realizowane projekty wykorzystywały/wykorzystują dostępną alokację, oraz realizowały/realizują założone wartości wskaźników. W tym wymiarze poniesione nakłady przyczyniają się do poprawy sytuacji w regionie. Jednak jak wskazuje analiza danych zastanych, w wielu przypadkach liczba złożonych wniosków o dofinansowanie przekraczała możliwości dofinansowania. Na koniec 2020 r. w całej OPI zidentyfikowano, iż umowy zostały podpisane z nieco ponad połową wnioskujących (54%). Pokazuje to m.in. skalę zapotrzebowania, oraz wskazuje na grupę podmiotów, która wciąż wymaga wsparcia.

Dokonana w ramach niniejszego zlecenia szczegółowa diagnoza wykazała wiele problemów (które zostały wskazane w podrozdziale 2. Najważniejsze problemy występujące w obszarze tematycznym), na które wciąż region powinien reagować oraz wspierać podmioty funkcjonujące w badanym obszarze. Jak podkreślali badani w wywiadach jakościowych, program regionalny stanowi tylko część wsparcia oferowanego w badanym obszarze, oprócz środków z funduszy europejskich (oferowanych również w Programach krajowych) dostępne są środki z budżetu państwa, ale także inwestycje prywatne. Działania RPO WZ powinny być więc spójne z polityką regionu, ale z uwagi na wielość i złożoność problemów przybliżają do realizacji założonych celów, ale nie likwidują zdiagnozowanych problemów w całości.

Realizacja Programu to z jednej strony odpowiedź na problemy regionu, z drugiej zgodność z polityką UE. Na realizowane w Programie projekty wpływ miała zasada koncentracji tematycznej. Polityka spójności określa, że regiony i państwa członkowskie muszą ukierunkować inwestycje ze środków UE na cztery kluczowe obszary sprzyjające wzrostowi gospodarczemu i tworzeniu miejsc pracy oraz realizować priorytety Strategii Europa 2020 i wpisywać się w jeden z jedenastu obszarów tematycznych interwencji funduszy strukturalnych w latach 2014 - 2020:

1. Badania i działalność inwestycyjna,
2. Technologie informacyjno – komunikacyjne,
3. Konkurencyjność małych i średnich przedsiębiorstw (MŚP),
4. Przejście na gospodarkę niskoemisyjną,

5. Dostosowanie do zmian klimatycznych oraz zapobieganie zagrożeniom i zarządzanie nimi,
6. Ochrona środowiska i efektywne wykorzystywanie zasobów,
7. Zrównoważony transport oraz usuwanie wąskich gardeł w kluczowych infrastrukturach sieciowych,
8. Promowanie zatrudnienia i wspieranie mobilności siły roboczej,
9. Włączenie społeczne i zwalczanie ubóstwa,
10. Edukacja, poszerzenie umiejętności i kształcenie ustawiczne,
11. Kreowanie możliwości instytucjonalnych oraz efektywna administracja publiczna.

Warto w tym miejscu dodać, iż koncentracja na tych obszarach, jest wynikiem realizacji polityki spójności i w tym znaczeniu jest aktualna dla każdego regionu, który jest częścią UE. Różne natomiast może być natężenie problemów oraz przygotowanie danego obszaru do realizowania tych założeń. Zgodnie z przyjętą zasadą koncentracji tematycznej oraz towarzyszącej jej zasadzie koncentracji środków (ring-fencing) 50 % środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego została przeznaczonych na realizację projektów w ramach obszaru 1, 3, 4, a 20% środków z Europejskiego Funduszu Społecznego będzie przeznaczonych na realizację projektów w obszarze 9.

Założenie stosowania zasady koncentracji tematycznej, było wymogiem nadrzędnym w stosunku do programu i w tym kontekście Cele tematyczne musiały być i zostały w nim uwzględnione. Realizacja celów strategicznych dla regionu możliwa jest wtedy, kiedy podmioty skupione wokół niego wspólnie go realizują. Należy tutaj jednocześnie podkreślić, iż wyznaczone cele nie mają charakteru regionalnego jako takiego, gdyż są wyznaczane przez politykę wyższego rzędu. Mogą pojawiać się zatem w regionach sytuacje, iż mimo np. konieczności koncentracji środków na rozwój sektora B+R, potencjał województwa nie będzie wystarczający do tego, aby realizować wszystkie postawione przed nim wyzwania. Jak wskazują respondenci badania jakościowego: „podział minimalny środków sfery badawczo rozwojowej budził wiele emocji, dlatego, że to był nowy obszar i tak naprawdę istniały bardzo duże obawy ze strony regionu, czy uda się zbudować mechanizm wsparcia, czy uda się te projekty badawcze dobrze oceniać, realizować, to wymagało zbudowania całego systemu, to były duże wyzwania.” Z drugiej strony przykład ten pokazuje, iż region ma możliwość elastycznego podejścia do planowania interwencji i przyjęcia takich rozwiązań, aby w konsekwencji realizować cele wyznaczone przez politykę spójności. Nie zmienia to faktu, iż potrzeby w danym obszarze możliwe są do wypełniania w jednym tylko okresie programowania. Należy pamiętać, iż trwała zmiana i budowa potencjału to proces wieloletni, który wymaga konsekwencji w planowaniu.

W okresie programowania 2014-2020 wprowadzono wymiar terytorialny interwencji, było to nowe rozwiązanie, nie stosowane w takim wymiarze w latach 2007-2013, ani też w programach przedakcesyjnych. Wyniki ewaluacji RPO WZ na lata 2007-2013 i zalecenia KE wskazywały na potrzebę odejścia od interwencji punktowej na rzecz realizacji wielosektorowych strategii terytorialnych. Instrumenty ZIT realizowane w Obszarach Funkcjonalnych dwóch największych miast województwa zapewnią realizację projektów odpowiadających zidentyfikowanym terytorialnie potencjałom i deficytom, powiązanych i komplementarnych, efektywnych pod względem kosztów, o szerszym oddziaływaniu prorozwojowym i skali rozwiązywanych problemów. Skoordynowana terytorialnie interwencja, ukierunkowana na wzmocnienie potencjałów rozwojowych danych obszarów, możliwa była także poprzez mechanizm wsparcia oparty na tzw. kontraktach samorządowych (KS). KS pozwala na uzgodnienie profilu rozwoju obszaru na podstawie zidentyfikowanych potencjałów gospodarczych oraz deklarowanego zaangażowania ze strony grupy JST i partnerów społeczno-gospodarczych,

preselekcji proponowanych przez nich powiązanych synergicznie i komplementarnie wiązek projektów pod kątem wpływu na wzmocnienie potencjału gospodarczego danego obszaru oraz realizację celów RPO. Badania jakościowe oraz analiza danych zastanych potwierdziła, iż podejście terytorialne do realizacji projektów było uzasadnione i potrzebne. Województwo zachodniopomorskie nie jest jednolite pod względem gospodarczym, społecznym, kulturowym, czy też w zakresie dostępności transportowej. Ważnym elementem stosowania wymiaru terytorialnego w realizowanych inwestycjach jest budowanie współpracy pomiędzy samorządami. Pozwala to na uzyskanie optymalnych efektów nie tylko z perspektywy jednej gminy, ale osiąganie wspólnych efektów, mających wpływ na lokalną społeczność, przedsiębiorców, czy inne instytucje korzystające z realizowanych inwestycji.

7. Spójność Programu z dokumentami nadrzędnymi

Podstawę systemu realizacji RPO WZ tworzą dokumenty zewnętrzne (akty prawne unijne i krajowe oraz wytyczne ministra właściwego ds. rozwoju regionalnego) oraz wewnętrzne. Analiza dokumentu RPO WZ na lata 2020 w jasny sposób wykazała, iż dokument został przygotowany w zgodzie z zapisami Umowy Partnerstwa, odpowiednimi przepisami krajowymi oraz unijnymi oraz przy uwzględnieniu obowiązków wynikających z przyjętych Strategii w tym strategią Europa 2020 oraz Strategią Unii Europejskiej dla regionu Morza Bałtyckiego (SUE RMB). Analiza danych zastanych potwierdza, iż autorzy dokumentu opierali się na zapisach wskazanych dokumentów. Można również pozytywnie ocenić Program od kątem realizacji zasady evidence based policy. W samym programie zawarto już informacje na temat tego, iż przygotowano diagnozę sytuacji w regionie, celem przygotowania odpowiedniego wsparcia w danym obszarze. Wykorzystanie tego elementu potwierdzają również pracownicy RPO WZ. Wskazują oni, iż przy pracy nad dokumentem wykorzystywane były szczegółowe opracowania, ekspertyzy, analizy branżowe, ukierunkowujące prace na obszary zgodne z potrzebami regionu. Spełnia to więc założenia wspomnianej zasady, która to określa, iż planowanie interwencji, a więc przygotowanie instrumentów, mających poprawić sytuację w obszarach problemowych, powinno opierać się na wynikach badań i dostępnej wiedzy w danym obszarze. Zasada ta warunkuje udział wszystkich zaangażowanych partnerów w proces przygotowania interwencji. Również w tym względzie dokument obejmował wykorzystanie partnerów do procesu przygotowania dokumentu oraz późniejszej jego konsultacji.

Jednym z dokumentów, który w bezpośredni sposób został przełożone na wskaźniki dla RPO WZ jest właśnie Strategia Europa 2020. Do sektora gospodarczego analizowanego w niniejszym rozdziale można przypisać takie wskaźniki wskazane do pomiaru osiągnięcia celów Strategii Europa 2020 jak: wskaźnik zatrudnienia w grupie wiekowej 20-64 lata, czy poziom nakładów na działalność badawczo-rozwojową (B+R) w relacji do PKB. O ile działalność B+R można wprost przypisać do obszaru tematycznego „Innowacyjność i działalność B+R przedsiębiorstw” o tyle zatrudnienie w grupie wiekowej 20- 64 jest przypisane w sposób pośredni do całego sektora, i świadczy o potencjale przedsiębiorców, którzy utrzymują zatrudnienie oraz zatrudniają, o ile mają odpowiednie ku temu warunki gospodarcze. Osiągnięte więc efekty programu w istotnym stopniu przyczyniły się do osiągnięcia przez Polskę założonych wartości docelowych wskaźników. Według danych Eurostatu wskaźnik poziom nakładów na działalność badawczo – rozwojową w relacji do PKB do końca 2019 r. nie został przez Polskę osiągnięty – wartość wskaźnika wyniosła 1,32, a do 2020 r. powinna wynosić 1,7. Nie mniej jednak, analiza poziomu wartości wskaźników oraz odsetka realizacji zobowiązań UE, przypisanych przez badaczy do sektora gospodarczego wykazała, iż nie pojawia się zagrożenie w

osiągnięciu założonych wartości wskaźników, czy też w skutecznym wydatkowaniu środków. Pozytywnie można natomiast ocenić osiągnięcie zakładanej wartości wskaźnika zatrudnienia w grupie wiekowej 20 – 64 lata, który na koniec 2020 r. wynosił 73,6%. W obu opisanych obszarach Strategii Europa 2020, RPO WZ wykazuje istotny udział w realizacji postawionych celów.

8. Rekomendowane działania

Kluczowe dla włączenia społecznego i budowania gospodarki przyszłości pozostaje wzmacnianie kapitału ludzkiego. W ramach FEPZ 2021-2027 należy zapewnić szeroki dostęp do kształcenia ustawicznego, ale również do klas branżowych i kierunków studiów. Należy przy tym położyć znacznie większy nacisk na moderowanie współpracy pomiędzy przedsiębiorstwami a szkołami i uczelniami. Umożliwi to pracownikom pozyskiwanie nowych kompetencji, wymaganych przez zmieniający się rynek. Promocja korzyści wynikających z doszkalania pracowników, pozwoli na pozyskanie prywatnych funduszy na szkolenia, czyli np. wkładu finansowego pracodawcy. Szczególnie istotne będzie zaprojektowanie kompleksowego wsparcia dla branż wpisujących się w regionalne inteligentne specjalizacje. Wsparcie powinno polegać na otwieraniu kierunków studiów i klas w szkołach branżowych dedykowanych zawodom przyszłości.

Poza kształceniem w zakresie kompetencji zawodowych, warto skoncentrować działania na rozwoju przedsiębiorczości. Wsparcie to powinno zacząć się już na wczesnym etapie kształcenia - podnoszenie wiedzy z zakresu przedsiębiorczości na poziomie szkół podstawowych, średnich, zawodowych, wyższych oraz w ramach kształcenia ustawicznego. Chodzi o poszerzanie wiedzy z zakresu funkcjonowania gospodarki, pokazywanie możliwości odnalezienia się na rynku pracy dzięki własnej działalności gospodarczej, a także zachęcanie do kreatywności oraz podejmowania własnej inicjatywy. Wsparciu przedsiębiorczości musi jednak towarzyszyć równoległe poszerzanie dostępu do finansowania, które jest szczególnie ważne na pierwszym etapie funkcjonowania firmy.

W celu wzmocnienia włączenia społecznego i zwiększenia integralności regionu, należy podjąć więcej bardziej kompleksowych działań w obszarze Specjalnej Strefy Włączenia (SSW). Kluczowe znaczenie będzie miała aktywizacja gospodarcza obszaru poprzez zagwarantowanie kompleksowego systemu wsparcia dla przedsiębiorstw podejmujących ryzyko inwestycji na tym obszarze. Pozwoli to pełniej wykorzystywać potencjały regionu i włączyć te przedsiębiorstwa w łańcuchy powiązań gospodarczych i w konsekwencji przyczyni się do podnoszenia konkurencyjności systemu gospodarczego regionu. Zaleca się działania ukierunkowane na dalszą transformację przemysłową regionu. Celami powinny być: wzrost udziału przemysłu i usług wiodących, rozwój przemysłów kreatywnych, zwiększenie wykorzystania wiedzy i nowoczesnych rozwiązań technologicznych we wszystkich sektorach gospodarki, podnoszenie jakości kapitału intelektualnego oraz poprawa konkurencyjności sektorów tradycyjnych.

W odpowiedzi na postępujące zmiany demograficzne, należy dążyć do wzmocnienia podmiotów przynależących do branż z obszaru silver economy. Konieczne jest stymulowanie powstawania przedsiębiorstw z tego obszaru poprzez: udostępnianie wiedzy o zapotrzebowaniu na dane produkty i usługi, zapewnienie dotacji i pożyczek na rozpoczęcie działalności, a także wsparcie mentorskie w zakresie stosowanych produktów i narzędzi. Konieczne jest wsparcie zwłaszcza usług społecznych,

w tym w szczególności usług opiekuńczych. Zakres takiego wsparcia obejmować powinien przede wszystkim szkolenia z zakresu usług i ich stosowania.

Ze względu na konieczność zwiększenia poziomu zatrudnienia, warto podkreślać ważność starszych pracowników. Można to osiągnąć poprzez promocję, polegającą na wskazywaniu korzyści wynikających z zatrudniania osób starszych (doświadczenie, cierpliwość, zaangażowanie). Bardzo ważne będzie również wspieranie wdrażania zarządzania wiekiem w przedsiębiorstwach. Działania te mogą mieć różny charakter np. zachęcanie i udostępnienie możliwości przekwalifikowania się, stosowanie elastycznych form czasu pracy, wsparcie merytoryczne dla przygotowywania następców (mentoring, tutoring). Należy również podejmować działania, które przyczynią się do zatrzymania tych osób na rynku pracy oraz do wydłużenia aktywności zawodowej (co zostało opisane w części „Sektor Społeczny”).

Rosnąca liczba migrantów może stanowić szansę na pozyskanie nowych pracowników w przedsiębiorstwach regionu. Wdrożenie obcokrajowców do organizacji wymaga podjęcia dwóch rodzajów działań. Pierwsze mają charakter integracyjny. Należą do nich kursy zawodowe i językowe oraz szkolenia kompetencyjne i narzędziowe. Drugim działaniem jest wsparcie doradcze dla przedsiębiorstw, które usprawni zarządzanie wielokulturowym zespołem pracowników. Harmonijne wdrożenie obcokrajowców do organizacji wymaga bowiem uwzględnienia i poszanowania ich postrzegania pracy, swoistego etosu i wyznawanych wartości. Trzecim działaniem jest integracja społeczna, która umożliwi zaadaptowanie imigrantów do polskich, regionalnych i jednostkowych uwarunkowań: kultury pracy, kultury organizacyjnej.

Obecność imigrantów stanowi również szansę na wzmocnienie przedsiębiorczości w województwie. Imigranci mogą wnieść nowe pomysły i modele biznesowe, których realizacja przyczyni się do dywersyfikacji gospodarki. Wsparcie przedsiębiorczości imigrantów musi mieć charakter kompleksowy. Poza kursami językowymi i dostarczaniem informacji o regionalnym rynku pracy (branże, łańcuchy wartości, stosowane technologie) konieczne jest również zapoznanie ich z potrzebami klientów, kulturą pracy oraz wzorcami konsumpcji.

Ostatnim punktem jest wsparcie rozwoju innowacyjnych usług dla przedsiębiorstw. Kluczowe działania w tym zakresie to: rozwój potencjału wybranych instytucji świadczących tego rodzaju usługi (na przykład centrów innowacji cyfrowych). Wspierane podmioty będą świadczyć usługi z zakresu podnoszenia kompetencji pracodawców i pracowników, a także wszystkich mieszkańców regionu w zakresie umiejętności cyfrowych. Aby zwiększyć skuteczność interwencji zalecane jest prowadzenie działań promocyjnych z zakresu uświadamiania korzyści wynikających z cyfryzacji i zastosowania rozwiązań w zakresie gospodarki 4.0.

Jednym z głównych problemów z zakresu polityki gospodarczej regionu jest bardzo ograniczona współpraca między nauką a biznesem. Niezbędna jest intensyfikacja inicjatyw zachęcających do komercjalizacji wiedzy i wprowadzenia innowacyjnego produktu lub usługi na rynek. Pierwszym krokiem w tym kierunku jest przekonanie przedsiębiorców, że innowacje są im niezbędne, aby móc konkurować na rynku krajowym i zagranicznym. Aby zachęcić przedsiębiorców do wdrażania tego procesu można powołać platformę współpracy dla poszukiwania pomysłów i rozwiązań, które będą

sprzyjać codziennym kontaktom biznesu ze światem nauki. Umożliwi to promowanie wśród przedsiębiorców innowacyjności i korzystania z zasobów intelektualnych regionu.

Drugim krokiem jest szeroko pojęte sieciowanie – moderowanie współpracy między biznesem i nauką, w których rolę powinny odgrywać instytucje zaangażowane w procesy rozwoju innowacji i transferu technologii, takie jak Centra Innowacji i Rozwoju Regionalnego. Wzmacnianie kooperacji między przedstawicielami tych obszarów, w szczególności w zakresie komercjalizacji wyników badań i angażowania pracowników jednostek naukowych w badania stosowane i prace rozwojowe. Przykładem działania, które można podjąć, jest powoływanie spółek, gromadzących naukowców chcących podjąć współpracę z biznesem. Takie spółki kontaktują się z przedsiębiorcami bezpośrednio, a ich mniejsze (niż w przypadku uczelni) zobowiązania i procedury formalne, czynią z nich bardziej atrakcyjnych partnerów biznesowych dla przedsiębiorców. Są to jednak z założenia działania krótkofalowe – nakierowane na realizację konkretnych projektów przy pojawianiu się potrzeb.

Skuteczne wsparcie B+R+I wymaga działań skoordynowanych, spójnych, kompleksowych i planowanych w sposób strategiczny. Ze względu na koszty i ryzyko, które przedsiębiorstwa muszą ponieść na tym etapie, aby finalnie wprowadzić innowację do obiegu gospodarczego konieczne jest wsparcie prowadzenia działalności B+R przez przedsiębiorstwa i partnerstwa z ich udziałem oraz wsparcie wdrażania wyników prac B+R. Należy stworzyć szereg zachęt dla MŚP do podejmowania ryzyka realizacji projektów B+R. Kluczową cechą instrumentów wsparcia w ramach tego celu szczegółowego powinna być modułowość form wsparcia, pozwalająca na lepsze dostosowanie pomocy do realnych potrzeb odbiorcy, zawodności rynku oraz stopnia zaawansowania technologicznego projektów (różne wielkości projektów, większa komplementarność wsparcia B+R i wdrożeń).

Aby budować środowisko sprzyjające przyrostowi innowacji, transferowi wiedzy i technologii, a co za tym idzie rozwojowi inteligentnych specjalizacji regionu, potrzeba zaangażowania samych przedsiębiorców, ale też większej gotowości przedstawicieli nauki do działania w obszarze biznesu. Dlatego też potrzebne jest tworzenie również długofalowych rozwiązań. Należy więc podjąć działania mające na celu powoływanie porozumień między nauką a biznesem - zarówno wspierające tworzenie takich formalnych powiązań, jak i popularyzujące ideę współpracy oraz korzyści z niej płynących.

Ważnym elementem polityki gospodarczej jest wsparcie przedsiębiorców w początkowej fazie rozwoju ich działalności gospodarczej. Chodzi nie tylko o zapewnienie dostępu do finansowania, ale przede wszystkim o całościowe wzmocnienie systemu wspierającego proces inicjowania i rozwoju początkujących firm. Dobrym i sprawdzonym rozwiązaniem są ekosystemy startupowe, takie jak kompleksowe wsparcie inkubacyjne oraz akceleracyjne. Działaniem, które może przyczynić się do powstawania innowacyjnych przedsiębiorstw, jest zachęcanie naukowców do zakładania firm typu spin-off i spin-out. Może być to realizowane poprzez pomoc w szukaniu potencjalnych inwestorów, promocję prowadzenia takich form działalności oraz tworzenie dedykowanych im instrumentów finansowych. Szczególne znaczenie powinny mieć przedsiębiorstwa, które działać będą w obszarach inteligentnych specjalizacji regionu.

Wciąż niewykorzystanym potencjałem województwa zachodniopomorskiego, pozostaje jego położenie: bliskość Niemiec, pełnienie roli bramy na Szwecję oraz na Danię. W zakresie polityki gospodarczej warto wesprzeć internacjonalizację firm, które dzięki położeniu i skomunikowaniu

województwa, mają na to dużą szansę. Oferowanie wsparcia jest szczególnie ważne ze względu na to, że w pasie przygranicznym działają przede wszystkim małe i średnie przedsiębiorstwa, które najczęściej mają mało kapitału oraz ograniczoną liczbę kadry menadżerskiej, co utrudnia im samodzielne prowadzenie ekspansji na obcy rynek. Kluczowym działaniem powinno być organizowanie misji eksportowych. Warto poszerzyć również system informacji o przedsiębiorstwach szukających partnerów zagranicznych, na przykład poprzez zaangażowanie izb gospodarczych.

Szansy należy upatrywać w programach współpracy transgranicznej, co pozwoli na wzmocnienie współpracy z: Brandenburgią, Meklemburgią - Pomorzem Przednim, czy Skanią. Przykładem inicjatywy współpracy jest Park Przemysłowy Berlin – Szczecin, który powstał w oddalonym o 40 km od Szczecina niemieckim Pasewalk.

Trzecim obszarem polityki publicznej jest wsparcie rozwoju otoczenia biznesowego: klastrów oraz IOB. Wsparcie klastrów polegać powinno przede wszystkim na określeniu kierunków rozwoju polityki klastrowej, stymulowaniu konsolidacji firm oraz wspieraniu powoływania nowych porozumień. Celem takiego wsparcia ma być osiągnięcie efektu synergii we współpracy pomiędzy ośrodkami naukowymi, biznesem i administracją samorządową.

Wsparcie IOB powinno skoncentrować się na profesjonalizacji usług instytucji otoczenia biznesu. Można to osiągnąć poprzez wykorzystanie pomocy publicznej. Dostęp do zewnętrznych środków finansowych umożliwi: rozwój kompetencji kadr, kształcenie wysokiej jakości oraz dostęp do nowoczesnego sprzętu informatycznego. Poza powyższym, wciąż potrzebne jest moderowanie przez samorząd budowy sieci kooperacji między podmiotami: zarówno IOB, jak i przedsiębiorstwami.

Jednym z elementów usprawniających efektywność gospodarki są efektywne kadry zarządzające. Ich rola dodatkowo wzrosła w czasie pandemii Covid-19. W jej wyniku dokonane zostały zmiany w funkcjonowaniu firm i instytucji, kadry zaś stanowią bazę do tworzenia nowych produktów, technologii i rozwiązań. Ponadto, liczni pracownicy przeszli na tryb zdalny. Wymaga to od kadr posiadania wysokich kompetencji w obszarze komunikacji, motywowania oraz wspierania swoich pracowników.

SEKTOR SPOŁECZNY

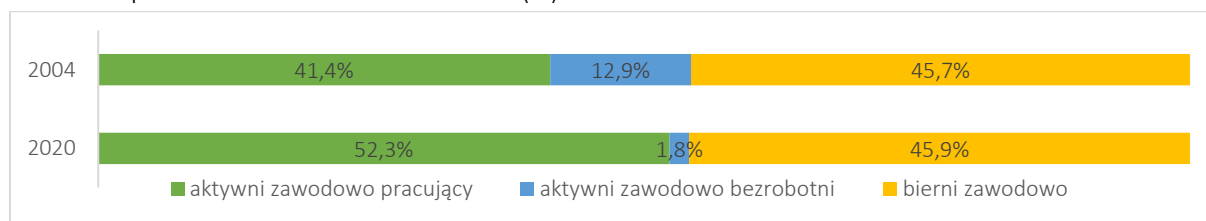
1. Główne podmioty i ich sytuacja

Pierwszym elementem tworzącym sektor społeczny jest rynek pracy, o którego kształcie decydują osoby aktywne zawodowo, osoby nieaktywne zawodowo, przedsiębiorcy i pracodawcy oraz instytucje rynku pracy.

Liczba zatrudnionych w sektorze przedsiębiorstw wyniosła 188 961 osób w 2020 r. i wzrosła od 2004 r. o 26%, co wskazuje na słabą dynamikę tego wskaźnika, albowiem był to dopiero 10. wynik wśród innych województw. W 2020 r. wskaźnik zatrudnienia w województwie zachodniopomorskim wyniósł 66,8 i był to 11. wynik w skali kraju. Należy zaznaczyć, iż pomimo pandemii, przedmiotowy indeks wzrósł pomiędzy 2019 r. i 2000 r. o 0,9 punktu procentowego. Niemniej należy wskazać na znaczącą poprawę wskaźnika zatrudnienia w latach 2004-2020. Na początku okresu województwo zachodniopomorskie miało jeden z najniższych wartości tego wskaźnika, a w 2020 r. znalazł się on na przeciętnym poziomie, zachowując potencjał dalszego rozwoju.

Struktura wskaźnika zatrudnienia w ujęciu społeczno-demograficznym wskazuje na dość wysoki poziom zatrudnienia osób w wieku 55-64, który wyniósł 53,6% i był 6. w rankingu województw. Należy uznać to za pozytywny aspekt, szczególnie w świetle ogólnopolskiego trendu demograficznego jakim jest starzenie się społeczeństwa. Z drugiej strony w najmłodszej grupie wiekowej 15-24, wskaźnik ten przyjął wartość 24,8%, dopiero 13. wynik w kraju. Różnica względem płci jest przeciętna w ujęciu krajowym, wśród mężczyzn wskaźnik zatrudnienia wyniósł 73,7%, a kobiet 59,9%. Aby zobrazować strukturę popytową rynku pracy wg aktywności zawodowej w Zachodniopomorskiem, przedstawiono ją dla lat 2004 i 2020 na Wykres 11.

Wykres 11. Struktura rynku pracy (strona popytowa) wg aktywności zawodowej w województwie zachodniopomorskim w latach 2004 i 2020 (%).

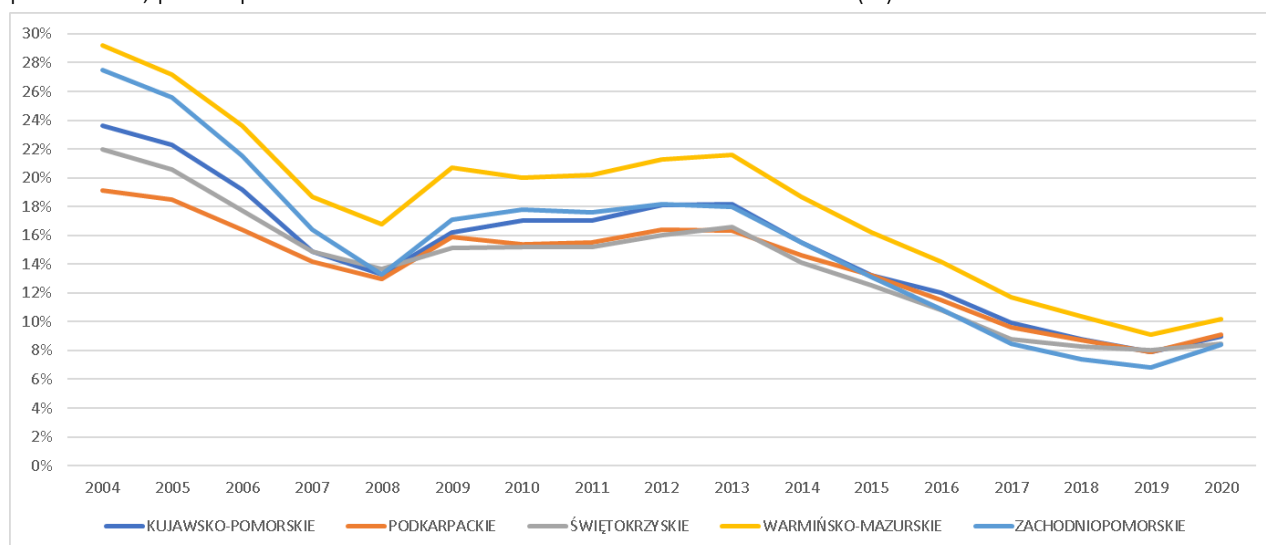

Źródło: Bank Danych Lokalnych GUS.

Według przyjętej metodologii BAEL, pomiędzy 2004 r. i 2020 r. nastąpiły wyraźnie pozytywne zmiany w grupie aktywnych zawodowo, tj. znacznie wzrósł udział pracujących, a bezrobotnych zmalał. Niemniej, dane wskazują również na brak jakiegokolwiek poprawy aktywizacji zawodowej, o czym szerzej w dalszej części raportu.

W celu dalszej oceny sytuacji na rynku pracy analizie poddano stopę bezrobocia rejestrowanego, którego dane za okres 2004-2020 dla województwa zachodniopomorskiego i podobnych pod jej względem regionów przedstawia Wykres 12

Wykres 12. Stopa bezrobocia w województwach zachodniopomorskim, świętokrzyskim, kujawsko-pomorskim, podkarpackim i warmińsko-mazurskim w latach 2004-2020 (%).

Źródło: Bank Danych Lokalnych GUS.

W 2004 r. w województwie zachodniopomorskim występowało 2. najwyższe bezrobocie w kraju, które wynosiło 27,5%. Sytuacja ta znacznie się poprawiła w 2020 r., kiedy to stopa bezrobocia spadła do 8,3%, co było 5. najwyższym wynikiem wśród wszystkich województw. Mimo znaczącej poprawy, stopa bezrobocia jest wciąż na niekorzystnym poziomie względem innych regionów.

Analiza na szczeblu powiatowym wykazała, że powiaty o najwyższym bezrobociu w 2004 r., wciąż miały najwyższą stopę bezrobocia w 2020 r., a należą do nich powiat: łobeski, świdwiński, drawski, białogardzki, koszaliński ziemski. Z drugiej strony, wśród powiatów o najmniejszym bezrobociu w województwie pomiędzy 2004 r., a 2020 r. powiększył się dystans pomiędzy Szczecinem, a innymi dużymi miastami, albowiem powiaty policki i kołobrzeski znalazły się odpowiednio na 2. i 3. miejscu w tej kwalifikacji, które uprzednio należały do powiatów Koszalin i Świnoujście.

Dalsze badanie struktury bezrobocia rejestrowanego w województwie zachodniopomorskim pozwala na postawienie następujących wniosków, w 2020 r.:

- największą grupę bezrobotnych stanowiły osoby w wieku 25-34,
- wśród bezrobotnych jest więcej kobiet,
- liczba bezrobotnych wzrosła o 25% r/r, co stanowi dość wysoki przyrost na tle innych województw,
- największy wzrost bezrobotnych r/r nastąpił w powiatach o stosunkowo dobrej sytuacji, zaś powiaty, w których była ona najtrudniejsza często radziły sobie lepiej z negatywnym wpływem pandemii,
- udział osób bezrobotnych w ogólnej liczbie ludności w wieku produkcyjnym był najwyższy w gminach: Barwice, Radowo Małe, Resko, Biały Bór i Tychowo, a najniższy w: Ustronie Morskie, Siemysł, Dygowo.

Podsumowując, różnice między obszarami o stosunkowo dobrej sytuacji na rynku pracy i tymi, w których sytuacja jest najgłupsza, utrzymały się. Najniższe wskaźniki bezrobocia występują w gminach turystycznych, przede wszystkim w pasie nadmorskim, a także w miastach na prawach powiatu (Szczecin, Świnoujście, Koszalin) i w średnich miastach (Gryfino, Goleniów, Police) oraz gminach położonych w Szczecińskim Obszarze Metropolitalnym (Dobra Szczecińska, Kołbaskowo, Stare

Czarnowo, Kobylanka). Najwyższe wskaźniki występują w gminach i powiatach w centralnej i południowo-wschodniej części województwa.

Bezrobocie długotrwałe, a więc trwające powyżej 1 roku, zmalało z 51,5% w 2004 r., do 37,5% w 2020 r. oraz poprawiło się względem innych województw z 9. na 8. najwyższy wynik w kraju. Problem bezrobocia długotrwałego w większym stopniu dotyka kobiety, wśród których 43% wszystkich bezrobotnych pozostaje bez pracy przez co najmniej 1 rok – mężczyźni 38%. To 4. najwyższa różnica tego wskaźnika ze względu na płeć w skali kraju. Wymusza to zwrócenie uwagi na obszar strukturalnych trudności, zwłaszcza wśród kobiet, u których zjawisko bezrobocia jest nierzadko problemem „dziejczym”.

Grupa biernych zawodowo liczyła 525 tys. osób w 2020 r. i była większa o 103 tys. (24%) niż w 2004 r. Największą grupę stanowią emeryci 63,7%, jednakże w 2004 r. było to 44,1%. Udział kolejnych grup w strukturze biernych zawodowo w województwie zachodniopomorskim, wraz ze zmianą w okresie 2004-2020 prezentuje się następująco⁴³:

- bierni zawodowo ze względu na obowiązki rodzinne 18,1% (wzrost z 13%),
- bierni zawodowo ze względu na chorobę i/lub niepełnosprawność 13% (spadek z 36%),
- bierni zawodowo ze względu na naukę i pogłębianie kwalifikacji 17% (spadek z 36%),
- bierni zawodowo ze względu na przekonanie o niemożności znalezienia pracy <1% (spadek z 8%).

Podsumowując, mimo wzrostu liczby biernych zawodowo, w obliczu zachodzących zmian demograficznych, zmianę ich sytuacji można ocenić pozytywnie, albowiem ich liczebność zwiększyła się w mniejszym stopniu niż ilość emerytów, która wzrosła o 148 tys. Równorzędnie wskazuje to na głęboką konieczność działań w zakresie aktywizacji zawodowej ludzi starszych, także w wieku emerytalnym.

Aby zbadać rynek pracy, niezbędnym jest przyjrzenie się nowopowstającym miejscom pracy, których zmianę pomiędzy 2008 r. i 2020 r. wg województw przedstawia Tabela 6.

Tabela 6. Zmiana liczby nowo utworzonych miejsc pracy w latach 2008-2020 wg województw (%).

Województwo	Wzrost 2008-2020
MAŁOPOLSKIE	216%
LUBELSKIE	204%
ŚWIĘTOKRZYSKIE	194%
POMORSKIE	193%
ŁÓDZKIE	172%
ZACHODNIOPOMORSKIE	167%
PODKARPACKIE	162%
WIELKOPOLSKIE	131%
MAZOWIECKIE	122%
DOLNOŚLĄSKIE	119%
PODLASKIE	118%

⁴³ Dane dla 2020 r., w nawiasie kierunek zmian oraz udział w 2004 r.

Województwo	Wzrost 2008-2020
ŚLĄSKIE	117%
OPOLSKIE	103%
KUJAWSKO-POMORSKIE	101%
WARMIŃSKO-MAZURSKIE	93%
LUBUSKIE	81%

Źródło: Bank Danych Lokalnych GUS.

Z danych zawartych w tabeli 7, wynika, że w województwie zachodniopomorskim powstaje znacznie więcej miejsc pracy, a dynamika tej zmiany jest dobra w porównaniu z innymi województwami. Przyczyniło się to w latach 2008-2020, do spadku liczby zarejestrowanych bezrobotnych w przeliczeniu na jedną ofertę pracy, który również był jednym z najwyższych w kraju, co jest pozytywnym zjawiskiem na zachodniopomorskim rynku pracy. Niemniej w 2020 r. wskaźnik ten zanotował najwyższy wzrost r/r w kraju, co było również zmotywowane największy w Polsce spadkiem dostępnych ofert pracy. Zarówno wzrost ilości bezrobotnych, jak również redukcja dostępnych ofert pracy wpłynęły na negatywną zmianę przedmiotowego wskaźnika, jednakże drugi z wymienionych czynników, z uwagi na skalę zmian (najwyższy spadek w kraju), miał na to silniejsze oddziaływanie.

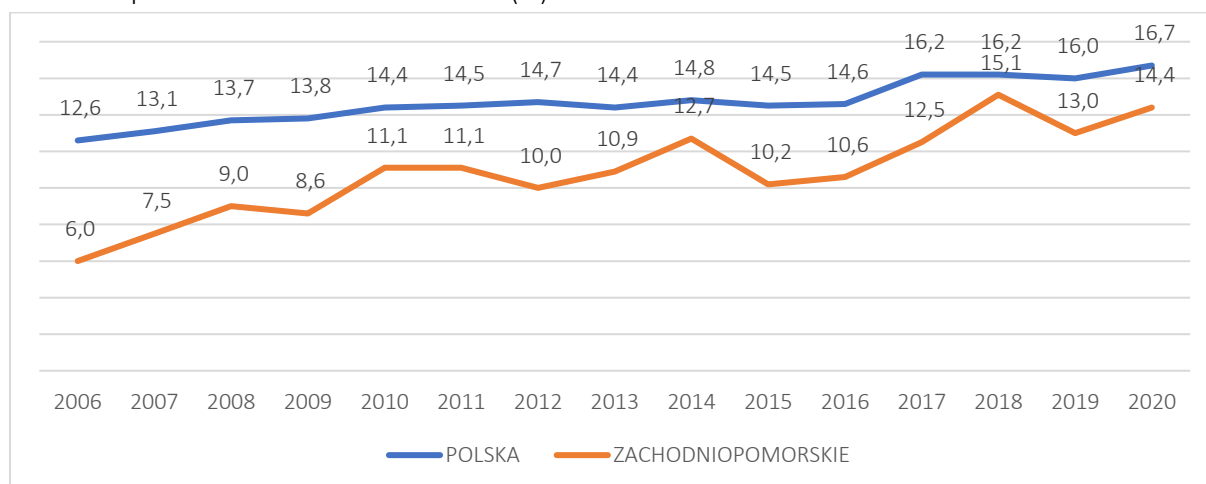
Ogólnopolskim trendem na rynku pracy jest deficyt pracowników. W celu poznania tego zjawiska w Zachodniopomorskiem posłużono się badaniem „Barometr zawodów 2020”⁴⁴. Wskazuje on, iż przed wybuchem pandemii wirusa SARS-CoV-2 w województwie zachodniopomorskim występował rynek pracownika. Branże z prognozowanym najgłębszym deficytem w 2020 i 2021 r. to branża budowlana oraz transport/spedycja/logistyka (TSL). Natomiast na stanowiska wymagające wykształcenia humanistycznego i ekonomicznego, strona podażowa przewyższała popytową. Dane te wskazują, że w województwie występuje największe zapotrzebowanie na osoby z wykształceniem zawodowym lub wyższym technicznym, co wskazuje na konieczność dalszego rozwoju kształcenia zawodowego (w tym doradztwa zawodowego) na każdym poziomie.

Powszechnie stosowanym kryterium oceny rynku pracy jest sprawdzenie możliwości udziału w nim osób z niepełnosprawnościami. W 2020 r. wg BAEL w województwie zachodniopomorskim było 139 tys. osób niepełnosprawnych, z czego 84% należały do biernych zawodowo. Według badania dla Wojewódzkiego Urzędu Pracy (WUP) w Szczecinie z 2017 r., 68% badanych przedsiębiorstw nie zatrudnia osób z niepełnosprawnościami⁴⁵. Aby przeanalizować sytuację osób niepełnosprawnych w regionie, zbadano wielkość wskaźnika zatrudnienia osób z niepełnosprawnościami w Polsce i w województwie zachodniopomorskim, a przedmiotowe informacje z okresu 2006-2020 przedstawia Wykres 13.

⁴⁴ Swieboda A., Sapińska M., Barometr zawodów 2020. Raport podsumowujący badanie w województwie zachodniopomorskim, Wojewódzki Urząd Pracy w Szczecinie oraz Wojewódzki Urząd Pracy w Krakowie, Kraków 2019.

⁴⁵ Osoby niepełnosprawne na zachodniopomorskim rynku pracy, Wojewódzki Urząd Pracy w Szczecinie, Katowice-Szczecin 2017.

Wykres 13. Wskaźnik zatrudnienia osób z niepełnosprawnościami w Polsce i w województwie zachodniopomorskim w latach 2006-2020 (%).

Źródło: Bank Danych Lokalnych GUS.

Jak widać, województwo zachodniopomorskie ma niski wskaźnik zatrudnienia osób niepełnosprawnych, który wyniósł 14,4% w 2020 r., co daje 13. najwyższy wynik w kraju⁴⁶. Trzeba jednak zaznaczyć, iż sytuacja ta poprawiła się znacznie od 2006 r., kiedy to przedmiotowy miernik wyniósł jedynie 6,0% i był to najniższy wynik w kraju.

W 2020 r., w WUP zarejestrowanych było 2 236 niepełnosprawnych, a więc jedynie 1,6% wszystkich osób z niepełnosprawnościami. Osoby bezrobotne z niepełnosprawnościami często (63,1%) są bez pracy dłużej niż rok, częściej są to mężczyźni (58,1%) niż kobiety (41,9%). Jeśli chodzi o ich rozmieszczenie w regionie, to największy udział osób z niepełnosprawnościami wystąpił w powiatach myśliborskim, M. Koszalinie, szczecineckim, gryfińskim, wałeckim i kołobrzeskim, a najniższy – w powiecie łobeskim. Liczba ofert pracy w 2020 r. dla osób niepełnosprawnych wyniosła 60, czyli jedynie 27 ofert na 1000 zarejestrowanych bezrobotnych z niepełnosprawnościami, co plasuje województwo zachodniopomorskie na 11. miejscu w kraju. Liczba tych ofert w latach 2004-2020 ulegała nie jednokierunkowym wahaniom, niemniej wyraźny trend spadkowy występuje od 2015 r.

Wśród barier w zatrudnieniu osób niepełnosprawnych, pracodawcy wymieniali: nieodpowiednie kwalifikacje, mniejszą wydajność pracy, częstą absencję, specyfikę działalności i bariery architektoniczne⁴⁷⁴⁸. Z drugiej strony, osoby niepełnosprawne jako czynniki utrudniające podjęcie pracy wskazały: ograniczenia zdrowotne, niskie wynagrodzenie, brak ofert pracy, nieodpowiednie warunki, niedostosowanie miejsc pracy do potrzeb niepełnosprawnych oraz bariery psychologiczne⁴⁹.

Jednym z głównych udogodnień dla osób niepełnosprawnych na rynku pracy są zakłady pracy chronionej. Wg danych Urzędu Wojewódzkiego w Szczecinie, w 2020 r. w województwie

⁴⁶ Na 15 badanych województw, albowiem brak danych dla województwa opolskiego.

⁴⁷ Raport badawczy w ramach zadania publicznego pn. „Prowadzenie badań dotyczących jakości życia i potrzeb osób niepełnosprawnych” (pracodawcy), Towarzystwo Wiedzy Powszechnej Oddział w Szczecinie, Szczecin 2017, str. 5.

⁴⁸ Osoby niepełnosprawne..., dz. cyt., str. 77

⁴⁹ Ibidem

zachodniopomorskim funkcjonowało 12 zakładów pracy chronionej, w tym 5 spółdzielni inwalidów oraz 9 zakładów aktywności zawodowej (ZAZ). Instytucją łączącą rehabilitację społeczną i zawodową są także warsztaty terapii zajęciowej (WTZ). Najnowszy wykaz WTZ pochodzi z 2018 r. i według niego w województwie funkcjonuje 28 takich warsztatów. Zarówno WTZ jak również ZAZ mają na celu wprowadzenie osób niepełnosprawnych na otwarty rynek pracy, co niestety dzieje się niezwykle rzadko z wielorakich przyczyn, zarówno systemowych, jak również związanych z typem niepełnosprawności uczestników⁵⁰.

Najbardziej powszechnym aspektem dotyczącym rynku pracy jest godzenie życia zawodowego i rodzinnego. Trudności w tym obszarze są przyczyną różnic między aktywnością zawodową kobiet i mężczyzn. W województwie zachodniopomorskim współczynnik aktywności zawodowej mężczyzn w 2020 r. wynosił 62,6 %, a w przypadku kobiet – 46,5%, a różnica 16,1 pp. była 4. najniższym wynikiem w kraju, a więc na względnie dobrym poziomie. Niemniej sama obecność dysproporcji wymusza działania w celu ich wyeliminowania, tym bardziej, iż udział kobiet wśród bezrobotnych oraz biernych zawodowo ze względów rodzinnych systematycznie się zwiększał. Istotną rolę w pogodzeniu obowiązków rodzinnych i zawodowych stanowi dostęp do usług opieki nad dziećmi do lat 3.

W Zachodniopomorskiem funkcjonuje 168 żłobków, 1 oddział żłobkowy i 28 klubów dziecięcych (dane z 2020 r.), a także 30 dziennych opiekunów (dane z 2019 r.) oraz 564 niań. Nadto, jak wynika z powyższej mapy, stosunkowo duży odsetek dzieci jest objętych opieką instytucjonalną, w 2019 r. było to 18,4% (4. najwyższy wynik w kraju), a średnia dla Polski wyniosła 15,4%.

Problemem jest jednak nierównomierna dostępność opieki nad dziećmi do lat 3 w regionie. Odsetek dzieci objętych opieką żłobkową w 2019 r. (ostatnie dostępne dane) w miastach wyniósł 19,7%, natomiast na wsi jedynie 4,2%. Nadto, w 2020 r. w niektórych powiatach funkcjonuje co najwyżej jeden żłobek. Do 2011 r., żadne dziecko mieszkające na wsi nie było objęte opieką żłobkową, a w 2019 r. dzieci do lat 3 z obszarów wiejskich były objęte opieką jedynie w 8 powiatach.

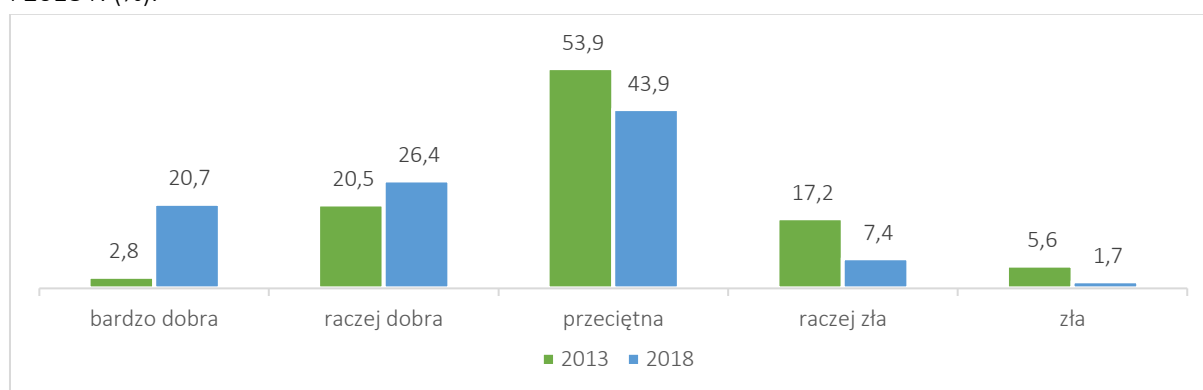
Przechodząc do opieki przedszkolnej, w województwie zachodniopomorskim w 2019 r. było 851 przedszkoli do których uczęszczało ponad 56 tys. dzieci. Odsetek dzieci w wieku 3-5 lat objętych wychowaniem przedszkolnym wyniósł 85,9% w 2019 r., co było dość niskim wynikiem – 11. wśród wszystkich województw. Stosunkowo niski dostęp do opieki przedszkolnej wskazuje także ilość miejsc w przedszkolach na 1000 dzieci w wieku 3-6 lat, albowiem w 2018 r. (ostatnie dostępne dane) było ich 729,4, co dało 10. wynik w kraju. Ponadto, tak samo jak w przypadku opieki żłobkowej, występuje duże zróżnicowanie dostępności do opieki przedszkolnej względem powiatów.

Nie należy zapominać, że opieka nad rodziną dotyczy także innych osób zależnych, które wymagają opieki. Jest to obszar o wysokiej dynamice wzrostu, ze względu na zmiany demograficzne. Zarówno aspekt opieki nad pozostałymi osobami zależnymi, jak również szczegółowy opis rynku pracy znajduje się w raporcie cząstkowym – diagnoza społeczno – gospodarcza.

⁵⁰ Wojewódzki program wyrównywania szans osób niepełnosprawnych i przeciwdziałania ich wykluczeniu społecznemu oraz pomocy w realizacji zadań na rzecz zatrudniania osób niepełnosprawnych – Region wyrównanych szans (projekt), Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej, http://www.rops.wzp.pl/sites/default/files/projekt_wojewodzkiego_programu.pdf, dostęp: 2021.05.19, str. 32-39.

Na kształt wykluczenia społecznego i przeciwdziałania ubóstwu wpływa bezpośrednio sytuacja mieszkańców województwa, gospodarstw domowych oraz instytucji polityki i pomocy społecznej, a pośrednio rynku pracy. Przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny na 1 osobę w województwie zachodniopomorskim wyniósł 1 801,11 PLN w 2019 r., co świadczy o jego przeciętnym poziomie, niewiele poniżej średniej dla Polski (1 809,18 PLN). Niemniej, nierówności przeciętnego dochodu w 2019 r. były jedynymi z najwyższych w Polsce, na co wskazuje 4. najwyższa wartość współczynnika Giniego (28,5)⁵¹. Subiektywną ocenę sytuacji materialnej mieszkańców regionu z 2013 i 2018 r. przedstawia Wykres 14.

Wykres 14. Subiektywna ocena sytuacji materialnej w województwie zachodniopomorskim w 2013 i 2018 r. (%).

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL GUS.

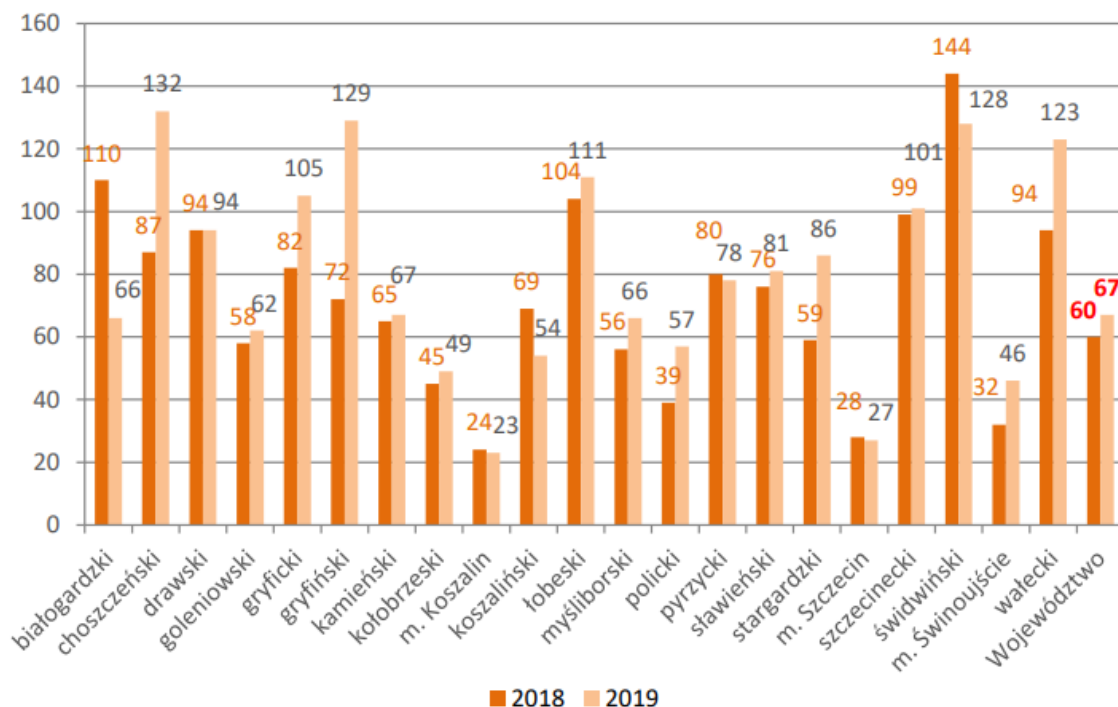
Stosunek ludzi oceniających swoją sytuację jako dobrą lub bardzo dobrą wzrósł z 23,3% w 2013 r., do 47,1% w 2018 r. Ponadto znacznie zmalał procent osób negatywnie oceniających swoją sytuację materialną z 22,8% do 9,1%. Średnia ocena w skali pięciostopniowej wyniosła 3,57, przeciętnie na tle innych województw (9. miejsce). Warto również wspomnieć, iż na poziomie województw istnieje umiarkowana korelacja ($r=0,55$) między poziomem dochodu, a oceną własnej sytuacji materialnej.

Wskaźnik ubóstwa skrajnego w 2020 r. był 4. najniższy w całej Polsce i znacząco się poprawił w okresie 2004-2020. Poniżej relatywnej granicy ubóstwa w 2020 r. żyło 9,9% osób, co było 5. najniższym odsetkiem w kraju. Miara ustawowej granicy ubóstwa wskazała natomiast, że w 2020 r. 7,4% mieszkańców województwa zachodniopomorskiego żyje poniżej jej granicy, co było 8. najniższym wśród pozostałych regionów, lecz wciąż niższym od średniej dla Polskie (9,2%). W latach 2004-2019 znacznie spadła również liczba osób korzystających z pomocy społecznej na 10 tys. mieszkańców, z 832,2 do 328,6, przez co była ona przeciętna (8. najniższa wartość), a nie stosunkowo wysoka w skali kraju. Jednakże, również w tym obszarze występuje silne zróżnicowanie wewnętrzne, co pokazuje

Wykres 15. przedstawiający liczbę osób korzystających z pomocy społecznej na 1000 mieszkańców wg powiatów w 2018 i 2019 r.

⁵¹ „Dochody i warunki życia ludności Polski – raport z badania EU-SILC 2019”, GUS, Warszawa 2021, str. 19. Woj. mazowieckie analizowane jest w rozbiciu na region warszawski stołeczny i mazowiecki regionalny.

Wykres 15. Wskaźnik deprivacji lokalnej – liczba osób korzystających z pomocy społecznej na 1000 mieszkańców województwa zachodniopomorskiego wg powiatów.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: „Ocena zasobów pomocy społecznej w roku 2019”, ROPS Szczecin 2020.

Do powiatów o najwyższym poziomie wskaźnika deprivacji lokalnej należą świdwiński, białogardzki, łobeski, szczecinecki i wałecki. Najmniej beneficjentów pomocy społecznej na 1000 mieszkańców jest w miastach na prawach powiatu (Koszalin, Szczecin) oraz w powiecie kołobrzeskim, w powiatach znajdujących się w pobliżu Szczecina – polickim, goleniowskim i stargardzkim oraz w powiecie myśliborskim. W 2019 r., głównymi powodami korzystania z pomocy społecznej w województwie zachodniopomorskim były: ubóstwo (24,4%), długotrwała lub ciężka choroba (22,4%), niepełnosprawność (17,6%). Na przestrzeni lat 2014-2019 znacznie spadła proporcja wypłacanych świadczeń w związku z bezrobociem, a z przyczyn zdrowotnych, wzrosła. Należy wskazać, iż w zakresie pomocy społecznej obszary wiejskie w centrum i na południowym wschodzie województwa, zagrożone są wykluczeniem.

Podsumowując, sytuacja materialna mieszkańców jest przeciętna w porównaniu z innymi województwami. Niemniej, istnieje realny problem związany z nierównościami społecznymi oraz brakiem stabilności finansowej. Pogłębiona analiza tego obszaru została zawarta w raporcie cząstkowym – diagnoza społeczno – gospodarcza..

Miarami kapitału społecznego są: wzajemne zaufanie, zaufanie do instytucji, stopień zadowolenia z życia oraz z miejsca zamieszkania, frekwencja wyborcza i poczucie bezpieczeństwa. Mieszkańcy województwa zachodniopomorskiego są przeciętnie zadowolenie z miejsca zamieszkania w porównaniu z resztą kraju, w 2018 r. 82% osób powyżej 16 r.ż. pozytywnie oceniły swoje miejsce zamieszkania, co było 8. najwyższym wynikiem. Natomiast zadowolenie z życia w tym samym roku

deklarowało stosunkowo dużo osób – 85%, gdzie w innych województwach pomiędzy 76-88%⁵². Wartości wskaźników zaufania są wysokie na tle innych województw i w 2018 r. zaufanie do odpowiednich grup deklarowało:

- zaufanie do ludzi, 82% (5. wynik w kraju),
- zaufanie do sąsiadów, 77% (5. wynik w kraju),
- zaufanie do nieznajomych, 41% (2. wynik w kraju).

Zupełnie odwrotnie wygląda stopień zaufania do władz samorządowych, którym ufa jedynie 53% mieszkańców województwa, 13. najwyższy wynik wśród województw. W pewnym stopniu wyjaśnia to niską frekwencję wyborczą, która w ostatnich wyborach samorządowych wyniosła 52,3% (14. miejsce w kraju)⁵³. Pod względem udziału w wyborach do Sejmu, podczas dwóch ostatnich w 2005 i 2019 r. województwo zachodniopomorskie zajęło 11. miejsce w kraju.

Poczucie bezpieczeństwa mieszkańców jest przeciętne na tle innych województw, chodząc po zmroku pozytywnie na pytanie o poczucie bezpieczeństwa odpowiedziało 90% mieszkańców, jednak odsetek odpowiedzi „bardzo bezpiecznie” był najniższy. Kapitał społeczny województwa jest więc zróżnicowany w zależności od zastosowanych mierników. O ile jego wymiar prywatny, dotyczący relacji między ludźmi można oceniać pozytywnie, o tyle niski jest jego wymiar polityczny i zaangażowanie mieszkańców w sprawy publiczne.

Pod względem dostępności mieszkań, województwo zachodniopomorskie wypada dobrze na tle innych regionów. W 2019 r. na 1 000 mieszkańców przypadało 394,3 mieszkania, co dało 4. najlepszy wynik w kraju. Niemniej powierzchnia mieszkań per capita jest dość mała i wyniosła w 2019 r. jedynie 27,9 m² – 10. miejsce wśród województw.

Wyposażenie mieszkań jest dobre, częściej niż w kraju, w województwie zachodniopomorskim mieszkania posiadają instalacje gazowe, łazienki oraz centralne ogrzewanie⁵⁴. Zasoby mieszkań komunalnych sukcesywnie maleją, w 2019 r. było to 49 716 mieszkań, o 25% mniej niż w 2009 r, choć w latach 2016-2019 spadła ilość oczekujących na mieszkanie socjalne. Ogólna sytuacja mieszkaniowa w regionie jest przeciętna, a zagrożenie stanowi malejący trend wśród zasobów mieszkaniowych gmin.

W 2019 r. pomocy i wsparcia w województwie zachodniopomorskim udzielono 114 219 osobą, a ich liczba spada od 2017 r. W regionie funkcjonują 42 Środowiskowe Domy Społeczne, w których 2019 r. było 1549 miejsc i 36 osób oczekujących, co daje 97,7% poziom zaspokojenia zapotrzebowania. Działa tu również 36 Domów Pomocy Społecznej (DPS), które posiadają 4116 miejsc, a wskaźnik zaspokojenia zapotrzebowania w DPS-ach w 2019 r. wyniósł ok. 59%. Należy wskazać, iż największy deficyt miejsc występuje w Szczecinie, podczas gdy w innych regionach były placówki z wolnymi miejscami. Nadto, wskazuje się na następujące wnioski związane z dostępem do usług społecznych:

⁵² Regionalne zróżnicowanie jakości życia w 2018 r. Wyniki Badania spójności społecznej 2018, informacja sygnałna, GUS, Warszawa 2019.

⁵³ Szczegółowy opis frekwencji w wyborach do sejmiku wojewódzkiego, rad powiatów oraz rad gmin znajduje się w raporcie cząstkowym – diagnoza społeczno – gospodarcza.

⁵⁴ Raport o sytuacji społeczno-gospodarczej województwa zachodniopomorskiego 2020, Urząd Statystyczny w Szczecinie, Szczecin 2021, str. 86.

- ubywa niespokrewnionych rodzin zastępczych; ponad 60% dzieci, z których sądy zdjęły pieczę rodziców naturalnych, wychowuje się wśród bliskich (przede wszystkim dziadków), często jednak „niewydolnych wychowawczo, powielających błędy rodzicielskie z okresu wychowywania własnych dzieci”,
- brak miejsc opieki i rehabilitacji dla osób przewlekle chorych i niepełnosprawnych,
- braki w zakresie usług środowiskowych (brak mieszkań wspomaganych i chronionych),
- brak środków systemowych na usługi asystencji osobistej „(nie licząc okresowej pomocy z projektów EFS)”; efektem jest kolejka do miejsc w domach pomocy społecznej – „najdroższej z form opieki, ale też najbardziej ograniczającej niezależność i samostanowienie człowieka”,
- utrudnione zapewnienie form nieinstytucjonalnych, „choćby ze względu na brak wzorców organizowania opieki środowiskowej nad osobami starszymi czy z niepełnosprawnością”⁵⁵.

Ekonomia społeczna to sfera aktywności obywatelskiej, która przez działalność gospodarczą i pożytku publicznego służy: integracji zawodowej i społecznej osób zagrożonych marginalizacją społeczną, tworzeniu miejsc pracy, świadczeniu usług użyteczności publicznej oraz rozwojowi lokalnemu⁵⁶. Dane co do liczby organizacji społecznych i spółdzielni w województwie zachodniopomorskim przedstawia Tabela 7. Należy zwrócić uwagę, iż dane te nie są pełne oraz nie odnoszą się do wszystkich podmiotów ekonomii społecznej, o czym szerzej w raporcie cząstkowym – diagnoza społeczno – gospodarcza.

Tabela 7. Organizacje społeczne i spółdzielnie w województwie zachodniopomorskim (w tys.).

	2010	2012	2014	2016	2018
organizacje społeczne ogółem	3,2	3,5	3,7	3,9	3,6
organizacje pożytku publicznego	0,2	0,3	0,3	0,3	0,4
stowarzyszenia i podobne organizacje społeczne	2,9	3,1	3,3	3,3	3
stowarzyszenia sportowe	1	1,1	1,1	1	0,9
ochotnicze straże pożarne	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4
koła łowieckie	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
fundacje	0,2	0,2	0,3	0,5	0,5
społeczne podmioty wyznaniowe	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
samorząd gospodarczy i zawodowy, organizacje pracodawców	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1

Źródło: GUS BDL.

Według powyższych danych, liczba aktywnych organizacji społecznych w województwie spadła pomiędzy 2014 i 2018 r. o 3% (o ok. 100), podczas gdy w skali kraju urosła o 0,5%. Mimo zastrzeżeń co do pełności danych, fakt obniżenia ilości stowarzyszeń i fundacji, które stanowią najliczniejszą grupę stanowi o wysokim prawdopodobieństwie faktycznego obniżenia liczebności organizacji społecznych ogółem. W porównaniu z danymi dla Polski, liczba organizacji społecznych na 10 tys. mieszkańców w latach 2010-2018 w województwie zachodniopomorskim była niewiele niższa i miała bardzo podobny trend zmian – w województwie znajdowała się w przedziale 19-23, a w ujęciu ogólnopolskim pomiędzy 21, a 24. Nadto, wskazać należy na towarzyszący zmniejszeniu liczby organizacji, znaczny

⁵⁵ Ocena zasobów pomocy społecznej za rok 2019 dla województwa zachodniopomorskiego, ROPS w Szczecinie, 2020.

⁵⁶ Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej do 2023 roku. Ekonomia solidarności społecznej.

spadek ilości ich członków, który w latach 2014-2019 wyniósł aż 33%, w skali kraju było to jedynie 5%.

Całkowita liczba spółdzielni w województwie zmniejszyła się z 113 w 2014 r. do 586 w 2020 r., czyli aż o 47%, z czego największy spadek dotyczył spółdzielni budowlanych i rolniczych. Z perspektywy ekonomii społecznej ważne jest zwłaszcza zmniejszenie liczby spółdzielni produkcyjnych i handlowych, których celem jest w szczególności zatrudnienie. Ich liczba pomiędzy latami 2014-2020 spadła odpowiednio o 42,2% (z 83 do 48) oraz o 49,2% (z 124 do 63). Szerszy pogląd na podmioty tworzące ekonomie społeczną i ich sytuację, m.in. z analizą podsektora reintegracyjnego został przedstawiony w raporcie cząstkowym – diagnoza społeczno – gospodarcza.

Analizę obszaru kultury i turystyki województwa zachodniopomorskie zaczęto od opisu atrakcyjności turystycznej regionu. Zachodniopomorskiem zajmuje blisko 23 tys. km², ponad 7% powierzchni Polski i dzięki warunkom naturalnym należy do najatrakcyjniejszych regionów turystycznych w kraju. Do walorów naturalnych regionu zaliczyć można w szczególności:

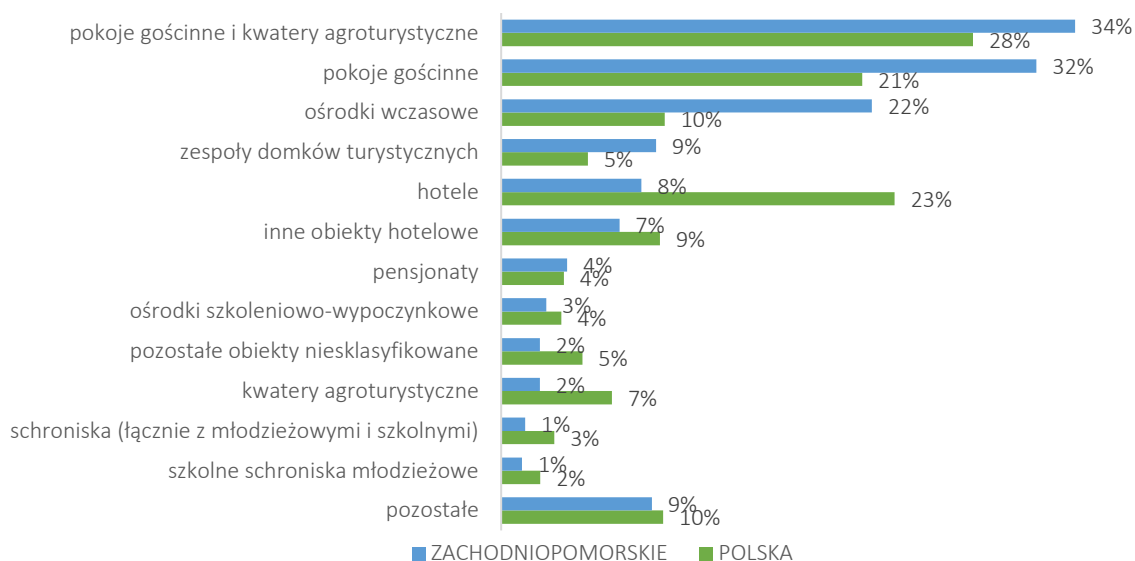
- 185-kilometrowe wybrzeże morskie,
- liczne pojezierza zajmujące około 35% obszaru województwa, z 1260 jeziorami o powierzchni przekraczającej 1 ha oraz bogactwo innych wód śródlądowych,
- rozlewiska doliny Odry, Zalew Szczeciński, skupisko 44 wysp,
- duże obszary leśne i puszcze,
- wody geotermalne oraz pokłady borowiny i źródeł solankowych, które z uwagi na dużą skuteczność leczniczą wykorzystywane są w turystyce uzdrowiskowej i rehabilitacyjnej⁵⁷.

Nadto, do atutów atrakcyjności regionu zaliczyć trzeba wyjątkowe położenie oraz pogodną infrastrukturę transportową, w tym dla transportu międzynarodowego, morskiego czy lotniczego⁵⁸. Podmioty, które stanowią o strukturze obszaru turystyki są obiekty noclegowe, co do których rodzaju dane za 2019 r. przedstawia Wykres 16.

⁵⁷ Potencjał turystyczny województwa zachodniopomorskiego, a kreowanie jego wizerunku, M. Śpiewak – Szyjka, T. Skotarczak, ZUT w Szczecinie, 2015 r.

⁵⁸ Atrakcyjność inwestycyjna regionów 2017, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Warszawa, 2017r.

Wykres 16. Udział procentowy obiektów noclegowych wg. rodzaju w Zachodniopomorskim i w Polsce roku 2019.

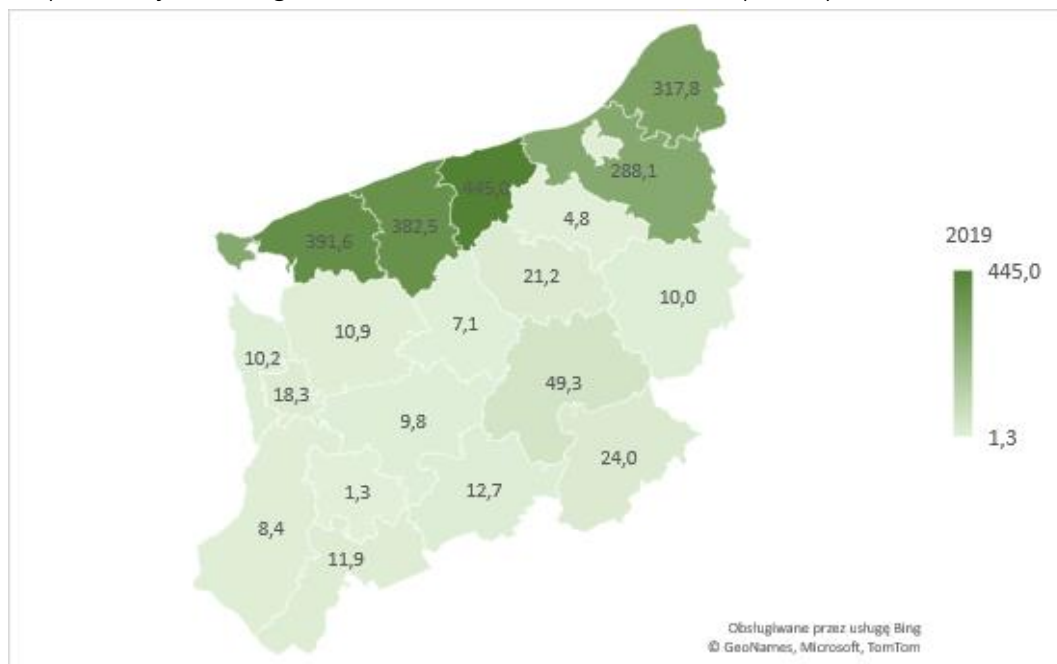
Źródło: BDL – GUS.

W 2019 r. w województwie dominowały pokoje gościnne i kwatery agroturystyczne (34%), a następnie pokoje gościnne (32%) i ośrodki wczasowe (22%). W latach 2004–2019 struktura obiektów w Zachodniopomorskim nie uległa znaczącym zmianom i oprócz obiektów hotelowych była zbliżona do struktury w Polsce. W 2019 r. w województwie zachodniopomorskim działały łącznie 1604 turystyczne obiekty noclegowe, względem roku 2004 nastąpił wzrost o 3,2%. Region zachodniopomorski zajmuje 2 miejsce pod tym względem w kraju. Powiatami, w których skupiał się udział obiektów noclegowych w 2019 r. są te na położone na linii brzegowej Bałtyku, czyli kołobrzeski, gryficki, sławieński, koszaliński i kamieński. Należy również wziąć pod uwagę wskaźniki dotyczące miejsc noclegowych, albowiem ze względu na charakter obiektów, mogą się one znacząco różnić od ilości obiektów noclegowych np. jeden hotel może posiadać znacznie więcej miejsc noclegowych niż pokoje gościnne i kwatery agroturystyczne. W województwie zachodniopomorskim znajduje się największy udział miejsc noclegowych spośród wszystkich województw w kraju, a głębsza analiza również ich liczebności bezwzględnej znajduje się w raporcie cząstkowym – diagnoza społeczno – gospodarcza. Jeśli chodzi o dynamikę miejsc noclegowych to w województwie zachodniopomorskim w latach 2004-2019, to wyniosła ona +26%, podczas gdy w Polsce było to +29%.

Największy udział miejsc noclegowych posiada powiat kołobrzeski oraz inne usytuowane przy linii brzegowej tj.: gryficki, koszaliński i kamieński. Warto zwrócić również uwagę na bardzo wysoki udział w powiecie stargardzkim (12,29%) oraz ponad 5% wynik w Szczecinie. W powiecie Świnoujście również odnotowano wysoki odsetek miejsc noclegowych wynoszący ponad 8%.

Należy pamiętać, iż sama ilość miejsc noclegowych może być podyktowana dużą ilością ludności, dlatego przeanalizowano również wskaźnik liczby miejsc noclegowych na 1 000 mieszkańców. W takim ujęciu widocznym na mapie (Mapa 1.), uwidacznia się większe znaczenie powiatu sławieńskiego, który znajduje się w linii brzegowej Bałtyku, jak również przyczynę wysokiego udziału powiatu stargardzkiego.

Mapa 1. Miejsca noclegowe na 1000 mieszkańców – 2019 r. – powiaty.

Źródło: BDL – GUS.

W przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców, w 2019 r. w Polsce województwo zachodniopomorskie udzieliło najwięcej noclegów, zarówno turystom krajowym, którzy stanowili prawie 75% wszystkich turystów (70 922), jak również zagranicznym, którzy odpowiadali za blisko 25% wszystkich noclegów (23 786). Dominacja pod tym względem była widoczna również w 2004 r., a wzrost pomiędzy latami 2004-2019 był najwyższy w kraju. Nadto, wartym wspomnienia jest fakt, iż wśród turystów zagranicznych Niemcy stanowili aż 84%, a w pozostałych województwach o wysokim odsetku udzielonych noclegów, udział turystów zagranicznych jest wyższy.

Najważniejszymi ośrodkami kultury województwa zachodniopomorskiego są miasta Szczecin i Koszalin, gdzie siedziby mają wszystkie teatry, obie filharmonie oraz duża część muzeów⁵⁹, co świadczy o koncentracji podmiotów świadczących działalność kulturową. Szczegółowy wykaz instytucji kultury wraz z ich umiejscowieniem znajduje się w raporcie cząstkowym – diagnoza społeczno – gospodarcza. Na potencjał kulturowy regionu wpływa również Akademia Sztuki w Szczecinie, które jest pierwszą i jedyną wyższą uczelnią artystyczną kształcącą w tak zróżnicowanych dziedzinach. Co więcej, w Zachodniopomorskiem działają 33. publiczne i niepubliczne placówki kształcenia artystycznego.

Warto wskazać, że liczne badania i doświadczenia wskazują, że kultura staje się istotnym czynnikiem w zakresie konkurencyjności i atrakcyjności regionu, a przeznaczane na nią nakłady finansowe należy traktować jako długoterminową inwestycję w popularność biznesową i turystyczną oddziałującą na edukację, turystykę, gospodarkę, architekturę i wzmacnianie budowy tożsamości. Priorytetem polityki kulturalnej Województwa Zachodniopomorskiego jest stały rozwój intelektualny i cywilizacyjny społeczności lokalnej oraz trwały wzrost potencjału kulturalnego w regionie⁶⁰. Analiza podmiotów

⁵⁹ Strategia Rozwoju Województwa Zachodniopomorskiego do roku 2030.

⁶⁰ eregion.wzp.pl

działających w obszarze kultury została oparta na publicznych rejestrach jednostek tj. : teatry, instytucje muzyczne, centra, domy i ośrodki kultury, kluby i świetlice, grupy artystyczne, obiekty działalności wystawienniczej – galerie i salony sztuki, koła, kluby, sekcje, kina, muzea, biblioteki.

W województwie zachodniopomorskim w 2020 r. działały 4 teatry (3 w Szczecinie, 1 w Koszalinie), przeciętna liczba w skali kraju – 8. miejsce –wśród innych województw. W latach 2009 – 2020 liczba teatrów w Szczecinie zmieniła się o 2 jednostki. Jeśli chodzi o kina, to w 2020 r. było ich 26 na terenie regionu, niewiele w porównaniu z innymi województwami, co dało 10. liczebność przedmiotowych obiektów. W Szczecinie w roku 2020 działały 4 kina, w pozostałych powiatach od 1 do 2. Na przestrzeni lat 2009-2020 w województwie zachodniopomorskim działały 2 filharmonie, co w 2020 r. było 5. wynikiem w kraju, gdzie łącznie funkcjonuje 24 takich obiektów. Dane co do liczby centrów, domów i ośrodków kultury wg województw w 2005 i 2020 r. przedstawia Tabela 8.

Tabela 8. Centra, domy i ośrodki kultury w województwach – 2005 - 2020 r.

WOJEWÓDZTWO	liczba jednostek	liczba jednostek	dynamika
	2005	2020	2020/2005
MAŁOPOLSKIE	459	453	2,5%
PODKARPACKIE	366	355	-7,9%
ŚLĄSKIE	373	354	6,2%
DOLNOŚLĄSKIE	342	311	-4,8%
MAZOWIECKIE	314	306	22,2%
WIELKOPOLSKIE	314	305	15,4%
ZACHODNIOPOMORSKIE	336	295	-8,9%
POMORSKIE	329	290	-18,6%
LUBELSKIE	229	231	21,4%
KUJAWSKO-POMORSKIE	226	218	17,7%
OPOLSKIE	211	204	17,0%
ŁÓDZKIE	204	190	-3,4%
PODLASKIE	184	181	-24,7%
WARMIŃSKO-MAZURSKIE	163	158	8,3%
ŚWIĘTOKRZYSKIE	121	117	15,8%
LUBUSKIE	84	72	-1,7%

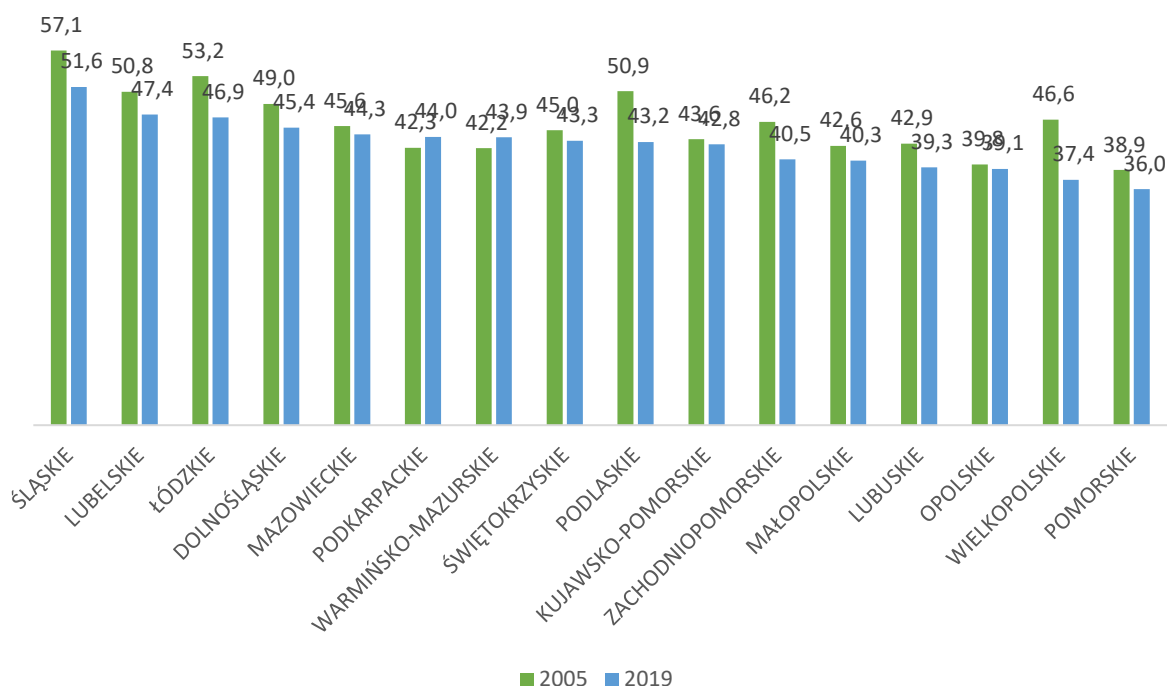
Źródło: BDL – GUS.

W 2020 r. w województwie zachodniopomorskim mieściło się 295 analizowanych jednostek kultury, co było 7. wynikiem w kraju, a więc wynikiem przeciętnym. Dynamika na przestrzeni badanego okresu była ujemna i wyniosła -8,9%. Biorąc pod uwagę, że odbiorcami ofert podmiotów tj. centra, domy i ośrodki kultury oraz kluby i świetlice są mieszkańcy, ich ilość należy analizować z uwzględnieniem liczebności mieszkańców np. poprzez wskaźnik przedmiotowej ilości podmiotów na 10 tys. ludności. W 2019 r. województwo zachodniopomorskie znalazło pod tym względem na 2. miejscu w kraju, co świadczy o wysokiej dostępności tych podmiotów. Natomiast wśród powiatów regionu w tym samym roku, wartości powyżej średniej (3,5) przyjmują takie powiaty jak: gryficki, łobeski, świdwiński, białogardzki, drawski.

Województwo zachodniopomorskie pod względem liczby grup artystycznych zajmuje 10. pozycję. Natomiast powiaty, które posiadają wyższy od średniej w województwie, procentowy udział grup artystycznych to: gryfiński, myśliborski, goleniowski, łobeski, m. Koszalin, drawski, kołobrzeski, policki, m. Szczecin, koszaliński. Jeśli chodzi o liczebność galerii i salonów sztuki to w 2020 r. w Zachodniopomorskiem było ich 13, co daje 9. najwyższy wynik w kraju. Należy zaznaczyć, iż ich ilość w porównaniu z 2004 r. spadła aż o 77%, a w całej Polsce wzrosła o 11%. W ujęciu powiatowych 7 z nich było w Szczecinie, 3 w Koszalinie, a w powiecie kołobrzeskim, polickim i Świnoujściu po 1 galerii. Liczebność muzeów wzrosła z 22 w 2004 r. do 37 w 2020 r., jednak wciąż był to jedynie 11. wynik w kraju. W 2020 r. w regionie znajdowało się 4,6% wszystkich bibliotek w kraju (10. pozycja pod tym względem), a ich ilość w latach 2004-2019 spadła o 7%, z 387 do 362, względnie mniej niż w Polsce, gdzie spadek wyniósł 10%. Szczegółowy wykaz podmiotów kultury i analiza ich sytuacji znajduje się w raporcie cząstkowym – diagnoza społeczno – gospodarcza.

Opieka zdrowotna jest jednym z najważniejszych obszarów sektora społecznego. W województwie zachodniopomorskim w 2019 r. były 44. szpitale ogólne, o 12 więcej niż w 2004 r., co stanowi wzrost o 27%, względnie największy w kraju. W ujęciu ilościowym region zajmuje 8. miejsce w kraju. Pod względem wskaźnika liczby szpitali ogólnych na 100 tys. mieszkańców, województwo zachodniopomorskie wypada przeciętnie. Znajduje się on w granicy 2,5-2,9, w której mieści się 5 innych województw, a dla opolskiego i śląskiego wskaźnik ten wyniósł ponad 3. Niemniej, przy analizie dostępu do opieki zdrowotnej należy również wziąć pod uwagę dostępne łóżka szpitalne, których liczbę na 10 tys. ludności w latach 2005 i 2019 wg województw przedstawia Wykres 17. Warto również zaznaczyć, iż w województwie zachodniopomorskim pomiędzy 2005 i 2019 r. ubyło 18% łóżek w szpitalach.

Wykres 17. Łóżka w szpitalach na 10 tys. ludności – województwa – lata 2005 - 2019.

Źródło: BDL – GUS.

Zarówno pod względem bezwzględnej liczby łóżek, jak również tych dostępnych na 10 tys. mieszkańców, których liczba spadła z 46,2 w 2005 r. do 40,5 w 2019 r., województwo zachodniopomorskie zajmuje 11. miejsce w Polsce. Niska dostępność służby zdrowia w zakresie liczby łóżek szpitalnych może być istotnym problemem, a zarazem wyzwaniem dla prowadzonej polityki związanej z ochroną zdrowia ludności w województwie. W 2019 r. w zachodniopomorskich szpitalach leczyło się 317 978 pacjentów (leczeni bez ruchu międzyoddziałowego), co było 11. największą liczbą w kraju. Dodatkowo w szpitalach psychiatrycznych było 2 605 pacjentów. Udział leczonych w województwie w stosunku do wartości dla całej Polski spadł z 4,6% w 2004 r. do 4,3% w 2019 r., przy jednoczesnym wzroście liczby pacjentów o 4% pomiędzy ww. latami – w Polsce wzrost wyniósł 11%.

Statystycznie na jeden szpital w Zachodniopomorskiem, w 2019 r., przypada 7 227 pacjentów, co stawia je na 5. miejscu pod względem ilości hospitalizowanym, przy czym średnia dla Polski wyniosła 8 387. Kolejnym wskaźnikiem poddanym analizie jest przeciętne wykorzystanie łóżek w ciągu roku. W województwie zachodniopomorskim odsetek ten wyniósł w 2019 r. powyżej 70%, zajmuje pod tym względem 5 pozycję w kraju, ogólnie w Polsce ten wskaźnik dla szpitali ogólnych przyjął wartość 69,2%.

Według danych z 2019 r., województwo zachodniopomorskie zajmuje 12. pozycję w kraju pod względem liczby zakładów typu leczniczo-pielęgnacyjnych (23 jednostki) oraz 11. miejsce z uwagi na placówki świadczące usługi hospicyjno-paliatywne, w 2019 r. było 6 takich jednostek. Niemniej, pod względem liczby łóżek w hospicjach, zakładach opiekuńczo-leczniczych i pielęgnacyjno-opiekuńczych na 100 tys. mieszkańców, Zachodniopomorskiem przyjmuje jeden z najniższych wyników w kraju, który plasuje region na 14. pozycji wśród innych województw.

Jak już wspomniano województwo zachodniopomorskie posiada na swoim obszarze liczne uzdrowiska, a lecznictwo uzdrowiskowe stanowi integralną część systemu ochrony zdrowia.

Mimo, iż liczba samych uzdrowisk i zakładów uzdrowiskowych w województwie nie jest najwyższa w Polsce, dysponują one największą liczbą łóżek uzdrowiskowych – 10,6 tys., z czego 6,3 tys. na obszarze uzdrowiska Kołobrzeg, co stanowi blisko 57% wszystkich dostępnych łóżek. Pozostałe powiaty w województwie zachodniopomorskim, na których terenie funkcjonują uzdrowiska to: sławieński, kamieński i świdwiński.

W 2020 r. w Polsce funkcjonowało 21 496 przychodni w ambulatoryjnej opiece zdrowotnej, a ich liczba r/r spadała zarówno w 2019, jak również 2020 r. i były te pierwsze negatywne zmiany w tej statystyce od kilkunastu lat. Liczbę przychodni w 2004 i 2020 r. wraz z dynamiką wg województw przedstawia Tabela 9.

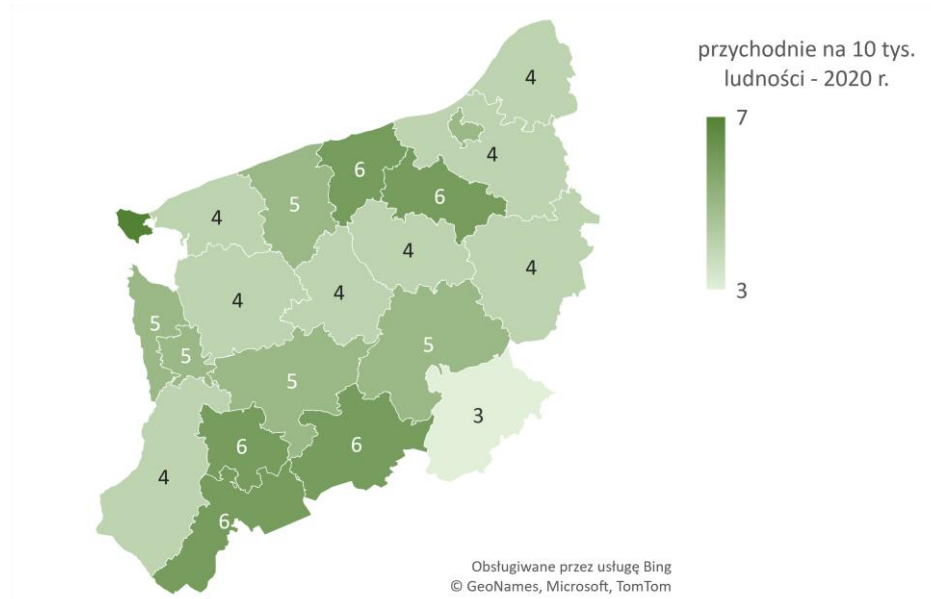
Tabela 9. Przychodnie w latach 2004- 2020 – Polska.

WOJEWÓDZTWO	liczba	liczba	dynamika
	2004	2020	2020/2004
MAZOWIECKIE	1 551	3 097	54,2%
ŚLĄSKIE	1 879	2 711	53,7%
MAŁOPOLSKIE	1 144	1 966	52,8%
WIELKOPOLSKIE	870	1 898	49,9%
ŁÓDZKIE	1 001	1 603	49,9%
DOLNOŚLĄSKIE	789	1 538	48,7%
PODKARPACKIE	696	1 254	44,5%
LUBELSKIE	745	1 203	43,9%
POMORSKIE	516	1 114	41,8%
KUJAWSKO-POMORSKIE	529	905	41,5%
ZACHODNIOPOMORSKIE	551	884	38,7%
WARMIŃSKO-MAZURSKIE	434	866	38,1%
PODLASKIE	408	727	37,7%
ŚWIĘTOKRZYSKIE	396	634	37,6%
LUBUSKIE	266	564	37,5%
OPOLSKIE	326	532	30,7%

Źródło: BDL – GUS.

Udział województwa zachodniopomorskiego w ogólnej liczbie przychodni w kraju, plasuje je na 11 pozycji. Region odnotował ponadto najniższą dynamikę wzrostu w latach 2004 - 2020 – wzrost o 38,7%. Niemniej, wskaźnik liczby przychodni na 10 tys. mieszkańców dla województwa zachodniopomorskiego jest 3. najwyższy w kraju i taki sam jak w woj.: pomorskim, wielkopolskim, dolnośląskim, opolskim i świętokrzyskim. Aby określić ich rozmieszczenie na terenie regionu, poddano analizie ich ilość w każdym z powiatów, a przedmiotowe dane zawiera Mapa 2.

Mapa 2. Przychodnie na 10 tys. ludności, 2020 r., zachodniopomorskie – powiaty.

Źródło: BDL – GUS.

Analizując powiaty regionu, najwyższe wskaźniki odnotowują takie powiaty jak: m. Świnoujście - 7; kołobrzeski, choszczeński, białogardzki, myśliborski, pyrzycki – 6; policki, stargardzki, m. Szczecin, gryficki, m. Koszalin, drawski – 5; gryfiński, kamieński, tobeski, goleniowski, świdwiński, szczecinecki, sławieński, koszaliński – 4; najgorzej wypada pod tym względem powiat wałecki – 3 przychodnie na 10 tys. ludności.

Ostatnim elementem z zakresu obszaru zdrowia, który został poddany badaniu są apteki i punkty apteczne, które stanowią ważny element systemu ochrony zdrowia. Pod względem ilości osób przypadających na jedną aptekę, województwo zachodniopomorskie zajmuje 5. pozycję w kraju, a wskaźnik ten w 2020 r. wyniósł 3,1 tys. osób. Warto zauważyć, iż w porównaniu do roku 2004 liczba ludności przypadająca na jedną aptekę zmniejszyła się o 1 049 osób. Nadto, w 2020 r. w podziale na poszczególne województwa przedmiotowy wskaźnik zawierał się w przedziale 2,0-4,8 tys. osób. Szczegółowy opis głównych podmiotów i ich sytuacji w obszarze zdrowia, wraz z ujęciem na szczeblu gminnym, znajduje się w raporcie cząstkowym – diagnoza społeczno – gospodarcza.

Kolejnym obszarem składającym się na sektor społeczny jest edukacja i kształcenie ustawiczne, które w systemie oświaty dzieli się na 3 poziomy: przedszkolne, podstawowe i ponadpodstawowe. Jak już wcześniej wspomniano, w województwie zachodniopomorskim w 2019 r. funkcjonowało 435 przedszkoli, co było 11. wynikiem w kraju. Warto jednak wskazać na dodatnią dynamikę liczby placówek przedszkolnych w latach 2004-2019, która wyniosła 42,3% (184 jednostki) i była wysoka względem zmian zachodzących w całym kraju. Warto wspomnieć, iż jeszcze w 2004, aż w 11 gminach wiejskich nie było ani jednego przedszkola, lecz w 2019 r. na terenie każdej z nich była już co najmniej jedna placówka tego typu. Oprócz ww. stosunkowo niskiego odsetku dzieci objętych wychowaniem przedszkolnym (85,9%, 11. miejsce w kraju), oraz niskiego wskaźnika miejsc w przedszkolach na 1 000 dzieci w wieku przedszkolnym, który w 2018 r. wyniósł 729,4, co było 10. najwyższym wynikiem w kraju, należy zaznaczyć duże zróżnicowanie dostępności do usług opieki przedszkolnej pomiędzy powiatami województwa zachodniopomorskiego. Dla zobrazowania, w Koszalinie na 1000 dzieci

w grupie wiekowej 3-6 przypadło w 2018 r. 1121,9 miejsca w przedszkolach to w powiecie pyrzyckim było to jedynie 486,3 miejsca. Najgorsza sytuacja ma miejsce w powiatach pyrzyckim, łobeskim, gryfickim, koszalińskim ziemskim oraz gryfińskim.

W 2019 r. na terenie województwa zachodniopomorskiego funkcjonowało 561 szkół podstawowych, 13. pozycja w kraju. Od 2004 do 2016 r. zlikwidowano 42 szkoły podstawowe, jednak od 2017 r., kiedy ustawodawca zdecydował o zmianie w systemie edukacji (likwidacja gimnazjów), nastąpił wzrost liczebności tych placówek.

Wśród miast na prawach powiatu, najwięcej placówek w 2019 r. było w Szczecinie, a dynamika względem roku 2004 była pozytywna. Wśród powiatów ziemskich, w roku 2019 najwięcej szkół podstawowych funkcjonowało w powiecie stargardzkim – 40, powyżej 30 szkół działało w powiatach: gryfińskim, goleniowskim, koszalińskim. Natomiast najmniej było ich w powiatach: białogardzkim (18), choszczeńskim (18), pyrzyckim (18), łobeskim (13). W wielu powiatach dynamika lat 2019/2004 jest ujemna, mimo zmiany w systemie edukacji, taka sytuacja ma miejsce w przypadku powiatów: łobeskiego, choszczeńskiego, drawskiego, szczecineckiego, kamieńskiego, gryfińskiego, koszalińskiego, sławieńskiego, świdwińskiego.

Zgodnie z ww. reformą do szkół podstawowych zalicza się: 4-letnie liceum ogólnokształcące, 5-letnie technikum, 3-letnią szkołę branżową I stopnia, 2-letnią szkołę branżową II stopnia. W 2019 r. w województwie zachodniopomorskim funkcjonowało 158 liceów ogólnokształcących, co plasuje region na 11. pozycji w kraju. We wszystkich województwach dynamika zmian jest negatywna, co można uzasadnić zmianami demograficznymi. W województwie zachodniopomorskim liczba liceów ogólnokształcących zmniejszyła się z 266 w 2010 r. do 158 w roku 2019.

Wśród wszystkich powiatów grodzkich nastąpił spadek liczby liceów pomiędzy badanymi latami, a w 2019 r. najwięcej liceów było w Szczecinie (40). Jeśli chodzi o powiaty ziemskie to najwięcej szkół ogólnokształcących było w szczecineckim (11), gryfickim (10), stargardzkim (9), a najmniej w: koszalińskim (2), łobeskim (3) i pyrzyckim (3). Wśród wszystkich powiatów wystąpiła negatywna dynamika liczby liceów, oprócz choszczeńskiego, gdzie pomiędzy 2010 i 2019 r. otwarto 1 nową placówkę.

Przechodząc do pozostałych szkół ponadpodstawowych, w 2019 r. w województwie zachodniopomorskim były 92 technika (bez specjalnym), co daje 11. wynik w kraju. W podziale na powiaty grodzkie, najwięcej było ich w Szczecinie (19), a potem w Koszalinie (10), natomiast w powiatach ziemskich przodowały: stargardzki (8), kołobrzeski (7) i choszczeński (7). W przypadku szkół branżowych I stopnia w 2019 r. w regionie funkcjonowało 67 takich placówek (11. wynik w kraju). Wśród powiatów ziemskich najwięcej z nich było w: gryfickim (6), stargardzkim (6), białogardzkim (4), a w miastach na prawach powiatu w: Szczecinie (10) i Koszalinie (7).

Według danych pochodzących SIO za rok szkolny 2019/2020 (stan na 21.04.2020 r.), w województwie zachodniopomorskim działało 113 techników, 112 szkół branżowych I stopnia oraz 48 innych szkół i placówek kształcenia zawodowego (w tym 21 stanowiły Centra Kształcenia Praktycznego). Aby ocenić poziom dostępu do podmiotów kształcenia zawodowego zbadano ilość szkół branżowych I stopnia na

100 absolwentów gimnazjum⁶¹. Wynik analizy wskazuje, że w Szczecinie występuje relatywnie niska wartość omawianego wskaźnika (0,62), niższa od średniej dla całego województwa. Powiaty, w których występuje największa dostępność kształcenia zawodowego, a więc w których wartość wskaźnika wynosi więcej niż 1 to: Koszalin, choszczeński, kamieński, białogrodzki, kołobrzeski i Świnoujście. Z drugiej strony, najmniejsza dostępność występuje w powiatach: polickim, koszalińskim, goleniowskim, pyrzyckim i łobeskim. Nadto, analizując opinie interesariuszy szkolnictwa zawodowego w Zachodniopomorskiem, największymi problemami są: zmienność kontekstu prawnego, brak odpowiedniego wyposażenia szkół, trudność w współpracy z przedsiębiorstwami, brak kadry dydaktycznej w zakresie praktycznej nauki zawodu oraz niewystarczające zaangażowanie uczniów⁶².

W 2019 r. na terenie województwa zachodniopomorskiego działało 15 uczelni wyższych, 11. miejsce w kraju. Pogłębiona analiza sytuacji głównych podmiotów obszaru edukacji i kształcenia ustawicznego, jak również charakterystyka obszaru dostępności transportowej w regionie znajdują się w raporcie częściowym – diagnoza społeczno – gospodarcza.

2. Najważniejsze problemy występujące w obszarze tematycznym

Wśród zagrożeń dotyczących rynku pracy w województwie zachodniopomorskim, z których część jest nowa, a reszta stanowi problem od dłuższego czasu, wymienić należy:

- deficyt pracowników w wybranych zawodach i specjalnościach,
- niewystarczające dostosowanie strony podażowej do oczekiwań strony popytowej rynku pracy,
- duże zróżnicowanie terytorialne rynku pracy,
- rosnącą ilość biernych zawodowo, w szczególności emerytów i biernych zawodowo ze względu na obowiązki rodzinne,
- nierównomierny dostęp do opieki nad dziećmi i osobami zależnymi,
- niedostatek miejsc pracy dla osób z niepełnosprawnościami.

Zagrożenia w obszarze wykluczenia społecznego i przeciwdziałania ubóstwu wynikają ze zróżnicowania wewnętrznego, w szczególności różnic w poziomie życia w zależności od miejsca zamieszkania. Wśród najważniejszych problemów, które korelują ze zróżnicowaniem geograficznym wskazano:

- występowanie obszarów trwałego ubóstwa w centralnej i wschodniej części województwa,
- zróżnicowanie regionalne pod względem dostępu do usług publicznych,
- wzrost liczby osób wykluczonych społecznie z powodu długotrwałej lub ciężkiej choroby oraz niepełnosprawności,
- niedopasowanie systemu pomocy społecznej do potrzeb interesariuszy.

Zasadniczy problem w obszarze ekonomii społecznej w Zachodniopomorskiem jest wysoki poziom uzależnienia finansowego organizacji non-profit od sektora publicznego. Pochodną tego zjawiska, która stanowi niejako osobne zagrożenie jest zróżnicowanie potencjału kapitału ludzkiego organizacji non-profit. W 2018 r. blisko 61% organizacji nie korzystało z pracy

⁶¹ Pomimo braku obecności tych instytucji w analizie, ze względu na długookresowy charakter zmian oświatowych, wykorzystano liczbę ich absolwentów, albowiem do końca 2019 r. brak było absolwentów uczących się zgodnie z nową reformą.

⁶² Ewaluacja działań podejmowanych w ramach RPO WZ 2014-2020 na rzecz edukacji zawodowej w powiązaniu z zapotrzebowaniem regionalnego rynku pracy

płatnej, jednakże ich udział zmniejszył się w porównaniu z 2014 r., kiedy takie organizacje stanowiły ponad 65%. Nadto, w porównaniu ze średnią dla gospodarki narodowej, pracownicy organizacji non-profit częściej są zatrudnieni na podstawie umowy o pracę, jednak ich średnie wynagrodzenia są znacznie niższe – w 2018 r., 3,4 tys. PLN w organizacjach non-profit, 4,6 tys. PLN w gospodarce narodowej⁶³. Dodatkowo, na zagrożenie w sferze zatrudnienia w sektorze organizacji non-profit wskazuje:

- niestabilność zatrudnienia,
- praca w godzinach nadliczbowych obecna w 56% organizacji, w tym często to godziny bezpłatne,
- wypalenie zawodowe,
- brak czynników motywacyjnych np. możliwość rozwoju, awansu,
- niskie zarobki,
- dyskryminacja i mobbing⁶⁴,
- brak środków na szkolenia – obecne jedynie w 28% ogółu organizacji⁶⁵ i 66% organizacji posiadających stałych pracowników (potrzeba wprowadzenia popytowego modelu finansowania szkoleń)⁶⁶,
- deficyt profesjonalizacji i finansowania rynkowego,
- rozwój form kapitałowych organizacji względem opartych na współpracy członków, a przez co podmioty nie są oparte na współwłasności i współdecydowaniu członków⁶⁷,
- pandemia wirusa SARS-CoV-2, która może utrudnić pozyskiwanie środków z rynku (finansowania, zmniejszenie sprzedaży), przy jednoczesnym, potencjalnym wzroście zapotrzebowania na usługi organizacji.

Omawiając problemy występujące w obszarze kultury i turystyki nie sposób pominąć kryzysu spowodowanego pandemią COVID-19, która znacząco zmieniła funkcjonowanie ruchu turystycznego. Niemniej warto zauważyć, iż krajowy popyt w turystyce, który przeważał w poprzednich latach nie zmniejszył się drastycznie, jedynie strona podażowa została ograniczona (np. przez restrykcje), przez zagrożenie nie dotyczy samej turystyki, a działających w tym sektorze podmiotów gospodarczych. Zagrożenie, które dotyczy województwa zachodniopomorskiego obszarze turystyki stanowi niewykorzystany potencjał walorów naturalnych, na który wskazują:

- posiadanie infrastruktury do uprawiania sportów wodnych przez nieliczne jeziora, mimo predyspozycji do zagospodarowania większości jezior,
- niewystarczające zagospodarowanie szlaków wodno-kajakowych,
- brak infrastruktury komunikacyjnej dla ruchu turystycznego poza pasem wybrzeża, szczególnie na obszarach wiejskich⁶⁸,

⁶³ GUS (2020) Sektor non-profit w 2018 r

⁶⁴ Charycka, B., Gumkowska, M., Arczewska, M. (2020) ZaTRUDnienie. Problemy personelu organizacji pozarządowych z perspektywy pracowniczej.

⁶⁵ GUS (2019) Zarządzanie w organizacjach non-profit w 2017 r.

⁶⁶ Charycka, B., Gumkowska, M., Arczewska, M. (2020) ZaTRUDnienie. Problemy personelu organizacji pozarządowych z perspektywy pracowniczej. Warszawa: Klon/Jawor.

⁶⁷ Ibidem.

⁶⁸ RPO WZ na lata 2014 -2020.

- ujemna dynamika wskaźników dotyczących obiektów noclegowych w powiatach z potencjałem turystycznym np. w latach 2014-2020 powiaty stargardzki, gryfiński, myśliborski.

Niemniej, należy mieć na uwadze, iż zróżnicowanie pod względem aktywności turystycznej w regionie jest determinowane poprzez wykorzystanie potencjału uzdrowiskowego i bazy noclegowej skoncentrowanej w pasie nadmorskim, które stanowią atuty województwa zachodniopomorskiego.

Najważniejsze problemy w kwestii kultury dotyczą nierównomiernej dystrybucji instytucji kultury oraz są skorelowane z nierównościami społecznymi, albowiem uczestnictwo w wydarzeniach kulturalnych jest pozytywnie skorelowane z poziomem dochodu⁶⁹. Na zasadność tych wniosków wskazują mieszkańcy województwa zachodniopomorskiego wśród których:

- blisko połowa chciałaby zacząć korzystać z kina lub korzystać z tej formy kultury w większym stopniu,
- ponad jedna trzecia chciałaby zacząć korzystać lub korzystać w większym stopniu ze spektakli teatralnych,
- w powiecie gryfińskim, duży odsetek mieszkańców chciałby korzystać lub korzystać w większym stopniu ze spektakli teatralnych, jednakże wg mieszkańców w ich obszarze zamieszkania nie organizuje się interesujących dla nich wydarzeń.

W obszarze zdrowia, w województwie zachodniopomorskim, jak również w całej Polsce występuje problem dostępności infrastruktury opieki zdrowotnej, w szczególności personelu medycznego. Niemniej pod względem wielu wskaźników dostępności służby zdrowia, województwo osiąga najniższe lub średnie wartości w kraju. Zagrożenie stanowią zarówno zmiany demograficzne, które zwiększają znaczenie opieki zdrowotnej nad ludźmi starszymi oraz postępujący wzrost pacjentów z zaburzeniami psychicznymi, przy czym system opieki zdrowotnej nie jest przystosowany do przedmiotowych zmian, nie tylko w regionie, lecz w całej Polsce. Nadto, pandemia wirusa SARS-CoV-2 w dużym oraz nieprzewidywalnym stopniu stanowi zagrożenie dla całego systemu opieki zdrowotnej. Należy wskazać, iż problemy dotyczące obszaru zdrowia w regionie wymagają długoterminowych inwestycji. Niemniej, wyzwaniem pozostaje zwiększenie dostępu do niektórych usług zdrowotnych i powiązanych z nimi usług społecznych, oraz wsparcie infrastruktury placówek medycznych i opiekuńczych, szczególnie dla dostosowania do wymagań osób starszych i niepełnosprawnych. Z uwagi, że ochrona zdrowia realizowana jest głównie na szczeblu państwowym, problemy zidentyfikowane w kraju i potrzeby w sektorze, które również dotyczą województwa zachodniopomorskiego zostały zawarte w Umowie Partnerstwa i raporcie cząstkowym – diagnoza społeczno – gospodarcza. Nadto, zidentyfikowano potrzebę inwestycji w miejscowościach uzdrowiskowych, z uwagi na rosnący popyt na usługi zakładów leczenia uzdrowiskowego.

Głównym zagrożeniem systemu ochrony zdrowia w Polsce i w regionie pozostaje niewystarczająca liczebność kadry lekarskiej, pod której dostępnością województwo zachodniopomorskie w 2019 r. zajęło 9. miejsce w kraju, poniżej średniej wartości dla kraju, mimo sukcesywnej poprawy od 2007 r. Co więcej, dostępność pielęgniarek mierzona wskaźnikiem ich ilości na 10 tys. mieszkańców jest

⁶⁹ Diagnoza aktualnego dostępu mieszkańców województwa zachodniopomorskiego do kultury oraz uczestnictwa mieszkańców rejonu w kulturze, Rybnik, grudzień 2019 r.

jeszcze gorsza, a pod tym względem województwo w 2019 r. zajęło 14. miejsce w Polsce. W regionie w sposób szczególny należy zadbać, o jak najmniejszy odpływ pracowników kadr medycznych, szczególnie pielęgniarek i położnych, które często podejmują pracę za granicą Polski oraz zwiększyć ogólną liczebność personelu medycznego.

Na zagrożenia w obszarze edukacji i kształcenia ustawicznego wskazuje niższy od średniej krajowej poziom wskaźników dotyczących edukacji np. niski odsetek dzieci objętych wychowaniem przedszkolnym (11. pozycja w kraju w 2019 r., spadek z 9. w 2005 r.). Należy dodać, iż współczynnik skolaryzacji brutto w województwie zachodniopomorskim był 15. najwyższym wśród wszystkich regionów. Nadto, od 2005 r. zdawalność egzaminów gimnazjalnych i maturalnych była jedną z najniższych w kraju, a w 2018 i 2019 r. zdawalność egzaminów maturalnych w regionie była najniższa na tle innych województw. Niemniej w obliczu wyzwań rynku pracy, za pozytywne należy uznać wyższe niż przeciętnie w kraju zainteresowanie zasadniczymi szkołami zawodowymi, szczególnie w obszarze przetwórstwa metalowego związanego z gospodarką morską. Wskaźnik kształcenia ustawicznego, jest 2. najwyższy w kraju, niemniej za zagrożenie można uznać rosnące zainteresowanie podejmowaniem nauki w niemieckich szkołach zawodowych połączone z gwarancją odbycia praktyk i podjęcia pracy w Niemczech. Dużym wyzwaniem dla regionu jest zatrzymanie najzdolniejszych uczniów i zachęcenie ich do podjęcia lub kontynuowania nauki w województwie zachodniopomorskim, albowiem liczba studentów w województwie znajduje się poniżej średniej dla kraju.

Kolejnymi problemami w tym obszarze tematycznym związane są z postępującą informatyzacją, której postęp jest niewątpliwie zjawiskiem pozytywnym, jednakże uwidoczniła konieczność przygotowania nauczycieli do wykorzystania nowych technologii w procesie dydaktycznym. Determinuje to także konieczność dostosowania infrastruktury i oferty dydaktycznej szkół. Nadto, w województwie występuje bardzo duża w skali kraju liczba uczniów dojeżdżających do szkół oraz znaczna dysproporcja w dostępie do infrastruktury oświatowej np. sal gimnastycznych czy pracowni komputerowych.

Badania⁷⁰ w obrębie sektora edukacji w Polsce wskazują na następujące problemy występujące w kraju, również w województwie zachodniopomorskim:

- niższa satysfakcja z pracy nauczycieli niż średnia w OECD,
- wzrost odsetku nauczycieli pracujących w więcej niż 1 szkole na skutek reformy oświaty, przez co w najbardziej konkurencyjnych regionach brakuje kadry nauczycielskiej,
- zbyt obciążająca i dająca zbyt mało autonomii podstawa programowa,
- wyzwania edukacji zdalnej w związku z pandemią COVID-19,
- dynamiczne zmiany w prawodawstwie, które utrudniają planowanie i realizację wieloletniej polityki edukacyjnej województwa zachodniopomorskiego, w tym tworzenie i wzmacnianie powiązań sektorów edukacji, rynku pracy i gospodarki,
- ww. problemy na rynku pracy.

Ponadto, analiza stanu i potencjału szkolnictwa zawodowego w województwie

zachodniopomorskim, wykazała, że do najistotniejszych problemów w tej kwestii należą:

- niewystarczające wyposażenie pracowni,

⁷⁰ „Analiza społeczno-gospodarcza wraz z diagnozą obszarów interwencji EFS” na zlecenie Ministerstwa Funduszy i Polityki Regionalnej

- negatywny wizerunek wśród potencjalnych uczniów,
- potrzebę zwiększenia kompetencji doradców zawodowych i włączenie do procesu podmiotów rynkowych,
- ogólne problemy funkcjonowania systemu oświaty, w tym częste zmiany w systemie edukacji zawodowej,
- brak odpowiedniej infrastruktury placówek kształcenia zawodowego,
- braki kadrowe nauczycieli i instruktorów praktycznej nauki zawodu oraz niewystarczający zakres działań podnoszących ich kwalifikację,
- niska jakość współpracy z sektorem przedsiębiorstw i otoczeniem społeczno-gospodarczym,
- niski poziom zaangażowania uczniów,
- ograniczenia prawne prowadzenia działalności gospodarczej przez instytucje kształcenia zawodowego,
- niedopasowanie oferty edukacyjnej do potrzeb rynkowych.

Jako przyczynę tych zagrożeń wskazuje się niedoinwestowanie tej części sektora oświaty, które stwarza główne bariery m.in. w obszarze dostosowania oferty kształcenia zawodowego do zmieniających się potrzeb rynku pracy. Problem braku inwestycji dotyczy wszystkich szkół i placówek oświaty, jednak specyfika kształcenia zawodowego wymaga szczególnego zapewnienia środków finansowych. Ich brak dotyczy nie tylko modernizacji lub doposażania odpowiedniej infrastruktury do kształcenia zawodowego, ale także podstawowych wydatków związanych z m.in. remontami sal dydaktycznych, gimnastycznych czy pomieszczeń sanitarnych⁷¹. Biorąc pod uwagę ww. zagrożenia w sektorze gospodarczym i rynku pracy, taki stan rzeczy może realnie zagrażać wzmocnieniu i tworzeniu istotnych powiązań szkolnictwa zawodowego z regionalnymi specjalizacjami i przedsiębiorstwami.

W związku z dewaluacją kształcenia uniwersyteckiego i wzrostu zapotrzebowania kształcenia praktycznego, szkoły wyższe winny poświęcić szczególną uwagę umiejętności praktycznej, kompetencjom cyfrowym, kompetencjom uczenia się przez całe życie, elastyczności studentów na zmieniającym się rynku pracy oraz zwiększyć niezadowalający poziom merytoryczny i dydaktyczny kadr uczelnianych, który stanowi zagrożenie w tym obszarze. Nadto, należy zwrócić uwagę na potrzebę dopasowania oferty dydaktycznej do nauki zdalnej, z uwagi na pandemię COVID-19 oraz weryfikacji mechanizmów finansowania kształcenia wyższego⁷². Dynamicznie zmieniający się rynek wymaga również pogłębienie internacjonalizacji szkolnictwa wyższego i nauki poprzez zwiększenie mobilności zagranicznej studentów i naukowców oraz umiędzynarodowienie procesu studiowania.

Zagrożeniem w obszarze edukacji jest wspomniana konieczność poprawy przystosowania do uczenia się przez całe życie. W 2019 r. jedynie 4,8% dorosłych w wieku 25–64 lat uczestniczyło w formalnym lub nieformalnym uczeniu się w ciągu ostatnich czterech tygodni przed badaniem (średnia UE: 11,3%), a tylko 1% osób z niskim poziomem wykształcenia to dorośli (średnia UE: 4,3%). Istotne w tej kwestii może być wykorzystanie rozwiązań wynikających z Zintegrowanego Systemu Kwalifikacji (ZSK) oraz wzmocnienie oraz wdrażanie systemów z Zintegrowanej Strategii Umiejętności 2030 (ZSU 2030). Nadto, aby zwiększyć uczestnictwo osób dorosłych w uczeniu się przez całe życie konieczne jest

⁷¹ Ewaluacja działań podejmowanych w ramach RPO WZ 2014-2020 na rzecz edukacji zawodowej w powiązaniu z zapotrzebowaniem regionalnego rynku pracy.

⁷² Analiza społeczno-gospodarcza wraz z diagnozą obszarów interwencji EFS.

wprowadzenie edukacji i uczenia się innego niż formalne w instytucjach systemu oświaty i szkolnictwa wyższego, np. edukacji kulturalnej. Projekt Umowy Partnerstwa również wskazuje na ww. problem, jak również zawiera propozycję działań w ramach polityki spójności w latach 2021-2027 mających na celu poprawę sytuacji w tym obszarze. Bardziej szczegółowy opis najważniejszych problemów w obszarze edukacji znajduje się w raporcie cząstkowym – diagnoza społeczno – gospodarcza.

Na kluczowe problemy w dostępności transportowej w regionie może mieć wpływ położenia województwa zachodniopomorskiego, które jest najdalej położone od stolicy kraju, a środkowa i wschodnia jego część posiada najgorszą dostępność do dużych miast w Polsce, w tym do Szczecina, który jest położony na skraju województwa. Jednakże, przygraniczne usytuowanie, dostępność do europejskiego systemu transportowego, sprawia, że w wymiarze europejskim (w tym Skandynawia) dostępność transportowa jest jedną z najlepszych w kraju. Niemniej do zagrożeń dostępności transportowej w regionie zaliczyć należy:

- położenie geograficzne i przestrzenny układ sieci osadniczej,
- sezonowość ruchu turystycznego, ujawniająca braki w przepustowości dróg⁷³,
- luki w zakresie całej sieci drogowej i kolejowej,
- potrzebę wzmocnienia lub przywrócenia efektywnego systemu transportu kolejowego między obszarami podmiejskich i miastami,
- zapewnienie sprawnego połączenia dla wykluczonych transportowo obszarów centralno-wschodnich województwa,
- niewystarczające uzupełnienie dróg krajowych przez drogi wojewódzkie, przede wszystkim pod względem przepustowości.

Należy także wspomnieć na realizowaną inwestycję Szczecińskiej Kolei Metropolitalnej (SKM), której wpływ na dostępność transportową wraz z szerszą analizą zagrożeń tego obszaru w województwie zachodniopomorskim znajduje się w raporcie cząstkowym – diagnoza społeczno – gospodarcza.

3. Czynniki wpływające na obszar

Jednym z głównych czynników wpływających na rynek pracy jest sytuacja demograficzna. Liczba ludności w województwie zachodniopomorskim spada systematycznie od 2010 r.⁷⁴ i wyniosła 1 688 047 osób w 2020 r., 2,1% mniej niż 10 lat wcześniej. Na tle kraju jest to wynik przeciętny dający 9. pozycję wśród innych województw.

Największy wzrost nastąpił w powiatach polickim i goleniowskim, co wskazuje na suburbanizację Szczecina, zaś najgłębszy spadek zanotowano w powiatach o niekorzystnej sytuacji na rynku pracy tj.: świdwiński, łobeski. Na spadek tej statystyki wpłynęła również pandemia COVID-19.

⁷³ Regionalne Biuro Gospodarki Przestrzennej Województwa Zachodniopomorskiego w Szczecinie, Plan zagospodarowania przestrzennego województwa zachodniopomorskiego. Tom I, Uwarunkowania kształtowania polityki przestrzennej województwa, Szczecin, czerwiec 2020 r., 186

⁷⁴ Wcześniejsze dane nie są brane pod uwagę ze względu na zmianę sposobu liczenia liczby ludności przez GUS od 2010 r.

Zagrożeniem dla regionu jest również najwyższy wśród województw, wzrost odsetka osób w wieku poprodukcyjnym w latach 2004-2019 (z 13,9% do 22,6%), a także istotny wzrost mediany wieku, szczególnie wśród mieszkańców miast⁷⁵.

Następnym czynnikiem dla rynku pracy są migracje. Przede wszystkim saldo migracji wewnętrznych na pobyt stały w województwie zachodniopomorskim jest od 2004 r. stale ujemne, natomiast saldo migracji zagranicznych było zróżnicowane, lecz o niewielkich różnicach ilości emigrantów i imigrantów. W 2019 r. ważne dokumenty pobytowe posiadało 23 862 cudzoziemców, przeciętny wynik w skali kraju (7. najwyższy), niemniej nastąpił ponad dwukrotny wzrost względem 2014 roku (10 817 osób)⁷⁶. Warto zaznaczyć, że od 2016 r. wyraźnie wzrosła liczba wniosków cudzoziemców o zezwolenie na pracę, z 4922 do 27 220 rocznie, przy czym pandemia nie powstrzymała napływu migrantów na zachodniopomorski rynek pracy, tym bardziej że liczba zagranicznych imigrantów jest z pewnością wyższa niż osób z ważnymi dokumentami pobytowymi. W obliczu deficytu pracowników, napływ imigrantów jest pozytywny, ale tworzy potrzebę integracji społecznej i zawodowej. Z uwagi na fakt, iż największą część imigrantów w województwie stanowią obywatele Ukrainy i Białorusi, bliskość kulturowa i językowa powinna ułatwić ten proces. Natomiast z uwagi na graniczenie z konkurencyjnym rynkiem niemieckim, może nastąpić odpływ imigrantów zarobkowych sezonowych oraz tymczasowych, dla których kluczowy jest czynnik finansowy. Nadto, ww. podobieństwa językowo-kulturowe oraz przygraniczna lokalizacja mogą spowodować, że cudzoziemcy będą mieszkali w województwie, ale pracowali w Niemczech⁷⁷.

Sytuacja przedsiębiorstw jest jednym z głównych determinantów stanu rynku pracy. Mierzona poprzez PKB *per capita*, wskazuje na średni poziom wzrostu gospodarczego, albowiem wg szacunków wyniósł on 49 512 PLN w 2019 r. (8. pozycja w kraju), który wzrósł ponad dwukrotnie od 2004 r., niemniej w innych województwach dynamika wzrostowa była wyższa, albowiem w 2004 r. województwo zachodniopomorskie było pod tym względem na 7. miejscu.

Przychody przedsiębiorstw łącznie oraz w przeliczeniu na liczbę podmiotów, wskazują na ich niekorzystną sytuację w województwie zachodniopomorskim względem reszty kraju. Łączne przychody przedsiębiorstw w 2019 r. wyniosły 32,1 mln PLN, 12. największy wynik w kraju. Na tle innych województw, nieco lepiej wypadają pod tym względem mikro- i małe przedsiębiorstwa, a gorzej duże. Natomiast jak wcześniej wspomniano, zysowność sprzedaży brutto rośnie przede wszystkim w średnich i dużych przedsiębiorstwach. Przeciętne wynagrodzenie w sektorze przedsiębiorstw w województwie zachodniopomorskim rośnie od 2005 r. i w 2020 r. wyniosło 5 200,50 PLN, co było 7. wynikiem w kraju.

⁷⁵ Raport o sytuacji społeczno-gospodarczej województwa zachodniopomorskiego 2020, Urząd Statystyczny w Szczecinie, Szczecin 2021, str. 53.

⁷⁶ Cudzoziemcy w Polsce po 2019 r., <https://udsc.gov.pl/legalizacja-pobytu-w-2019-r-podsumowanie/>; Adamczyk A., Bartłomiejski R., Kowalewska D., Imigranci na regionalnym rynku pracy: doświadczenia cudzoziemców i skala zjawiska w województwie zachodniopomorskim, *Studia Migracyjne-Przegląd Polonijny* 2/2019.

⁷⁷ Ibidem, s. 181.

Rozwój pandemii wirusa SARS-CoV-2 będzie miał kluczowy wpływ na rynek pracy w Zachodniopomorskiem, ze względu na istotną rolę branży turystycznej i gastronomicznej w regionie, a w 2020 r. zauważono już pogorszenie się wskaźnika klimatu koniunktury w województwie⁷⁸. Z drugiej strony, w marcu 2021 r. wzrosła produkcja sprzedana przemysłu, budownictwa i produkcja budowlano-montażowa oraz zatrudnienie⁷⁹.

Z pewnością ważnym czynnikiem dla rynku pracy jest dostępność transportowa, której kluczowe czynniki zostały opisane poniżej. Oprócz udogodnień związanych z tranzytowym i przygranicznym położeniem i dobrą komunikacją z dużymi ośrodkami, także zagranicznymi, należy wskazać na problem dostępności komunikacyjnej w środkowo-wschodniej części regionu.

Na kształt rynku pracy w województwie zachodniopomorskim wpływ ma również edukacja, która oddziałuje bezpośrednio na cechy strony podażowej. Do niedostosowania kompetencji do potrzeb rynku pracy przyczyniają się:

- niski poziom uczestnictwa w kształceniu i szkoleniu osób w wieku 25-64 (13. miejsce w Polsce)
- znikoma współpraca szkół i pracodawców
- niski współczynnik skolaryzacji dla szkół zawodowych/branżowych,
- niezadowalająca jakość kształcenia zawodowego oraz problemy dotyczące jego funkcjonowania⁸⁰.

W tym miejscu, należy wspomnieć, że szczegółowy opis czynników wpływających na rynek pracy znajduje się w raporcie cząstkowym – diagnoza społeczno – gospodarcza.

W zakresie wykluczenia społecznego i przeciwdziałania ubóstwu wpływ mają czynniki związane z demografią, migracjami oraz składową zaniechań w innych obszarach. Należy przypomnieć, że w województwie zachodniopomorskim, w latach 2004-2019 wystąpił najwyższy wzrost odsetka osób w wieku poprodukcyjnym w Polsce. Udział osób w wieku poprodukcyjnym wśród beneficjentów pomocy społecznej rośnie w województwie, jak również kraju. Duża część z nich jest bierna zawodowo i doświadcza problemów ze zdrowiem oraz są bardziej zagrożone wykluczeniem społecznym. Wymusza to zmiany systemowe w kierunku srebrnej gospodarki (*silver economy*), która każe traktować osoby starsze podmiotowe, jako pracowników, konsumentów i beneficjentów usług publicznych. Należy zaznaczyć, że imigranci w województwie zachodniopomorskim, w przeciwieństwie do większości państw UE nie należą do szczególnie zagrożonych wykluczeniem społecznym, albowiem są to przede wszystkim pracujący Ukraińcy i Białorusini.

Ponadto, spośród innych obszarów, w których zaniechania szczególnie wpływają na wykluczenie społeczne i przeciwdziałanie ubóstwu w województwie zachodniopomorskim wskazać należy:

⁷⁸ Raportu o sytuacji społeczno-gospodarczej województwa zachodniopomorskiego 2020, Urząd Statystyczny w Szczecinie, Szczecin 2020.

⁷⁹ Komunikat o sytuacji społeczno-gospodarczej województwa zachodniopomorskiego w marcu 2021 r., Urząd Statystyczny w Szczecinie, Szczecin 2021. Wskazuje na to także badanie Zachodniopomorskiego Obserwatorium Rynku Pracy pt. „Nastroje zatrudnieniowe pracodawców w województwie zachodniopomorskim w II kwartale 2021 r. Na jego podstawie można stwierdzić, że nastroje zatrudnieniowe zachodniopomorskich pracodawców są optymistyczne: 16% badanych przewidywało zwiększenie zatrudnienia w III kwartale, 9% planowało redukcję etatów, a 67% nie planowało zmian.

⁸⁰ „Ewaluacja działań podejmowanych w ramach RPO WZ 2014-2020 na rzecz edukacji zawodowej w powiązaniu z zapotrzebowaniem regionalnego rynku pracy”, ReSource dla Urzędu Marszałkowskiego Woj. Zachodniopomorskiego, Szczecin 2021, str. 5.

- dostępność transportowa – brak efektywnej sieci komunikacyjnej wewnątrz województwa ma negatywny wpływ na rejony mniej rozwinięte,
- edukację, która jest najlepszym lekiem na nierówności społeczne – należy przede wszystkim zadbać o dostosowanie strony popytowej rynku pracy,
- ekonomię społeczną, która została opisana poniżej.

Wśród czynników oddziałujących na obszar ekonomii społecznej znajduje się oczywiście demografia, z analizy wynika, że spadek liczby ludności w województwie wyhamował, a więc sytuacja demograficzna w pewnym stopniu się poprawiła⁸¹. Niemniej, wraz ze starzejącym się społeczeństwem zmniejsza się baza potencjalnych członków organizacji non-profit, przy jednoczesnym wzroście zapotrzebowania na ich usługi. Należy również wspomnieć, że mimo poprawy statystyk związanych z opieką psychiatryczną, dostęp do niej pozostaje niewystarczający, przez zwiększone na nią zapotrzebowanie w wyniku pandemii COVID-19 oraz ograniczenia transportowe w województwie⁸². Na pozytywne perspektywy rozwoju sektora ekonomii społecznej wskazuje zwiększona świadomość ekologiczna w społeczeństwie np. w sektorze zbiórki i odzyskiwania surowców czy rozwoju OZE, czy też tworzeniem miejsc pracy dla osób wykluczonych i zagrożonych wykluczeniem społecznym⁸³. Polaryzacja terytorialna województwa zachodniopomorskiego jest głównym determinantem rozwoju ekonomii społecznej. Do gmin z województwa zachodniopomorskiego zagrożonych trwałą marginalizacją należy 53% z nich i zajmują większość powierzchni województwa, w szczególności centralno-wschodnią część⁸⁴.

Na atrakcyjność województwa zachodniopomorskiego w sferze turystyki wpływają obecność terenów leśnych i wodnych oraz największa w kraju, zróżnicowana baza noclegowa⁸⁵. Wśród czynników pozytywnych należy wymienić nadmorskie i przygraniczne położenie regionu oraz liczne jeziora i tereny leśne, albowiem na obszarze województwa znajduje się ponad 1 600 jezior o powierzchni powyżej 1 ha powierzchni, z których większość doskonale nadaje się do zagospodarowania pod kątem turystyki i rekreacji oraz liczne posiadają już odpowiednią infrastrukturę. Nadto, rzeki oprócz walorów krajobrazowych są obszarem potencjalnej turystyki rekreacyjnej np. kajakarstwa, a region wyróżniają również parki narodowe, krajobrazowe, rezerваты przyrody oraz pozostałe formy jej ochrony.

Do pozostałych atutów zaliczyć należy centralne usytuowanie w obszarze Euroregionu Pomerania, bezpośrednie graniczenie z Niemcami, bliskość dużych aglomeracji (Berlin, Kopenhaga) i szlaków tranzytowych i wodnych oraz połączenia lotnicze i promowe z wieloma dużymi miastami europejskimi (w tym stolicami).

⁸¹ Zub, M. (red.) (2020) Analiza społeczno-gospodarcza wraz z diagnozą obszarów interwencji EFS. Załącznik do raportu cząstkowego., Warszawa: Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej.

⁸² Dostępność przestrzenna, Urząd Marszałkowski Województwa Zachodniopomorskiego.

⁸³ Uchwała nr 11 Rady Ministrów z dnia 31 stycznia 2019 r. zmieniająca uchwałę w sprawie przyjęcia programu pod nazwą „Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej. Ekonomia solidarności społecznej”. Monitor Polski, 27 lutego 2019 r., poz. 214. Wcześniejsza uchwała nr 164 Rady Ministrów w sprawie przyjęcia programu pod nazwą „Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej” została przyjęta 12 sierpnia 2014 r.

⁸⁴ Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030, Ministerstwo Inwestycji i Rozwoju, 2019.

⁸⁵ Audyt turystyczny województwa zachodniopomorskiego, Szczecin, listopad 2013.

Natomiast w sferze kultury należy wspomnieć o ograniczeniach w dostępie do instytucji kultury, niską świadomość kulturalną oraz brak nawyków uczestniczenia w wydarzeniach kultury w małych miejscowościach województwa zachodniopomorskiego. Warto podkreślić, iż stan infrastruktury nie odpowiada za potrzebom oraz konieczność budowania tożsamości regionalnej, która wynika z wymuszonej i naturalnej migracji po II Wojnie Światowej. Podkreślenia wymaga również materialne świadectwo bogatej historii terenów w województwie, która jest wynikiem ścierania się na przestrzeni lat wpływów zachodnioeuropejskich, polskich i skandynawskich.

Czynnik oddziałujący w największym stopniu na sferę zdrowia w województwie zachodniopomorskim jest ww. wzrost odsetka osób w wieku poprodukcyjnym. Zwiększa on liczbę osób wymagających długoterminowej opieki zdrowotnej, która wciąż stanowi problem w polskim systemie. Na dostęp do jednostek ochrony zdrowia wpływa również niewystarczająca dostępność transportowa, szczególnie między małymi i średnimi, a dużymi miejscowościami w regionie. Nadto, jak już wspomniano na dostępność służby zdrowia oddziałuje szczególnie niekorzystna liczba specjalistów, nie tylko lekarzy, ale również pielęgniarek i położnych.

Na obszar edukacji wpływa oczywiście dostępność transportowa, która bardzo dobrze wypada na tle tranzytowym i międzynarodowym, jednak znacznie gorzej w ujęciu krajowym i wewnątrz-wojewódzkim, co stanowi istotny problem w tym zakresie. Ponownie należy wskazać na konieczność poprawy połączeń komunikacyjnych między wsiami, małymi, średnimi, a dużymi miastami. Oprócz tego czynnikami oddziałującymi na obszar edukacji w województwie zachodniopomorskim są:

- negatywne stereotypy o szkołach branżowych,
- przekonanie o konieczności posiadania wyższego wykształcenia,
- niska jakość kształcenia w szkołach zawodowych i branżowych, w tym problemy wychowawcze,
- niedostatek doradztwa zawodowego,
- reforma edukacji, której efekty można będzie ocenić po wejściu na rynek pracy kilku roczników absolwentów⁸⁶,
- niezadowolająca współpraca szkół z pracodawcami,
- niedostosowanie kierunków kształcenia do potrzeb rynkowych,
- niski poziom uczestnictwa w kształceniu i szkoleniu osób w wieku 25-64 (w 2020 r. 2,5%, 13. miejsce wśród województw),
- niska skolaryzacja w szkołach branżowych,
- znikome uczestnictwo w kształceniu przez całe życie (w 2019 r., jedynie 5,8% bezrobotnych)⁸⁷.

Stwarzają one potrzebę wielu zmian, szczególnie w edukacji zawodowej, albowiem najwięcej pracowników z twardymi kompetencjami jest poszukiwanych na rynku pracy. Niemniej potrzeba również rozwijania kompetencji miękkich, a zmiany nie powinny przebiegać zbyt dynamicznie, lecz tak

⁸⁶ Analiza społeczno-gospodarcza wraz z diagnozą obszarów interwencji EFS.

⁸⁷ Sytuacja społeczno-zawodowa bezrobotnych w województwie zachodniopomorskim w 2019 r., Wojewódzki Urząd Pracy w Szczecinie, Szczecin 2020,
https://www.wup.pl/images/uploads/II_DLA_INSTYTUCJI/badania/publikacje/Sytuacja_bezrobotni_2019_raport.pdf
DOSTĘP???

aby dostosować wszystkie elementy procesu edukacyjnego. Rozszerzona analiza czynników wpływających na edukację znajduje się w raporcie cząstkowym – diagnoza społeczno – gospodarcza.

Czynnikiem wpływającym na dostępność transportową w regionie są przede wszystkim inwestycje w infrastrukturę. Województwo zachodniopomorskie pod względem wskaźnika dostępności transportowej znajduje się na 3. miejscu w kraju⁸⁸. Rozwój w tej kwestii jest również wymuszony zwiększeniem mobilności ludności. Jak już wspomniano położenie regionu sprzyja intensyfikacji ruchu, ze względu na ruch tranzytowy i międzynarodowy, a obszarem wymagającym poprawy jest dostępność transportowa pomiędzy mniejszymi ośrodkami w regionie. Istotnymi inwestycjami oddziałującymi na dostępność transportową są:

- Zachodnie Drogowe Obejście Szczecina,
- rozbudowa sieci drogowej TEN-T,
- modernizacja linii kolejowej 408⁸⁹.

W obliczu braku perspektyw na poprawę infrastruktury drogowej w centrum województwa przy istniejących planach dróg, to modernizacja kolei może odgrywać ważniejszą rolę w poprawie dostępności transportowej tego terenu, w szczególności linii 210⁹⁰. Kolejnym czynnikiem wpływającym na ten obszar jest suburbanizacja, która wymusza udoskonalanie planowania przestrzennego, rozwój i promocję komunikacji zbiorowej. Nadto, ze względu na obecność portów morskich w regionie oraz w jego okolicach, aby wykorzystać w pełni ich potencjał kluczowa jest: rozbudowa dostępu kolejowego do portów, integracja planowania transportu intermodalnego i morskiego, cyfryzacja usług intermodalnych oraz umożliwienie szerokiego wykorzystania systemów prowadzenia ruchu na kolei.

4. Czynniki sukcesu i porażki w obszarze

Do czynników sukcesów w obszarze rynku pracy w województwie zachodniopomorskim zaliczono: rozwój przedsiębiorstw i inwestycji, usprawnienie sieci instytucji rynku pracy i jego otoczenia, wykorzystanie naturalnego potencjału województwa. Z drugiej strony za czynniki porażki uznać należy: słabą sytuację finansową i niski rozwój przedsiębiorstw, odpływ pracowników, niezadowalająca mobilność zawodowa, brak dostosowania oferty edukacyjnej do potrzeb pracodawców. Szczegółowy opis czynników i porażek znajduje się w raporcie cząstkowym – diagnoza społeczno – gospodarcza.

W świetle przytoczonych danych w zakresie wykluczenia społecznego i przeciwdziałania ubóstwu w województwie zachodniopomorskim, wyodrębniono następujące czynniki sukcesu: efektywne zwiększenie spójności społecznej, dostosowanie systemu pomocy społecznej do zmieniających się potrzeb, dostosowanie do potrzeb starzejącego się społeczeństwa, deinstytucjonalizacja opieki nad osobami starszymi i zależnymi. Natomiast czynniki porażki to postępująca marginalizacja obszarów strukturalnego ubóstwa i odpływ młodych mieszkańców przy jednoczesnym starzeniu się

⁸⁸ A. Borowicz, M. Kostyra, M. Dzierżanowski, S. Szultka, M. Wandałowski, Atrakcyjność inwestycyjna województw i podregionów Polski 2016, IBnGR, Gdańsk, 2016 r.

⁸⁹ Plan zagospodarowania przestrzennego województwa zachodniopomorskiego, czerwiec 2020 r.

⁹⁰ Ibidem.

społeczeństwa. Szczegółowy opis czynników i porażek znajduje się w raporcie cząstkowym – diagnoza społeczno – gospodarcza.

Obszar turystyki i kultury w Zachodniopomorskiem ma istotny wpływ na rozwój społeczno-gospodarczy. Do czynników sukcesu zaliczyć można:

- największą bazę noclegową w Polsce,
- położenie regionu w linii brzegowej Morza Bałtyckiego,
- rozwinięta sieć rzek umożliwiającą uprawianie sportów wodnych i wędkarstwa,
- dobrze rozwinięta infrastruktura turystyczna Zalewu Szczecińskiego,
- dogodne warunki użytkowania szlaków wodnych (spływy kajakowe),
- bogactwo fauny i flory w obszarze ujścia Odry,
- wysoka lesistość (35% powierzchni województwa),
- walory uzdrowiskowe,
- występowanie wód geotermalnych,
- obecność morskich wysp – Wolin i Uznam,
- atrakcyjne tereny przyrody chronionej,
- bogaty krajobraz kulturowy,
- liczne tereny i obiekty zabytkowe.

Natomiast za czynniki świadczące o niedostatecznym wykorzystaniu potencjałów wskazano:

- niewystarczającą infrastrukturę dodatkową,
- niezadowalający stan zagospodarowania turystycznego jezior,
- krótki okres sezonowy w turystyce,
- niedofinansowanie muzeów,
- niepełne wykorzystanie programów różnego typu szlaków turystycznych dla turystyki zmotoryzowanej, pieszej i pobytowej.

Szczegółowy opis czynników i porażek znajduje się w raporcie cząstkowym – diagnoza społeczno – gospodarcza.

W obszarze zdrowia czynnikiem sukcesu w skali krajowej i regionalnej jest realizacja e-usług w zakresie ochrony zdrowia tj.: e-recepta, e-skierowanie, „Internetowe Konto Pacjenta”. Czynnikiem porażki jest niewątpliwie niewystarczający dostęp do niektórych usług zdrowotnych, szczególnie dla osób starszych i niepełnosprawnych, co świadczy o istnieniu wymagania wsparcia infrastruktury placówek oraz dostosowania podmiotów leczniczych do wymagań osób ze szczególnymi potrzebami.

Jeśli chodzi o czynniki sukcesu w zakresie edukacji i kształcenia ustawicznego, przeprowadzona analiza pozwoliła zaliczyć do nich:

- efektywne działania na rzecz zwiększenia spójności społecznej np. projekty w ramach RPO WZ 2014-2020⁹¹,
- wsparcie infrastruktury edukacyjnej, np. zwiększenie nakładów na tworzenie miejsc wychowania przedszkolnego,
- wyposażenie placówek edukacyjnych w sprzęt TIK,

⁹¹ Zjawisko spójności społecznej jest wieloaspektowym zagadnieniem. Rada Europejska definiuje spójność społeczną jako „zdolność społeczeństwa do zapewnienia długoterminowego dobrobytu dla wszystkich jego członków, w tym zapewnienia równego dostępu do zasobów, poszanowania godności ludzkiej i różnorodności, osobistej i zbiorowej autonomii oraz odpowiedzialnej partycypacji”.

- doskonalenie kluczowych kompetencji i umiejętności uniwersalnych uczniów, niezbędnych na rynku pracy.

Natomiast czynniki wskazujące na obszary wymagające poprawy w przedmiotowym zakresie to:

- nierównomierny dostęp do edukacji, szczególnie w centralno-wschodniej części regionu,
- konieczność poprawy dostępu do edukacji, w tym edukacji przez całe życie,
- nieefektywne kształcenie zawodowe,
- nieodpowiednie przygotowanie i wsparcie rozwoju zawodowego kadry nauczycielskiej.

5. Ocena logiki interwencji w tym ocena spójności wewnętrznej oraz ocena realizacji wskaźników, osiągnięcia celów Programu i jego wpływu na region

Niniejsza część raportu stanowi podsumowanie wyników badania „Ewaluacja efektów interwencji RPO WZ 2014 – 2020. Jest to trzeci etap niniejszego zlecenia. Szczegółowe wyniki badań zaprezentowane zostały w raporcie cząstkowym z tego właśnie badania, będącym integralną częścią niniejszego zlecenia.

Pierwszym elementem, który był konieczny do tego, aby zweryfikować na ile dokument RPO WZ 2014 – 2020 był spójny, to znaczy czy zaplanowane cele, tworzyły ciąg przyczynowo skutkowy z zaplanowanymi efektami interwencji dokonano odtworzenia logiki interwencji. Odtworzenie logiki interwencji miało, więc na celu analizę tego, w jaki sposób zaplanowano interwencję, jakie zidentyfikowano problemy oraz w jaki sposób środki RPO WZ wpłynęły na poprawę sytuacji w badanym obszarze. Obok odtworzenia logiki interwencji w sposób szczegółowy dokonano analizy postępu finansowego, a w dalszej kolejności stopnia osiągnięcia wskaźników.

Dokonana analiza logiki interwencji pozwoliła na ocenę spójności wewnętrznej osiągniętych celów programu poprzez realizację projektów w ramach poszczególnych działań. Dokonana analiza logiki potwierdza spójność zaproponowanej interwencji w ramach RPO WZ na lata 2014- 2020, a zaplanowane działania są spójne z zaproponowanymi efektami. Pomiar tego czy zaplanowana interwencja przyczynia się do osiągnięcia zmiany, dokonywany jest przy wykorzystaniu systemu monitorowania. Stan realizacji Programu, zarówno pod kątem postępu finansowego jak i stopnia osiągnięcia zakładanych poziomów wskaźników, pozwala na ocenę tego elementu. Poniżej w sposób szczegółowy przedstawiono analizę postępu finansowego oraz stan realizacji wskaźników Programu.

Łącznie na koniec 2020 r. w ramach sektora społecznego podpisano 1226 umów lub wydano decyzji o dofinansowanie. Na koniec tego samego roku wniosków poprawnych pod względem formalnym, lub w przypadku projektów realizowanych w ramach EFS - poprawnych formalno-merytorycznie, i wprowadzonych do SL 2014 zidentyfikowano w całym sektorze - 1639. Oznacza, to iż do końca 2020 r. wsparcie otrzymało nieco ponad blisko 75% wnioskodawców, którzy skutecznie⁹² ubiegali się o wsparcie w ramach PI przypisanych do sektora społecznego.

⁹² Czyli ich wnioski o dofinansowanie były poprawne pod względem formalnym, lub w przypadku projektów realizowanych w ramach EFS - poprawnych formalno-merytorycznie, i wprowadzonych do SL 2014.

W odniesieniu do sektora społecznego, pozytywnie ocenić należy postęp finansowy. Zarówno analiza desk research jak i wywiady jakościowe z przedstawicielami IZ RPO WZ potwierdzają wysokie zainteresowanie wsparciem. Warto tutaj nadmienić, iż kluczowym elementem na koniec okresu programowania jest rozliczenie projektów. Zakontraktowane środki muszą zostać prawidłowo i w terminie wydatkowane oraz rozliczone. Dlatego w tym aspekcie ważne jest wspieranie beneficjentów, aby proces realizacji i zakończenia projektu zakończył się sukcesem.

W zakresie sektora społecznego nie identyfikuje się zagrożenia w realizacji większości wskaźników. Nawet jeżeli w trakcie realizacji programu pojawiały się zagrożenia w osiągnięciu zakładanego poziomu wskaźników, to podejmowane były na bieżące decyzje mające na celu niwelowanie negatywnych skutków (szczegółowo analiza znajduje się w raporcie cząstkowym – ewaluacja efektów interwencji RPO WZ 2014 – 2020 w wybranych obszarach).

6. Ogólna ocena wpływu poszczególnych osi priorytetowych na sytuację społeczno-ekonomiczną regionu

Zarówno analiza postępu finansowanego jak i poziomu realizacji wskaźników pozwala pozytywnie ocenić wpływ RPO WZ na zidentyfikowane problemy. Pozytywnie należy ocenić w ramach sektora społecznego odsetek realizacji zobowiązań UE do końca 2020 r. Jedynie w przypadku PI 8iii odsetek realizacji zobowiązań jest bardzo niski i wynosił 26%. W pozostałych obszarach osiągał wartość powyżej 70%.

Zaplanowane i zakontraktowane środki oraz osiągnięte poziomy wskaźników, wskazują, iż realizowane projekty wykorzystywały/wykorzystują dostępną alokację, oraz realizowały/realizują założone wartości wskaźników. W tym wymiarze poniesione nakłady przyczyniają się do poprawy sytuacji w regionie. Jednak jak wskazuje analiza danych zastanych, w wielu przypadkach liczba złożonych wniosków o dofinansowanie przekraczała możliwości dofinansowania. Jednakże wsparcie uzyskało w całym sektorze 75% ubiegających się o dofinansowanie. Pokazuje to m.in. skalę zapotrzebowania, oraz wskazuje na grupę podmiotów, która wciąż wymaga wsparcia. Z uwagi na bardzo duży zakres wsparcia realizowanego w ramach sektora społecznego, należy mieć na uwadze, iż występuje duże zróżnicowanie w skuteczności aplikowania pomiędzy PI.

Na podstawie dokonanych analiz oraz przeprowadzonych wywiadów jakościowych należy pozytywnie ocenić interwencję realizowaną w ramach RPO WZ 2014 – 2020 w sektorze społecznym. Odpowiadała ona zidentyfikowanym problemom, jednak nie zawsze potencjalni beneficjenci byli zainteresowani realizacją projektów w taki sposób, jak to zaplanowano. Należy mieć tutaj na względzie, iż pomimo tego, że wsparcie planowane jest w oparciu o diagnozę, to poszczególne typy projektów, sposób ich realizacji jest bardzo różnorodny. Jak wskazywano to przy okazji analizy poziomu osiągnięcia wartości docelowych wskaźników, zainteresowanie wnioskodawców było tak duże, jak tego oczekiwano, a wsparcie otrzymało 75% wnioskodawców, którzy się o nie ubiegali.

W sposób szczegółowy stosowanie zasady koncentracji tematycznej omówione zostało w rozdziale dotyczącym sektora przedsiębiorstw. Polityka spójności określa, że regiony i państwa członkowskie muszą ukierunkować inwestycje ze środków UE na cztery kluczowe obszary sprzyjające wzrostowi

gospodarcemu i tworzeniu miejsc pracy oraz realizować priorytety Strategii Europa 2020 i wpisywać się w jeden z jedenastu obszarów tematycznych interwencji funduszy strukturalnych w latach 2014 - 2020:

1. Badania i działalność inwestycyjna,
2. Technologie informacyjno – komunikacyjne,
3. Konkurencyjność małych i średnich przedsiębiorstw (MŚP),
4. Przejście na gospodarkę niskoemisyjną,
5. Dostosowanie do zmian klimatycznych oraz zapobieganie zagrożeniom i zarządzanie nimi,
6. Ochrona środowiska i efektywne wykorzystywanie zasobów,
7. Zrównoważony transport oraz usuwanie wąskich gardeł w kluczowych infrastrukturach sieciowych,
8. Promowanie zatrudnienia i wspieranie mobilności siły roboczej,
9. Włączenie społeczne i zwalczanie ubóstwa,
10. Edukacja, poszerzenie umiejętności i kształcenie ustawiczne,
11. Kreowanie możliwości instytucjonalnych oraz efektywna administracja publiczna.

Zgodnie z przyjętą zasadą koncentracji tematycznej oraz towarzyszącej jej zasadzie koncentracji środków (ring-fencing) 50% środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego została przeznaczonych na realizację projektów w ramach obszaru 1, 3, 4, a 20% środków z Europejskiego Funduszu Społecznego będzie przeznaczonych na realizację projektów w obszarze 9.

Szczegółowo mechanizm ZIT (zintegrowanych inwestycji terytorialnych) oraz KS (kontraktów samorządowych) został opisany w ramach sektora gospodarczego. W OP V Zrównoważony transport Polityka Terytorialna uwzględniona została w Działaniu 5.2 Budowa i przebudowa dróg lokalnych (gminnych i powiatowych) w ramach Strategii ZIT dla Szczecińskiego Obszaru Metropolitalnego, Działaniu 5.3 Budowa i przebudowa dróg lokalnych (gminnych i powiatowych) w ramach Strategii ZIT dla Koszalińsko-Kołobrzesko-Białogardzkiego Obszaru Funkcjonalnego.

W OP VI Instrument terytorialny dotyczy PI 8iv jest wdrażanych w ramach Działania 6.7. Programy zapewnienia i zwiększenia dostępu do opieki nad dziećmi w wieku do lat 3 w ramach Kontraktów Samorządowych (KS). Instrument ZIT w priorytecie inwestycyjnym 10i zaplanowano dla Działania 8.3 (ZIT SOM) oraz Działania 8.4 (ZIT KKBOF). Ponadto w Priorytecie tym zastosowano interwencję w ramach Kontraktów Samorządowych (Działanie 8.5). Pod względem zakresu interwencji największa różnica między tymi Działaniami odnosi się do braku wsparcia dla edukacji przedszkolnej w ramach ZIT Szczecińskiego Obszaru Metropolitalnego. Instrument ZIT w priorytecie inwestycyjnym 10iv zaplanowano dla Działania 8.7 (ZIT SOM) oraz Działania 8.8 (ZIT KKBOF). Ponadto w Priorytecie tym zastosowano interwencję w ramach Kontraktów Samorządowych (Działanie 8.9).

W OP IX Infrastruktura publiczna Polityka Terytorialna znajduje swoje odzwierciedlenie w dedykowaniu Działań projektom realizowanym w ramach Kontraktów Samorządowych. W ramach PI 10a przyporządkowano Kontraktem Samorządowym alokację na wsparcie infrastruktury szkolnictwa zawodowego, kształcenia ogólnego oraz utworzenie subregionalnych instytucji popularyzujących naukę i innowacje.

Uczestniczący w wywiadach jakościowych przedstawiciele IZ RPO WZ oraz IP RPOWZ podkreślali, że mechanizmy terytorialne są trafnym narzędziem wspierającym rozwój obszarów, na terenie których są

realizowane oraz całego regionu. Zawiązane partnerstwa z pewnością nie zaistniałyby w takiej formie, gdyby nie było to elementem wsparcia w ramach RPO WZ. W wielu przypadkach, to właśnie działania animacyjne oraz wytyczne, które precyzowały jak powinny wyglądać takie partnerstwa, jakie realizować cele umożliwiły ich powstanie. Badani podkreślali również, iż pojawiał się element współpracy w miejsce konkurencji. Z drugiej strony zwrócono uwagę na sytuację powodującą zagrożenie. Realizacja mechanizmów ZIT wymaga jednomyślności i odpowiedniego podziału środków pomiędzy partnerami. Szczególnie ważne w tym względzie jest wypracowanie mechanizmów koordynacji, tak aby zapewnić przejrzystość realizowanych inwestycji i zawieranej współpracy.

7. Spójność Programu z dokumentami nadrzędnymi

Opis założeń Strategii Europa 2020 oraz powiązania z RPO WZ opisano w rozdziale dotyczącym sektora gospodarczego. Poniżej dokonano analiz, takich samych jak w przypadku sektora gospodarczego mających na celu określić na ile cele Strategii Europa 2020 zostały zrealizowane przy udziale RPO WZ.

Do sektora społecznego przypisano następujące wskaźniki określające poziom realizacji celów wyznaczonych w strategii Europa 2020:

- wskaźnik zatrudnienia w grupie wiekowej 20-64 lata;
- młodzież niekontynuująca nauki;
- osoby w wieku 30-34 lata posiadające wyższe wykształcenie;
- obniżenie liczby osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym.

W dostępnej statystyce publicznej można pozyskać dane dla regionu dla wskaźników dotyczących zatrudnienia, młodzieży niekontynuującej nauki, osób w wieku 30-34 lata posiadających wyższe wykształcenie. Jak wspomniano wcześniej, nie jest możliwe porównywanie wartości wskaźników realizacji celów Strategii Europa 2020 dla regionu, z powodu braku określenia wartości docelowych. Można jednak w sposób jakościowy odnieść wartości z regionu do wartości osiągniętych przez Polskę. Widoczne są w tym zakresie dysproporcje, szczególnie w odniesieniu do osób w wieku 30 – 34 lata posiadających wyższe wykształcenie – niższy o 4,3 p.p. od wartości osiągniętej w Polsce i o 2,3 p.p. niższy niż wartość docelowa wyznaczona w Strategii. W przypadku wskaźnika zatrudnienia różnica w porównaniu do wartości wskaźnika dla Polski wyniosła 2,3 p.p., a dla miernika: młodzież niekontynuująca nauki – o 1,9 p.p. wyższa wartość niż dla Polski i o 2,8 p.p. do postawionego celu na 2020 r. w Strategii. Dane te świadczą o dalszej potrzebie wspierania szczególnie obszaru edukacji w regionie.

Należy podkreślić, że wykazane powyżej wskaźniki służą jedynie do wskazywania ogólnej sytuacji społeczno-gospodarczej w regionie i do podejmowania ewentualnych decyzji w zakresie wdrażania RPO WZ 2014-2020. Nie są one wskaźnikami rezultatu interwencji RPO WZ 2014-2020 i nie mogą być przedmiotem odpowiedzialności RPO WZ 2014-2020. Umowa Partnerstwa wskazuje, że wpływ interwencji EFSI na osiąganie tych wskaźników jest bardzo ograniczony (do rzędu 4–8%), a ich zmienność zależy od ogólnych czynników natury społeczno-gospodarczej oraz zmian legislacyjnych pozostających zasadniczo poza sferą oddziaływania RPO WZ 2014-2020.

8. Rekomendowane działania

W obszarze społecznym związanym z cyfryzacją rekomendacje obejmują:

- przeznaczenie istotnej części alokacji na projekty z zakresu telemedycyny/teleopieki, wzmacniające dostęp do lekarzy specjalistów zwłaszcza na tych obszarach, na których dostęp ten jest najtrudniejszy;
- wspieranie usług społecznych online, np. poprawiających jakość życia mieszkańców Domów Pomocy Społecznej i kontakt z bliskimi przebywającymi daleko od ich miejsca zamieszkania⁹³;
- wzmocnienie e-usług instytucji kultury oraz organizacji pozarządowych i grup nieformalnych zajmujących się działalnością kulturalną, przede wszystkim mniejszych, działających na obszarach dalekich od dużych miast.

W obszarze społecznym związanym z zatrudnieniem rekomendacje obejmują:

- priorytetowe traktowanie w części konkursów lub organizacja konkursów dedykowanych inwestycjom mającym wspierać *silver economy* zarówno w zakresie angażowania osób 55+ jako pracowników, jak i produkcji innowacyjnych produktów i usług przeznaczonych dla tej grupy osób.

W obszarze społecznym dotyczącym kształcenia, edukacji przedszkolnej rekomendacje obejmują:

- kontynuacja wsparcia tworzenia miejsc wychowania przedszkolnego na obszarach, na których występują deficyty;
- priorytetowe wspieranie cyfrowej infrastruktury edukacyjnej, przede wszystkim cyfryzacji kształcenia zawodowego z udziałem pracodawców;
- kontynuacja wsparcia na rzecz kompetencji kluczowych, matematycznych i przyrodniczych oraz cyfrowych, proinnowacyjnych, prozdrowotnych i proekologicznych;
- wspieranie kształcenia przez całe życie organizowanego we współpracy z pracodawcami;
- wsparcie transformacji kształcenia przez całe życie w kierunku szeroko rozumianego kształcenia pozaformalnego. Twórcy cytowanego raportu "Analiza społeczno-gospodarcza wraz z diagnozą obszarów interwencji EFS" rekomendują: "Wzmocnienie sektora usług rozwojowych w celu przejścia od tradycyjnej i sformalizowanej wizji kształcenia i szkolenia dorosłych w długotrwałych formach do wizji nowoczesnej, w której kształcenie jest elementem codziennego życia i pracy i łączy wiele krótkich form, przy wykorzystaniu procesów już zachodzących i w synergii z pracodawcami (uczenie się wzajemne w pracy, uczenie się od innych osób (rodziny, znajomych, współpracowników), uczenie się w internecie z filmów instruktażowych, stron, kursów)".

W obszarze społecznym dotyczącym wykluczenia społeczno-ekonomicznego rekomendacje obejmują:

- koncentracja wsparcia na Specjalnej Strefie Włączenia/OSI;
- tworzenie systemowych rozwiązań na rzecz osób w wieku 55+, zagrożonych wykluczeniem społecznym (aktywizacja społeczna i zawodowa, innowacyjne usługi społeczne etc.), zwłaszcza dotyczących wydłużania aktywności zawodowej tych osób, w szczególności dla osób aktywnych zawodowo.

⁹³ Por. Tu nie chodzi o maseczki. Placówki opieki w dobie koronawirusa. Raport, http://cpt.org.pl/wp-content/uploads/2021/01/Raport-DPS_ThinkTank_NPS.pdf, dostęp: 16.09.2021

W obszarze społecznym dotyczącym obszaru ochrony zdrowia rekomendacje obejmują:

- tworzenie systemowych rozwiązań na rzecz dostosowania systemu ochrony zdrowia do potrzeb osób w wieku 55+ (m.in. poprzez wdrażanie standardu dostępności) zwłaszcza na obszarach, na których dostęp do ochrony zdrowia jest utrudniony;
- wsparcie i wzmacnianie działań dotyczących świadczenia wysokiej jakości usług opiekuńczych, rehabilitacyjnych, w tym przede wszystkim prowadzonych w trybie dziennym i środowiskowym.

W obszarze społecznym dotyczącym kultury i turystyki rekomendacje obejmują:

- odbudowa sektora kultury po COVID-19 zwłaszcza na obszarach odległych od dużych miast poprzez wsparcie rozwoju szeroko rozumianej kultury formalnej i nieformalnej (w tym centrów, ośrodków i domów kultury, grup artystycznych, nieformalnych inicjatyw lokalnych w zakresie kultury), a także w zakresie cyfryzacji działalności instytucji i organizacji działających w tym obszarze;
- rozwój infrastruktury i produktów turystycznych, przede wszystkim w pasie pojeziernym;
- wsparcie rozwoju turystyki zdrowotnej i srebrnej turystyki (usług turystycznych dostosowanych do potrzeb osób w wieku 55+).

W obszarze społecznym dotyczącym zatrudnienia rekomendacje obejmują:

- priorytetowe wspieranie działań na rzecz przedłużenia aktywności zawodowej osób 55+ oraz wzmocnienia ich kompetencji deficytowych;
- kontynuacja działań w zakresie aktywizacji zawodowej zwłaszcza na terenach wiejskich (instrumenty i usługi rynku pracy realizowane przez publiczne służby zatrudnienia, uzupełniane o działania innowacyjne, ukierunkowane na specyficzne lokalne problemy, bazujące na diagnozie lokalnej);
- wsparcie w zakresie zatrzymywania kadry medycznej na rynku regionalnym (stypendia, dodatki mieszkaniowe dla młodych pracowników, finansowanie udziału w konferencjach i sympozjach);
- wsparcie urynkowienia i konkurencyjności rynkowych podmiotów ekonomii społecznej;

W obszarze społecznym dotyczącym wsparcia osób zagrożonych wykluczeniem społecznym oraz w obszarze ekonomii społecznej rekomendacje obejmują:

- kompleksowe wsparcie osób biernych zawodowo: w zakresie aktywizacji zawodowej, wsparcia społecznego i zdrowotnego;
- wsparcie dla tworzenia centrów usług społecznych;
- publiczne, trwałe wsparcie dla podmiotów reintegracyjnych (CIS, KIS, WTZ i ZAZ) oraz działania na rzecz deinstytucjonalizacji poprzez rozwój opieki w środowisku lokalnym zbliżonym do naturalnego środowiska życia;
- priorytetowe traktowanie działań mających na celu zwiększenie zasobów mieszkań chronionych, wytnieniowych i wspomaganych

W obszarze społecznym dotyczącym wsparcia osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, imigrantów rekomendacje obejmują:

- działania w zakresie integracji społeczno-zawodowej imigrantów (np. na wzór szybkiej ścieżki przekwalifikowania funkcjonującej w Niemczech);
- tworzenie zachęt do pozostawiania w województwie zachodniopomorskim dla imigrantów odpowiadających potrzebom miejscowego rynku pracy.

Należy utrzymać wsparcie dotacyjne w obszarach:

- usług rozwojowych dla przedsiębiorców i pracowników przedsiębiorstw;
- outplacementu w zakresie niwelowania skutków kryzysu po COVID-19;
- wsparcia przedsiębiorczości i samozatrudnienia;
- kompleksowego wsparcia dla osób bezrobotnych i biernych zawodowo;
- programów integracyjnych dla osób i rodzin zagrożonych ubóstwem;
- wsparcia ekonomii społecznej, przede wszystkim w zakresie urynkowania i tworzenia miejsc pracy;
- wsparcia rozwoju usług społecznych;
- wsparcia edukacji na każdym poziomie.

SEKTOR ŚRODOWISKOWY

1. Główne podmioty i ich sytuacja

W województwie zachodniopomorskim występuje niski poziom zanieczyszczenia powietrza w porównaniu z innymi regionami Polski. Wpływa na to niewielka emisja z sektora przemysłowego, a głównym źródłem zanieczyszczeń pozostaje sektor komunalno-bytowy (zanieczyszczenia z indywidualnych systemów grzewczych). Źródłem tych zanieczyszczeń jest także, transport i komunikacja, szczególnie w miastach i aglomeracjach, gdzie występuje natężony ruch. Województwo zachodniopomorskie cechuje również niska wartość zanieczyszczeń pyłem drobnym PM10. Część zanieczyszczeń generowana jest w wyniku ruchu turystycznego, szczególnie w szczycie sezonu letniego.

W obszarze gospodarki obiegu zamkniętego (ochrony gleby) województwo zachodniopomorskie wyróżnia różnicowanie typologiczne gleb oraz bogaty zasób surowców naturalnych. Badania jakości gleb w latach 2015-2017 wykazały następujące cechy:

- większość gleb ma odczyn zasadowy lub obojętny,
- niską zawartość metali ciężkich,
- ponadprzeciętny zanieczyszczeń w wyniku opadów atmosferycznych,
- powiat gryficki jest najbardziej narażony na zanieczyszczenia gleby,
- znaczące zanieczyszczenia obszarowe z transportu oraz wprowadzone wraz z mokrym opadem atmosferycznym⁹⁴,
- niewłaściwe melioracje i nawożenie gleby oraz wypalanie traw to przyczyny degradacji gleb na terenach wiejskich,
- powierzchnia gruntów wymagających rekultywacji w 2019 r. wyniosła 2 871 ha, liczba ta spadała w latach 2004-2013, a następnie wzrosła do ww. poziomu (w 2013 r. było to 1 853 ha).

Do podmiotów systemu gospodarki odpadami, który ma na celu zwiększenie poziomu recyklingu i efektywne kierowanie masy odpadów komunalnych ulegających biodegradacji, funkcjonujących województwie zachodniopomorskim w 2018 r. należało:

- 12 regionalnych instalacji mechaniczno-biologicznego przetwarzania odpadów komunalnych
- 10 regionalnych kompostowni
- 5 regionalnych składowisk odpadów
- 1 ponadregionalna instalacja termiczna przekształcania odpadów komunalnych
- 16 sortowni odpadów selektywnie zbieranych
- 3 instalacje pracujące samodzielnie
- 2 instalacje pracujące w kilku wariantach
- 1 instalacja z etapem przetwarzania odpadów komunalnych na paliwo alternatywne – RDF⁹⁵.

W tym miejscu, trzeba wspomnieć, iż zgodnie z przepisami na terenie całego kraju obowiązuje jednolity system gospodarki odpadami oraz zasady finansowania, odbierania i zagospodarowania

⁹⁴ Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Zachodniopomorskiego s. 78.

⁹⁵ Plan Gospodarki Odpadami dla Województwa Zachodniopomorskiego na lata 2020-2026 z uwzględnieniem perspektywy na lata 2027-2032, s. 37.

odpadów komunalnych. Niemniej, odpowiedzialność za jego realizację spoczywa na gminie, a podmiotami które kształtują politykę gospodarowania odpadami w województwie zachodniopomorski są: wójt/burmistrz/prezydent miasta, marszałek województwa, urzędy administracji publicznej, Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Szczecinie (WFOŚiGW), Wojewódzki Inspektor Ochrony Środowiska w Szczecinie (WIOŚ), a także Punkty Selektywnego Zbierania Odpadów Komunalnych.

W zakresie gospodarki wodno-ściekowej (ochrona wód), pomiar jakości wód powierzchniowych dokonywany jest w oparciu o rozporządzenie Ministra Środowiska oraz wytyczne Głównego Inspektora Środowiska, przy wykorzystaniu jednolitych części wód powierzchniowych (JCWP) i na podstawie obecności różnego rodzaju elementów wpływających na stan wody. Ocena 66 JCWP w województwie zachodniopomorskim z 2017 r. wskazała na dobry stan/potencjał ekologicznych 5. JCWP rzecznych, umiarkowany stan 28. JCWP, słaby stan 9. JCWP. Decydowały o tym głównie wyniki klasyfikacji biologicznych. Ponadto stwierdzono zły stan chemiczny w 46 JCWP na 50 JCWP ocenianych. Do wód o dobrym stanie chemicznym zaliczono jedynie 4 JCWP. O złym stanie chemicznym wód decydowały głównie wielopierścieniowe węglowodory aromatyczne⁹⁶. Oprócz tego przeprowadzone badania wskazują na: poprawę stanu jakości rzek uchodzących bezpośrednio do morza; 12 jezior w województwie posiada złą jakość wód, czego powodem są zanieczyszczenia komunalne i rolnicze; zależność jakości wód Zatoki Pomorskiej od Zalewu Szczecińskiego, który jest zanieczyszczany przez Odrę (rzeki wpływające do Zalewu Szczecińskiego i Bałtyku mają wysoką zawartość azotu i fosforu, co powoduje eutrofizację); Zalew Kamieński jako jedyny zbiornik wód przejściowych JCWP poprawił stan elementów biologicznych i stan ekologiczny ze słabego na umiarkowany⁹⁷. Nadto, badania stanu chemicznego wód podziemnych w 2017 r. stwierdziły, że:

- w 19 punktach (około 70%) występowały wody o dobrym stanie chemicznym (tj. II klasy i III klasy),
- w 8 punktach (około 30%) występowały wody niezadowolającej i złej jakości (tj. IV klasy w pięciu punktach pomiarowych w Świnoujściu oraz V klasy w Koszewku, Bielicach i Świnoujściu),
- nigdzie nie odnotowano występowania wód bardzo dobrej jakości (I klasy)⁹⁸.

Województwo zachodniopomorskie dysponuje dobrym stanem ilościowym i jakościowym wód podziemnych, które są głównymi wykorzystywanymi do celów komunalnych⁹⁹. Pod względem czynnej sieci kanalizacyjnej odprowadzającej ścieki w 2019 r. Zachodniopomorskiem zajęło 9. pozycję z wynikiem 8 115,6 km, który rósł sukcesywnie od 2004 r., szczególnie w latach 2010-2012. W przypadku długości sieci wodociągowej województw, zachodniopomorskie uplasowało się na 14. miejscu w kraju, w 2019 r. jej długość wyniosła 11 378 km i wzrosła o 3 441,7 km od 2004 r.

W obszarze bioróżnorodności do głównych podmiotów w województwie zachodniopomorskim należą: 2 parki narodowe, 7 parków krajobrazowych, ponad 100 rezerwatów przyrody oraz 95 obszarów Natura 2000, które zajmują ponad 1/3 powierzchni regionu¹⁰⁰. Natomiast do podmiotów

⁹⁶ Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Zachodniopomorskiego s. 77.

⁹⁷ Ibidem.

⁹⁸ Ibidem.

⁹⁹ Strategia Rozwoju Województwa Zachodniopomorskiego 2020, str. 81.

¹⁰⁰ M. Korchak, Wstęp [w:] Różnorodność biologiczna i ochrona przyrody na Pomorzu Zachodnim. Stan i perspektywy, red. M. Korchak Szczecin 2019, s. 5.

odpowiedzialnych za zarządzanie ekosystemem w regionie zaliczają się: Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Szczecinie, Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska w Szczecinie oraz Urząd Morski, Zarząd Województwa, Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska z siedzibą w Szczecinie i organizacje pozarządowe dbające o zachowanie bioróżnorodności.

2. Najważniejsze problemy występujące w obszarze tematycznym

Województwo zachodniopomorskie zajmuje 2. miejsce pod względem zużycia gazu z sieci w gospodarstwach domowych na 1 mieszkańca, mimo iż 10% gmin nie posiada infrastruktury gazowej¹⁰¹. Natomiast zabezpieczenie dostaw gazu stanowi budowa gazoportu w Świnoujściu. Mimo, wysokiego zużycia, województwo charakteryzuje nieduża emisja zanieczyszczeń gazowych, która w latach 2004-2019 była znacznie poniżej średniej dla kraju. Emisja zanieczyszczeń jest największa w powiecie gryfińskim, a jej udział wyniósł 40% emisji całego województwa, głównie przez obecność Elektrowni Dolna Odra. Wysoka emisja zanieczyszczeń gazowych występuje również w Szczecinie i powiecie polickim, gdzie funkcjonują Zakłady Chemiczne Police, natomiast najmniejsza emisja była w powiecie gryfickim, kamieńskim i pyrzyckim.

Głównym źródłem zanieczyszczeń pyłowych w województwie jest przetwórstwo paliw. Pod względem emisji zanieczyszczeń pyłowych, dwutlenku siarki, węgla i tlenku azotu, region zajmuje od 8. do 10. miejsca w kraju, natomiast wielkość emisji zanieczyszczeń pyłowych z zakładów szczególnie uciążliwych w 2019 r. była 6. w kraju. Najwięcej tego typu zanieczyszczeń powstało w powiecie polickim, szczecineckim, m. Szczecinie i m. Świnoujściu. W badanym okresie 2004-2019 wszystkie powiaty odnotowały tendencję spadkową przedmiotowych zanieczyszczeń (oprócz świdwińskiego)¹⁰².

W 2019 r. w województwie zachodniopomorskim ilość odpadów komunalnych na 1 mieszkańca była 2. najwyższa w Polsce i wyniosła 391 kg rocznie. Największa wartość wystąpiła w Świnoujściu (615 kg) i była wysoka również w powiatach: kołobrzeskim, kamieńskim, gryfickim, m. Szczecinie, m. Koszalinie, koszalińskim, co może wynikać z turystycznego charakteru nadmorskich obszarów. Wskazuje się także na mniejszą skalę nielegalnego składowania odpadów i zmniejszenie zjawiska spalania śmieci oraz wykorzystanie własne biodegradowalnych odpadów.

Kluczowym problemem gospodarki obiegu zamkniętego jest niesegregowanie lub niewłaściwe segregowanie odpadów w gospodarstwach domowych, co świadczy o niskiej świadomości społeczeństwa w zakresie segregacji śmieci oraz nieskuteczności programów edukacyjnych. Jest to szczególnie problematyczne dla gmin, które są zobowiązane do osiągnięcia następujących poziomów recyklingu:

- 50% wagi – za każdy rok w latach 2020-2024,
- 55% wagi – za każdy rok w latach 2025-2029,
- 60% wagi – za każdy rok w latach 2030-2034,
- 65% wagi – za 2035 rok i każdy kolejny¹⁰³.

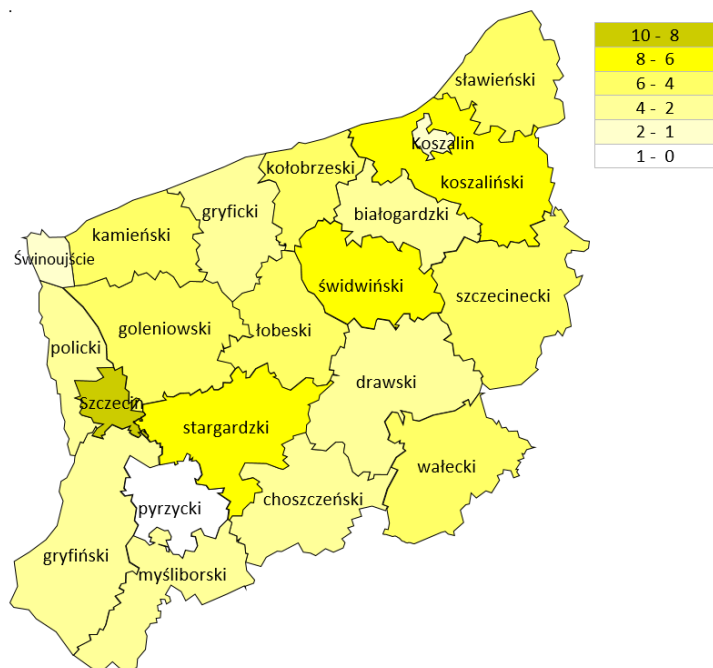
¹⁰¹ Strategia Rozwoju Województwa Zachodniopomorskiego, s. 20.

¹⁰² Ibidem.

¹⁰³ Plan Gospodarki Odpadami dla Województwa Zachodniopomorskiego na lata 2020-2026 z uwzględnieniem perspektywy na lata 2027-2032, s. 26.

Gminy zobligowane są również do utworzenia Punktów Selektywnego Zbierania Odpadów Komunalnych (PSZOK), gdzie mieszkańcy mogą samodzielnie dostarczać wybrane odpady oraz informowanie mieszkańców i ich miejscu i godzinach funkcjonowania¹⁰⁴. Mapę PSZOK w województwie zachodniopomorskim wg powiatów w 2019 r. przedstawia Mapa 3.

Mapa 3. Liczba PSZOK w województwie zachodniopomorskim w 2019 roku.

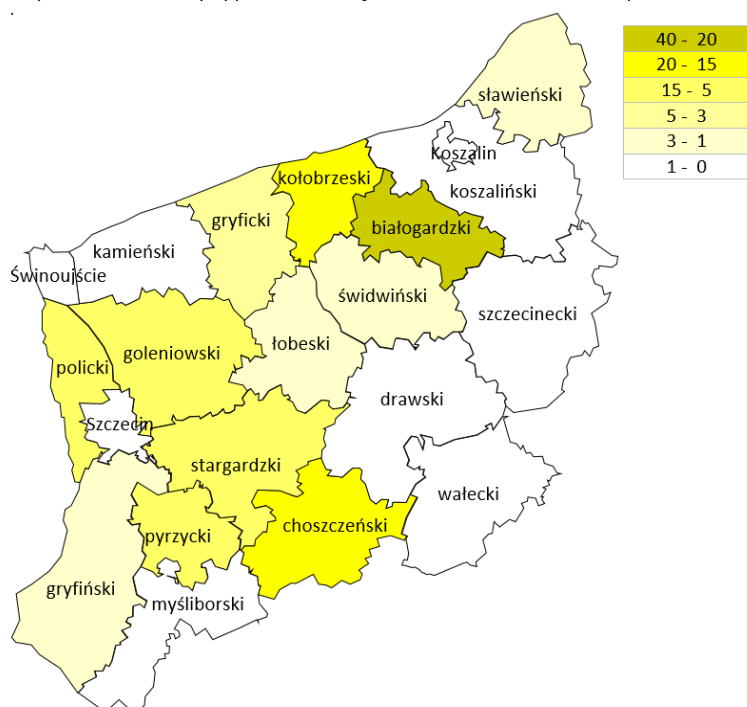

Źródło: Bank Danych Lokalnych GUS.

W sumie na terenie województwa zachodniopomorskiego w 2019 r. działało 99 PSZOK, o 5 mniej niż w 2017 r. Najwięcej punktów selektywnego zbierania odpadów znajdowało się w 2019 roku na terenie Szczecina (9), powiatu stargardzkiego (8), świdwińskiego (7) i koszalińskiego (7). Pomimo obowiązku tworzenia i utrzymania PSZOK ich liczba jest niewystarczająca oraz brakuje punktów napraw. Nadto, głównym problemem w zakresie gospodarki obiegu zamkniętego jest nielegalne porzucanie odpadów w miejscach niedozwolonych i tworzenie tzw. dzikich wysypisk, których dane dotyczące ich rozmieszczenia wg powiatów przedstawia Mapa 4. Porzucane są na niech głównie odpady z remontów, budowy, wielkogabarytowe, zużyte opony i niesegregowane. Gminy podejmują działania likwidacji dzikich wysypisk, jednak nie są one wystarczająco skuteczne w długim terminie. W 2019 r. w województwie zachodniopomorskim znajdowało się 117 nielegalnych wysypisk, a niemal 30% z nich było w powiecie białogardzkim. Dużo wysypisk znajdowało się też w powiatach choszczeńskim, kołobrzeskim i stargardzkim. W latach 2008-2019 wzrosła zarówno liczba dzikich wysypisk, jak również masa odpadów zabranych podczas ich likwidacji, choć wartość tego wskaźnika była najwyższa w 2011 roku – 7 885,8 t., natomiast w 2019 roku wyniosła 670,9 t.

¹⁰⁴ Ibidem, s.34.

Mapa 4. Dzikie wysypiska w województwie zachodniopomorskim w 2019.

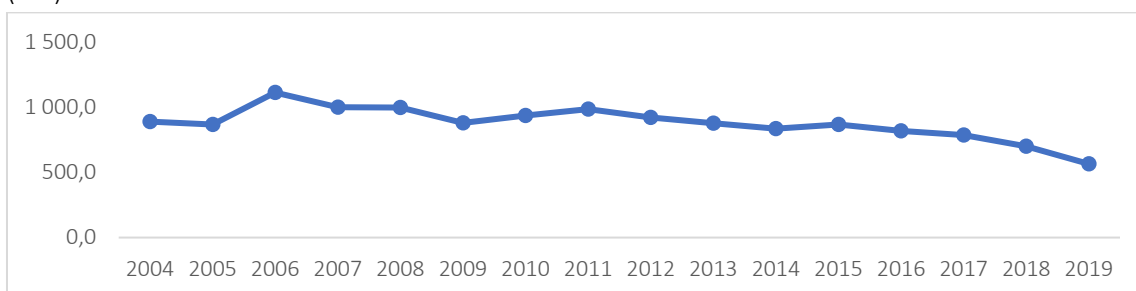
Źródło: Bank Danych Lokalnych GUS.

Oprócz nielegalnego składowania odpadów problemem jest również spalanie odpadów. Akcje edukacyjne podejmowane przez gminy nie przynoszą pożądanych efektów, a podnoszenie opłat za wywóz śmieci nie wpływa na poprawę sytuacji. Kluczowe pozostaje zatem przekonanie mieszkańców o słuszności segregacji śmieci, a także tworzenie punktów, w których można oddawać lub naprawiać zużyte rzeczy.

Problemem w obszarze gospodarki wodno-ściekowej jest zapewnienie odpowiedniej ilości i jakości wody w celach komunalnych i występuje on w zachodniej części pasa nadmorskiego województwa zachodniopomorskiego. Zły jest również stan techniczny lokalnych wodociągów, które zaopatrują w wodę mieszkańców terenów wiejskich, a problem ten dotyczy ponad 250 tys. mieszkańców Dorzecza Parsęty.

Mimo spadku wskaźnika zużycia wody na 1 mieszkańca w latach 2004-2019 (Wykres 18.), województwo zachodniopomorskie zajmuje pod tym względem 2. miejsce w kraju, a w 2019 r. wyniósł on 564,4 m³. Z analizy na szczeblu powiatowym wynika, że największe zużycie wody na 1 mieszkańca dotyczy powiatu gryfińskiego, a potem polickiego i m. Szczecin.

Wykres 18. Zużycie wody na 1 mieszkańca w województwie zachodniopomorskim w latach 2004-2019 (m3).

Źródło: Bank Danych Lokalnych GUS.

Województwo zachodniopomorskie posiada bardzo wysoki odsetek ludności korzystających z oczyszczalni ścieków w skali kraju, szczególnie na obszarach wiejskich. W 2019 r. wyniósł on 83%, a średnia dla kraju 74,1%. Najgorzej pod tym względem wypadły powiaty: goleniowski (75,4%), gryficki (76,9%), gryfiński (72%), kamieński (68,6%), koszaliński (66,1%), łobeski (63,2%), myśliborski (79,7%), pyrzycki (68,2%), sławieński (66,8%) i wałecki (78,6%), a w Koszalinie było to aż 100%. Dane dotyczące rodzajów i liczby oczyszczalni ścieków zawiera Tabela 10.

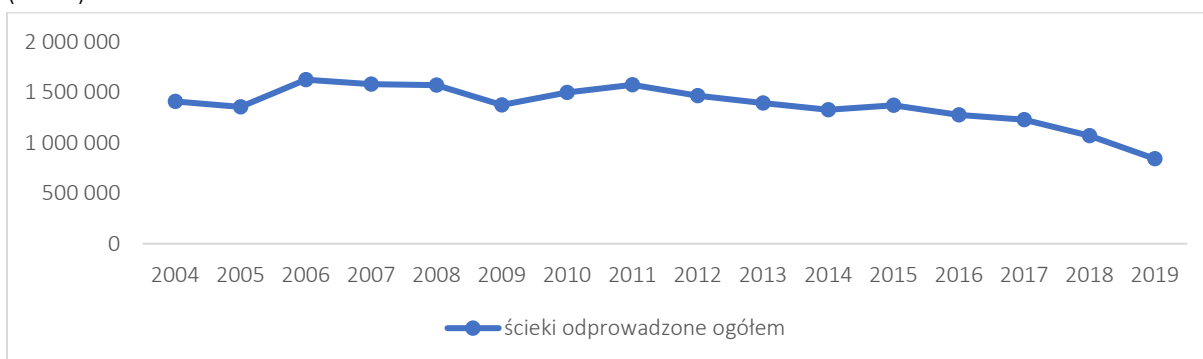
Tabela 10. Rodzaje i liczba oczyszczalni ścieków w województwie zachodniopomorskim.

Rodzaj oczyszczalni ścieków		Rok 2004	Rok 2013	Rok 2019
komunalne	mechaniczne	27	14	6
	biologiczne	194	168	173
	z podwyższonym usuwaniem biogenów	58	68	70
przemysłowe	mechaniczne	102	53	2
	chemiczne	11	6	5
	biologiczne	40	29	20
	z podwyższonym usuwaniem biogenów	4	3	3

Źródło: Bank Danych Lokalnych GUS.

W województwie zachodniopomorskim w 2019 r. funkcjonowało 279 oczyszczalni ścieków, z czego ponad 90% jest komunalnych oraz ponad 69% to oczyszczalnie biologiczne. W przeciągu lat 2004-2019 stopniowo wygaszane zostały oczyszczalnie mechaniczne, zarówno przemysłowe jak i komunalne. Szacuje się, że ok. 95% wyprodukowanych ścieków zostaje oczyszczonych. Pod względem ilości ścieków przemysłowych odprowadzanych bezpośrednio do wód lub ziemi, region zachodniopomorski posiadał 4. najniższy wynik w kraju w 2019 r. (839 127 dm³). Jedynie 0,4% ścieków przemysłowych nie zostało odprowadzonych bezpośrednio do wód lub ziemi. W regionie najwięcej ścieków odprowadzono w powiatach: gryfińskim, polickim i m. Szczecin. W latach 2004-2019 ilość ścieków przemysłowych spadła o 67,2% (Wykres 19).

Wykres 19. Ścieki odprowadzone ogółem w województwie zachodniopomorskim w latach 2004-2019 (dam³).

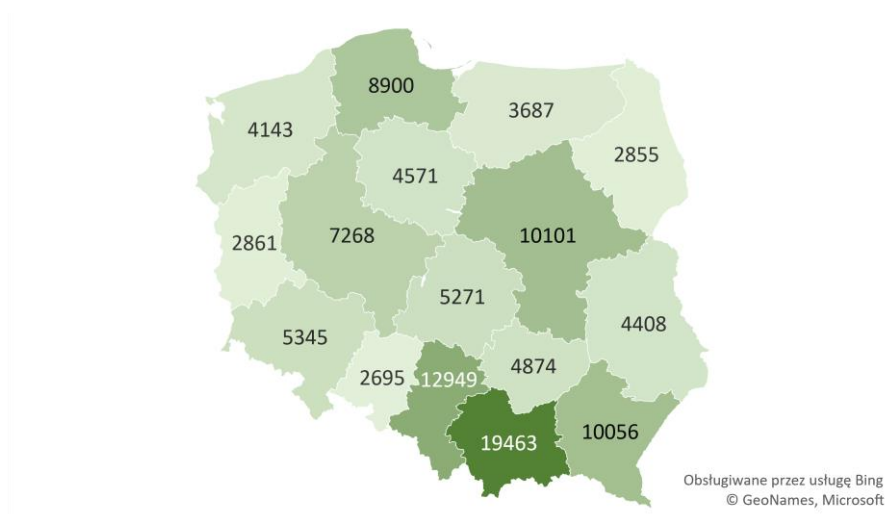
Źródło: Bank Danych Lokalnych GUS.

Jeden z wielu problemów występujących w obszarze zmiany klimatu jest temperatura powietrza, która w województwie zachodniopomorskim znacznie się ociepliła. W okresie 1971-2000 średnia temperatura wyniosła ok. 8°C. i była wyższa niż średnia dla kraju. Ogólnie w okresie 1951-2020, średnia temperatura w Polsce rosła o średnio 0,29°C rocznie i podniosła się, aż o 2°C w badanym okresie. Natomiast średnia temperatura w województwie zachodniopomorskim w 2020 r. wyniosła 10,1°C, co świadczy o postępującym jej ociepleniu.

Kolejnym aspektem w tym obszarze są opady atmosferyczne, które w województwie zachodniopomorskim są niewielkie na tle innych regionów. W okresie 1981-2010 średnia wysokość opadów dla analizowanego regionu oscylowała w okolicach 650 mm, choć północno-wschodnia część województwa cechowała się nieco wyższą średnią (ok. 750 mm). Odczyty opadów od 2017 r., kiedy opady były dość wysokie, wskazują na ich malejącą ilość w regionie, szczególnie w okolicach Szczecina, w nieco lepszej sytuacji jest obszar przybrzeżny.

Niebezpiecznym efektem zmian klimatu jest nasilenie ekstremalnych zjawisk pogodowych, w tym gwałtownych opadów atmosferycznych. Mapa 5. przedstawia liczbę zagrożeń spowodowanych gwałtownymi opadami atmosferycznymi w latach 2014-2019 wg województw.

Mapa 5. Liczba zagrożeń spowodowanych gwałtownymi opadami atmosferycznymi w latach 2014-2019.

Źródło: KG PSP.

W województwie zachodniopomorskim odnotowano 3,8% wszystkich zagrożeń w badanym okresie. Jest to jeden z najniższych wskaźników na tle wszystkich województw. Mimo tego, w województwie zachodniopomorskim wystąpiła tendencja wzrostowa liczby przedmiotowych zagrożeń.

Pomimo gwałtownego spadku liczby zagrożeń z 569 w 2014 r. do 160 w 2015 r., w kolejnych latach nastąpił wyraźny wzrost do rekordowej ilości zagrożeń 1 869 w 2017 r. Mimo spadku ich liczebności w 2018 r., było ich znacznie więcej niż w 2016 r., a tendencja wzrostowa została utrzymana w kolejnym roku.

Kolejnym analizowanym żywiołem jest wiatr, który w Zachodniopomorskiem obiera zwykle zachodni i południowo-zachodni kierunek. Średnia prędkość wiatru ze stacji meteorologicznych w Szczecinie i Koszalinie wskazuje na jej spadek w latach 2004-2019. Niemniej, w regionie wzrosła liczba zagrożeń spowodowanych silnymi wiatrami, co było trendem ogólnopolskim. W latach 2014-2019 odnotowano 14 941 takich zagrożeń w województwie, co stanowiło 4,8% wszystkich zagrożeń w Polsce i było wynikiem względnie dobrym. Niemniej należy wskazać na wzrostowy trend liczby zagrożeń z powodu silnych wiatrów w regionie.

Rosnące temperatury i malejąca ilość opadów tworzą warunki dla suszy. Dane Wody Polskie wskazują na umiarkowane zagrożenie suszą w regionie, z wyjątkiem Szczecina i okolic, gdzie występuje ekstremalne zagrożenie suszą. Natomiast wschodnia część województwa posiada III stopień zagrożenia suszą. Gorzej prezentuje się łączne zagrożenie suszą. Znaczna część regionu jest obszarem silnego zagrożenia suszą. Nadto, w centralnej części występują czerwone punkty, świadczące o ekstremalnym zagrożeniu. Północno-wschodnia część województwa jest zagrożona w umiarkowanym stopniu, natomiast w okolicach dorzeczy zagrożenie jest najmniejsze.

Zupełnie przeciwnym, ale wciąż negatywnym ekstremalnym zjawiskiem pogodowym są powodzie, a zagrożenie w regionie wynika z położenia geograficznego oraz biegiem Dolnej Odry, przez co znaczna część województwa jest zagrożona powodzią: opadowymi, zatorowymi, sztormowymi.

W okresie 2014-2019 w województwie zachodniopomorskim stwierdzono 160 zagrożeń powodziowych, co było jednym z najniższych wyników w kraju stanowiącym jedynie 2,5% wszystkich zagrożeń w Polsce. W tym okresie liczba zagrożeń oscylowała w granicach 6-11 rocznie, poza latami 2017 i 2018, w których wyniosła ona kolejno 84 i 40.

W obszarze bioróżnorodności problem stanowić może niewielka na tle kraju powierzchnia obszar, która w 2019 r. wyniosła niecałe 0,5 mln ha (5. najniższy wynik) stanowiące 21,8% powierzchni ogółem (3. najniższy wynik). Niemniej należy wskazać na pozytywną zmianę w tym zakresie, albowiem w latach 2005-2019 przyrost obszarów chronionych wyniósł 5% i był to 2. największy przyrost w kraju. W prawie wszystkich powiatach województwa nastąpił wzrost, lecz w 4 z nich odnotowano spadek, w tym niepokojąco wysoki w Koszalinie i Świnoujściu odpowiednio o 7,11 i 3,36 pp.

Liczba pomników przyrody w regionie wzrosła o 15%, z 2 310 w 2005 r., do 2 645 w 2019 r., co było 5. wynikiem w kraju. Stanowi to 7,6% wszystkich pomników przyrody w kraju, co daje 4. miejsce w rankingu województw.

Najwięcej z nich w 2019 r. było w powiecie stargardzkim (365), na co wpływ ma największy wzrost w stosunku do 2005 r. Drugie miejsce zajmuje powiat drawski (295), który już w 2005 r. posiadał

znaczącą ilość pomników przyrody (był wtedy liderem). W 9 powiatach było więcej niż 100 pomników przyrody, a najmniej było ich w powiecie polickim (21), m. Świnoujście i pyrzyckim (po 25). Niepokojącym zjawiskiem jest spadek liczby pomników przyrody w badanym okresie, który wystąpił w 7 powiatach i był najsilniejszy w powiecie sławieńskim (-24) oraz przede wszystkim świdwińskim (108).

Udział gruntów zdewastowanych i zdegradowanych wymagających rekultywacji w 2019 r. w województwie zachodniopomorskim wyniósł 0,125% i był to 5. najniższy odsetek w kraju. Wskaźnik ten poprawił się o 0,01 pp. w porównaniu z 2005 r., co było 9. najwyższym w pp. spadkiem wśród innych regionów.

W badanym okresie zrehabilitowano łącznie 1 876 ha, najwięcej w latach 2012-2014, w których zrealizowano ponad 37% prac wykonanych przez cały okres. Średnioroczna powierzchnia zrehabilitowanych w latach 2005-2019 obszarów to 125 ha, 9. najwyższy wynik w kraju. W 2019 r. lasy w województwie zachodniopomorskim stanowiły 8,8% ogólnej powierzchni lasów w kraju, co jest 2. największym udziałem wśród województw. Na poziomie powiatowym, najwięcej lasów znajduje się w: drawskim (10,2%), wałeckim (9,5%), koszalińskim (8,7%), a najmniej w powiatach grodzkich i powiecie pyrzyckim ($\leq 0,6\%$).

3. Czynniki wpływające na obszar

Analizując stan powietrza, jednym z najistotniejszych czynników jest stężenie pyłu drobnego (PM₁₀). Zanieczyszczenie nim dotyczy głównie miast, szczególnie aglomeracji szczecińskiej. Jak wspomniano w województwie zachodniopomorskim występuje niski poziom zanieczyszczenia PM₁₀, niemniej przyczyną są głównie urządzenia grzewcze gospodarstwa domowych, w związku z czym Sejmik Województwa podjął szereg działań w celu zmniejszenia spalania paliw, szczególnie stałych oraz nakazano wymianę kotłów bezklasowych do 1.01.2024 r.¹⁰⁵ Wszystkie strefy pomiaru w województwie otrzymały kwalifikację A, świadczącą o braku przekroczeń stężeń średniorocznych i 24-godzinnych, niemniej najwyższe były w aglomeracji szczecińskiej¹⁰⁶.

Drugim najważniejszym źródłem zanieczyszczeń powietrza był ruch pojazdów. W 2019 r. w województwie zachodniopomorskim było niemal 3 razy więcej samochodów osobowych niż w 2004 r., najwięcej wśród powiatów w Szczecinie (231 103; 23%). Urosła również liczba samochodów na 1 000 ludności w regionie, z 438 w 2004 r., do 603 w 2019 r. W tym przypadku najwyższe wartości odnotowano w powiatach: myśliborskim (693), gryfińskim (693) i pyrzyckim (691). Nie bez znaczenia jest również wiek samochodów oraz rodzaj używanego paliwa.

Największy udział stanowią samochody w wieku 16-25 lat (36%) oraz 26+ (27%), co oznacza, że ponad 60% aut w regionie nie spełnia norm emisji spalin, a ich zużycia mechaniczne zagrażają środowisku. Dodatkowo 1/3 samochodów posiada silniki Diesla, które stanowią większe zagrożenie dla jakości powietrza niż np. samochody benzynowe.

¹⁰⁵ Strategia Rozwoju Województwa Zachodniopomorskiego, s. 45.

¹⁰⁶ Roczna ocena jakości powietrza w województwie zachodniopomorskim. Raport wojewódzki za rok 2020, s. 61.

W przypadku zużycia energii elektrycznej na 1 mieszkańca, w latach 2004-2019 wystąpił znacznie mniejsze wahania niż wielkość produkcji. Jak widać na mapie (Mapa 6.), w województwie zachodniopomorskim wskaźnik zużycia energii wyniósł 3 569,76 kWh w 2019 r. co było 12. najwyższym wynikiem wśród województw.

Map of Poland showing the number of enterprises per voivodeship in 2008. The map is color-coded according to the number of enterprises, with a legend in the top right corner.

Legend (Number of enterprises):

- 6000 - 5000
- 5000 - 4500
- 4500 - 4000
- 4000 - 3500
- 3500 - 3000
- 3000 - 2500
- 2500 - 0

Voivodeships and their corresponding number of enterprises (in thousands):

- zachodniopomorskie: 3 569,76
- pomorskie: 3 789,37
- warmińsko-mazurskie: 2 822,03
- podlaskie: 2 748,75
- kujawsko-pomorskie: 4 071,66
- mazowieckie: 5 233,29
- lubuskie: 3 922,53
- wielkopolskie: 3 686,76
- łódzkie: 5 246,09
- lubelskie: 2 901,43
- dolnośląskie: 4 937,31
- opolskie: 5 837,42
- śląskie: 5 846,42
- świętokrzyskie: 4 257,83
- podkarpackie: 2 657,53
- małopolskie: 3 933,27

¹⁰⁷ Potencjał i wykorzystanie odnawialnych źródeł energii w produkcji energii elektrycznej i ciepła w województwie zachodniopomorskim. Wyzwania dla polityki przestrzennej, s. 55.

Analizując wielkość produkcji i zużycia energii elektrycznej, widać, że województwo zachodniopomorskie w całości pokrywa swoje zapotrzebowanie, i wyprodukowało więcej, niż zużyło energii w każdym z lat okresu 2004-2019.

Do czynników wpływających na gospodarkę obiegu zamkniętego należy zaliczyć przede wszystkim wielkość i rodzaj wytwarzanych odpadów, które w województwie zachodniopomorskim są produkowane głównie przez przedsiębiorstwa, mieszkańców i turystów. Turystyka przyczynia się do zanieczyszczenia Morza Bałtyckiego i plaż, a świadomość ekologiczna społeczeństwa wymaga poprawy. Nadto, dużą rolę w tym obszarze odgrywa sektor rolniczy, a w szczególności środki stosowane przez rolników, z których szczególnie szkodliwymi dla gleby są azot i fosfor. Na stan gleby mają wpływ również ekstremalne zjawiska atmosferyczne tj. susze czy ulewne deszcze.

W przypadku zasobów wodnych na terenie województwa zachodniopomorskiego, również turystyka jest jednym z głównych czynników determinujących ich stan. Negatywne efekty działalności człowieka są pozostawione odpady, które stanowią zagrożenie dla środowiska i zwierząt żyjących w akwenach i przy nich oraz zanieczyszczenia z łodzi i statków (wycieki paliwa, ścieki toaletowe). Skutkiem tych działań jest eutrofizacja wody, czyli obniżenie zawartości tlenu w wodzie. Oczywiście rolnictwo jest kolejnym czynnikiem wpływającym na gospodarkę wodno-ściekową, w szczególności stosowane w nim nawozy chemiczne, które powodują zanieczyszczenia szkodliwe dla człowieka i środowiska. Działalność przedsiębiorstw również oddziałuje na stan wód, albowiem ścieki wytwarzane przez sektor chemiczny, farmaceutyczny i wydobywczy mogą zawierać szkodliwe substancje, a ich wyciek może spowodować skażenie wody pitnej. Z uwagi na położenie geograficzne, wpływ na stan wód mają również zanieczyszczenia, które powstały w innych województwach i dostały się do regionu. Wg Państwowego Gospodarstwa Wodnego Wody Polskie najwięcej zanieczyszczeń trafia do rzek na południu kraju oraz na terenach rekreacyjnych, co ostatecznie wpływa na gospodarkę wodno-ściekową w regionie.

Na zmiany klimatu wpływa wiele czynników, z których większość jest bezpośrednio lub pośrednio wynikiem działalności człowieka. Głównym determinantem tych zmian jest efekt cieplarniany, spowodowany zwiększeniem emisji gazów cieplarnianych, głównie przez działalność człowieka. Istota działań na rzecz ograniczenia globalnego ocieplenia wymaga aktywności na wielu polach, niemniej najważniejszym jest, aby były one prowadzone w skali globalnej, z równym zaangażowaniem wszystkich regionów, państw i organizacji międzynarodowych.

W 2019 r. emisja CO₂ w województwie zachodniopomorskim wyniosła 3,2% całej emisji w kraju, co było wynikiem przeciętnym. Nadto, nastąpił jej spadek o 22% w porównaniu z 2004 r., co jest 5. największą poprawą tego wskaźnika w pp.

Województwo zachodniopomorskie odpowiadało za hodowlę 2,5% wszystkich zwierząt gospodarskich w Polsce w 2019 r., co jest jednym z najniższych wyników w kraju. Nadto, spadek w porównaniu z 2004 r. wyniósł 23% i był to 7. rezultat w skali kraju. Gorzej sytuacja wygląda w kontekście średniego zużycia nawozów azotowych na 1 ha.

W województwie zachodniopomorskim zużyto w 2019 r. 74,5kg nawozów azotowych na 1 ha użytków rolnych, znacznie powyżej średniej krajowej (67,7 kg/ha). W porównaniu z 2010 r. (ostatnie dane GUS), nastąpił symboliczny spadek o 1% przedmiotowego wskaźnika.

Zagrożeniem dla bioróżnorodności jest intensyfikacja produkcji rolniczej, szczególnie w zakresie monokulturowych upraw oraz stosowania środków ochrony roślin i nawozów. Również użytkowanie użytków rolnych w celach nierolniczych oraz zmniejszanie zielonych obszarów (np. łąk, pastwisk) ma negatywny wpływ na ten obszar. Oczywiście wśród czynników wpływających na obszar należy wymienić zmiany klimatu oraz rozwój projektów infrastrukturalnych.

Z drugiej strony, pozytywny wpływ na bioróżnorodność ma wspomniany bardzo wysoki odsetek powierzchni zalesionych (2. bezwzględna i 4. względna największa powierzchnia lasów w Polsce). Nadto, województwo cechuje silny rozwój rolnictwa ekologicznego, w 2019 r. 2. największa powierzchnia upraw ekologicznych i 5. najliczniejsza grupa gospodarstw ekologicznych. Szczegółowy opis czynników wpływających na obszary sektora społecznego znajduje się w raporcie cząstkowym – diagnoza społeczno - gospodarcza.

4. Czynniki sukcesu i porażki w obszarze

Do czynników sukcesu w gospodarce niskoemisyjnej należy dofinansowanie ze środków publicznych, w szczególności działania ukierunkowane na wymianę źródeł ciepła i termomodernizację budynków mieszkalnych. Z uwagi na dobry stan powietrza w województwie trudnym jest wskazanie czynników porażki. Niemniej następne działania władz lokalnych powinny być ukierunkowane na zwiększenie świadomości ekologicznej mieszkańców i turystów oraz dofinansowania na bieżące likwidowanie dzikich wysypisk.

Kluczowym czynnikiem porażki w gospodarce obiegu zamkniętego jest zbyt niska świadomość mieszkańców w kwestii należytej segregacji odpadów. Nieprawidłowości w tym zakresie wymagają ciągłego monitorowania, w szczególności odpadów gromadzonych przy budynkach wielorodzinnych. Nadto, w 2019 r., aż w 6. gminach województwa zachodniopomorskiego nie było żadnego PSZOK, a wielu gminach ich liczba była niewystarczająca. W wielu jednostkach samorządów terytorialnych działa zbyt mało takich punktów, a dodatkowo brakuje punktów naprawy, dlatego tworzenie PSZOK powinno być priorytetem w tym obszarze.

Jak czynniki sukcesu w gospodarce wodno-ściekowej wskazano wysoki odsetek ludności korzystającej z oczyszczalni ścieków, również wśród obszarów wiejskich, korzystny wskaźnik odsetka osób korzystających z kanalizacji (również na obszarach wiejskich) oraz dofinansowane ze środków UE działania redukujące zanieczyszczenia wód i zapobiegające ich degradacji.

W obszarze zmian klimatu w województwie zachodniopomorskim, za czynnik sukcesu trzeba przyjąć wzrost udziału OZE w produkcji energii elektrycznej, wspierany przez środki unijne w ramach RPO WZ oraz istotny spadek emisji CO₂. Do czynnika porażki, który wymaga działań w tym zakresie jest zmniejszenie emisji CO₂ przez gospodarstwa domowe, a więc finansowanie wymiany „kopciuchów”. Takie działania były już podejmowane, natomiast skala potrzeb wymusza ich intensyfikację.

Obszar bioróżnorodności w województwie zachodniopomorskim jest w dobrej kondycji, co zostało już wspomniane. Do czynników sukcesu należą także: ww. rozwój OZE oraz szersze wykorzystanie technologii energooszczędnych (także w ramach RPO WZ), które wpływają na zmniejszenie emisji gazów cieplarnianych. Do czynników porażki należy przede wszystkim zmiana klimatu i wielość zagrożeń, które niesie ze sobą (zostały one szeroko opisane w raporcie cząstkowym – diagnoza społeczno – gospodarcza). Kolejnym zagrożeniem jest rosnąca presja turystyczna i mieszkaniowa, w szczególności na terenach nadmorskich, która powoduje: zmiany w krajobrazie, emisję hałasu, zwiększenie wykorzystania zasobów wodnych oraz produkcji śmieci i innych odpadów. Należy również wspomnieć, iż OZE również zagrażają bioróżnorodności, w szczególności powodują częste kolizje ptaków z wiatrakami czy też panelami fotowoltaicznymi. Głębsza analiza czynników sukcesu i porażki, jak również opis szans rozwojowych i wyzwań dla sektora środowiskowego zawarta została w raporcie cząstkowym – diagnoza społeczno - gospodarcza.

5. Ocena logiki interwencji w tym ocena spójności wewnętrznej oraz ocena realizacji wskaźników, osiągnięcia celów Programu i jego wpływu na region

Niniejsza część raportu stanowi podsumowanie wyników badania „Ewaluacja efektów interwencji RPO WZ 2014 – 2020. Jest to trzeci etap niniejszego zlecenia. Szczegółowe wyniki badań zaprezentowane zostały w raporcie cząstkowym, z tego właśnie badania, będącym integralną częścią niniejszego zlecenia.

Pierwszym elementem, który był konieczny do tego, aby zweryfikować na ile dokument RPO WZ 2014 – 2020 był spójny, to znaczy czy zaplanowane cele, tworzyły ciąg przyczynowo skutkowy z zaplanowanymi efektami interwencji dokonano odtworzenia logiki interwencji. Odtworzenie logiki interwencji miało, więc na celu analizę tego, w jaki sposób zaplanowano interwencję, jakie zidentyfikowano problemy oraz w jaki sposób środki RPO WZ wpłynęły na poprawę sytuacji w badanym obszarze. Obok odtworzenia logiki interwencji w sposób szczegółowy dokonano analizy postępu finansowego, a w dalszej kolejności stopnia osiągnięcia wskaźników. Dokonana w ramach etapu III badania analiza logiki interwencji pozwoliła na ocenę spójności wewnętrznej osiągniętych celów programu poprzez realizację projektów w ramach poszczególnych działań. Dokonana analiza logiki potwierdza spójność zaproponowanej interwencji w ramach RPO WZ na lata 2014- 2020, a zaplanowane działania są spójne z zaproponowanymi efektami.

Obok odtworzenia logiki interwencji w sposób szczegółowy dokonano analizy postępu finansowego, a w dalszej kolejności stopnia osiągnięcia wskaźników. Łącznie na koniec 2020 r. w ramach sektora środowiskowego zawarto 500 umów na dofinansowanie projektów. Liczba podpisanych umów w poszczególnych obszarach tematycznych prezentuje się następująco:

- Gospodarka niskoemisyjna (ochrona powietrza) - łącznie 362 umowy,
- Gospodarka obiegu zamkniętego (ochrona gleby) – łącznie 8 podpisanych umów,
- Gospodarka wodno – ściekowa (ochrona wód) – łącznie 49 umów,
- Zmiany klimatu (adaptacja, ostrzeganie przed zagrożeniami) – 52 umowy,
- Bioróżnorodność (ochrona i wzmacnianie różnorodności biologicznej) – łącznie 29 umów.

W odniesieniu do całego sektora środowiskowego, pozytywnie ocenić należy postęp finansowy. Zarówno analiza desk research jak i wywiady jakościowe z przedstawicielami IZ RPO WZ potwierdzają wysokie zainteresowanie wsparciem. Jak sami wskazują, w ich ocenie alokacje na poszczególne nabory były wysokie, natomiast w wielu przypadkach zainteresowanie wnioskodawców znacznie je przewyższało. W sektorze środowiskowym nie występuje ryzyko niezrealizowania wartości docelowych wskaźników, które zagrażałyby realizacji celów RPO WZ. Wiele wskaźników zostało również przeszacowanych (przyczyny wskazano w powyższych analizach wartości wskaźników).

Realizacja projektów w ramach sektora środowiskowego zakładała osiągnięcie konkretnych wskaźników, a tym samym efektów, które powinny wpłynąć na zmianę w danym obszarze. Działania ukierunkowane na wsparcie w ramach OP II, OP III, OPIV miały m.in:

- PI 4e:
 - rozwijać zintegrowany system transportu publicznego;
 - zwiększyć i zmodernizować tabor transportu miejskiego;
 - realizować projekty zwiększające świadomość ekologiczną.
- PI 4c: umożliwić dokonanie kompleksowej, głębokiej termomodernizacji obiektów użyteczności publicznej oraz wielorodzinnych budynków mieszkaniowych.
- PI 4a:
 - umożliwić zastępowanie konwencjonalnych źródła energii, źródłami odnawialnymi, przede wszystkim z biomasy, biogazu i energii słonecznej;
 - umożliwić rozwój jednostek wytwarzających energię z OZE;
 - zwiększyć potencjał sieci energetycznej do odbioru energii z OZE;
- PI 4g: wspierać w budowie jednostek wytwarzania energii elektrycznej i ciepła w wysokosprawnej kogeneracji lub zastępować obecne jednostki kogeneracyjnymi.
- PI 6e: umożliwić wymianę źródła ciepła na mniej emisyjne w indywidualnych gospodarstwach domowych.
- PI 5b: poprawę bezpieczeństwa przeciwpowodziowego, przywrócenie dobrego stanu infrastruktury retencjonującej wodę, a także poprawę gospodarowania wodami opadowymi na terenach miejskich oraz usprawnienie organizacji systemów wczesnego ostrzegania i prognozowania zagrożeń oraz systemów ratownictwa i służb ratowniczych w sytuacjach wystąpienia zjawisk katastrofalnych lub poważnych awarii.
- PI 6b: budowę i modernizację sieci kanalizacyjnych dla ścieków komunalnych oraz linii wodociągowych (sieci, oczyszczalnie, linie, systemu zarządzania).
- PI 6a: podjąć działania zintegrowane na rzecz gospodarki odpadami, budować infrastrukturę tej gospodarki oraz poprawić gospodarowanie odpadami niebezpiecznymi.
- PI 6d: podjąć działania na rzecz ochrony i przywrócenia różnorodności biologicznej, w tym ochrony zasobu genetycznego roślin endogenicznych, leczenie i rehabilitację dziko żyjących zwierząt, a także działania edukacyjne w tym obszarze.

Zaplanowane i zakontraktowane środki oraz osiągnięte poziomy wskaźników, wskazują, iż realizowane projekty wykorzystywały/wykorzystują dostępną alokację, oraz realizowały/realizują założone wartości wskaźników. W tym wymiarze poniesione nakłady przyczyniają się do poprawy sytuacji w regionie. Jednak jak wskazuje analiza danych zastanych, w wielu przypadkach liczba złożonych wniosków o dofinansowanie przekraczała możliwości dofinansowania. Na koniec 2020 r. w całym analizowanym sektorze zidentyfikowano, iż umowy zostały podpisane z niespełną połową wnioskodawców – 41%

podpisanych umów względem złożonych wniosków. Pokazuje to m.in. skalę zapotrzebowania, oraz wskazuje na grupę podmiotów, która wciąż wymaga wsparcia.

6. Ogólna ocena wpływu poszczególnych osi priorytetowych na sytuację społeczno-ekonomiczną regionu

Zaplanowane i zakontraktowane środki oraz osiągnięte poziomy wskaźników, wskazują, iż realizowane projekty wykorzystywały/wykorzystują dostępną alokację, oraz realizowały/realizują założone wartości wskaźników. W tym wymiarze poniesione nakłady przyczyniają się do poprawy sytuacji w regionie.

Dokonana w ramach niniejszego zlecenia szczegółowa diagnoza wykazała wiele problemów (które zostały wskazane w podrozdziale 2. Najważniejsze problemy występujące w obszarze tematycznym), na które wciąż region powinien reagować oraz wspierać podmioty funkcjonujące w badanym obszarze. Jak podkreślali badani w wywiadach jakościowych, program regionalny stanowi tylko część wsparcia oferowanego w badanym obszarze, oprócz środków z funduszy europejskich (oferowanych również w Programach krajowych) dostępne są środki z budżetu państwa, ale także inwestycje prywatne. Działania RPO WZ powinny być więc spójne z polityką regionu, ale z uwagi na wielość i złożoność problemów przybliżają do realizacji założonych celów, ale nie likwidują zdiagnozowanych problemów w całości.

Na podstawie analizy danych zastanych, w szczególności poziomu realizacji zakładanych wartości wskaźników w programie oraz przeprowadzonych wywiadów jakościowych należy pozytywnie ocenić interwencję realizowaną w ramach RPO WZ na lata 2014 – 2020. Odpowiadała ona zidentyfikowanym problemom, jednak nie zawsze potencjalni beneficjenci byli zainteresowani realizacją projektów w taki sposób, jak to zaplanowano. Należy mieć tutaj na względzie, iż pomimo tego, że wsparcie planowane jest w oparciu o diagnozę, to poszczególne typy projektów, sposób ich realizacji jest bardzo różnorodny. Jak wskazywano to przy okazji analizy poziomu osiągnięcia wartości docelowych wskaźników, zainteresowanie wnioskodawców było tak duże, jak tego oczekiwano (w większości działań). Nakładają się tutaj dwie sytuacje, czyli walenie kosztów i korzyści przez beneficjentów oraz szczegółowe potrzeby i wymagania stawiane regionom przez założenia polityki spójności.

W sposób szczegółowy stosowanie zasady koncentracji tematycznej omówione zostało w rozdziale dotyczącym sektora przedsiębiorstw. Polityka spójności określa, że regiony i państwa członkowskie muszą ukierunkować inwestycje ze środków UE na cztery kluczowe obszary sprzyjające wzrostowi gospodarczemu i tworzeniu miejsc pracy oraz realizować priorytety Strategii Europa 2020 i wpisywać się w jeden z jedenastu obszarów tematycznych interwencji funduszy strukturalnych w latach 2014 - 2020:

1. Badania i działalność inwestycyjna,
2. Technologie informacyjno – komunikacyjne,
3. Konkurencyjność małych i średnich przedsiębiorstw (MŚP),
4. Przejście na gospodarkę niskoemisyjną,
5. Dostosowanie do zmian klimatycznych oraz zapobieganie zagrożeniom i zarządzanie nimi,
6. Ochrona środowiska i efektywne wykorzystywanie zasobów,
7. Zrównoważony transport oraz usuwanie wąskich gardeł w kluczowych infrastrukturach sieciowych,

8. Promowanie zatrudnienia i wspieranie mobilności siły roboczej,
9. Włączenie społeczne i zwalczanie ubóstwa,
10. Edukacja, poszerzenie umiejętności i kształcenie ustawiczne,
11. Kreowanie możliwości instytucjonalnych oraz efektywna administracja publiczna.

Zgodnie z przyjętą zasadą koncentracji tematycznej oraz towarzyszącej tej zasadzie koncentracji środków (ring-fencing) 50 % środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego została przeznaczona na realizację projektów w ramach obszaru 1, 3, 4, a 20% środków z Europejskiego Funduszu Społecznego będzie przeznaczane na realizację projektów w obszarze 9.

Założenie stosowania zasady koncentracji tematycznej, było wymogiem nadrzędnym w stosunku do programu i w tym kontekście Cele tematyczne musiały być i zostały w nim uwzględnione. Realizacja celów strategicznych dla regionu możliwa jest wtedy, kiedy podmioty skupione wokół niego wspólnie go realizują. Należy tutaj jednocześnie podkreślić, iż wyznaczone cele nie mają charakteru regionalnego jako takiego, gdyż są wyznaczane przez politykę wyższego rzędu. Przygotowanie programu wymusza zatem dobór takich kategorii interwencji, które z jednej strony będą miały wpływ na realizację zadań wyznaczonych przez dokumenty nadrzędne (Umowa Partnerstwa, Strategii Europa 2020) z drugiej będą potrzebne i możliwe do realizacji w regionie. Przestrzeganie tych podziałów, było konieczne w całym okresie programowania, dlatego też dokonywanie zmian w programie musiało uwzględniać nałożone na niego zasady.

Szczegółowo mechanizm ZIT (zintegrowanych inwestycji terytorialnych) oraz KS (kontraktów samorządowych) został opisany w ramach sektora gospodarczego. W sektorze środowiskowym Inwestycje ZIT wdrażane są w takich obszarach jak: gospodarka niskoemisyjna (PI 4c, PI 4e), Instrument KS wdrażany jest zaś w obszarach: gospodarka niskoemisyjna (PI 4e).

Badania jakościowe oraz analiza danych zastanych potwierdza, iż podejście terytorialne do realizacji projektów jest uzasadnione i potrzebne. Województwo zachodniopomorskie nie jest jednolite pod względem gospodarczym, społecznym, kulturowym, czy też w zakresie dostępności transportowej. Ważnym elementem stosowania wymiaru terytorialnego w realizowanych inwestycjach jest budowanie współpracy pomiędzy samorządami. Pozwala to na uzyskanie optymalnych efektów nie tylko z perspektywy jednej gminy, ale osiągnięcie wspólnych efektów.

Analizując trafność zastosowanego podejścia należy mieć na uwadze przesłanki, które były przyczyną zatasowania mechanizmów terytorialnych. Obok potrzeby integrowania działań w poszczególnych obszarach funkcjonalnych zidentyfikowano potrzebę wspierania obszarów w gorszej sytuacji niż obszary położone w pobliżu silnych ośrodków miejskich. Ta gorsza sytuacja wynika przede wszystkim z występowania obszarów tzw. popegeerowskich.

7. Spójność Programu z dokumentami nadrzędnymi

Podstawę systemu realizacji RPO WZ tworzą dokumenty zewnętrzne (akty prawne unijne i krajowe oraz wytyczne ministra właściwego ds. rozwoju regionalnego) oraz wewnętrzne. Analiza dokumentu RPO WZ na lata 2020 w jasny sposób wykazała, iż dokument został przygotowany w zgodzie z zapisami Umowy Partnerstwa, odpowiednimi przepisami krajowymi oraz unijnymi oraz przy uwzględnieniu obowiązków wynikających z przyjętych Strategii w tym strategią Europa 2020 oraz Strategią Unii Europejskiej dla regionu Morza Bałtyckiego (SUE RMB). Analiza danych zastanych potwierdza, iż autorzy dokumentu opierali się na zapisach wskazanych dokumentów. Można również pozytywnie ocenić Program od kąta realizacji zasady evidence based policy. W samym programie zawarto już informacje na temat tego, iż przygotowano diagnozę sytuacji w regionie, celem przygotowania odpowiedniego wsparcia w danym obszarze. Wykorzystanie tego elementu potwierdzają również pracownicy RPO WZ. Wskazują oni, iż przy pracy nad dokumentem wykorzystywane były szczegółowe opracowania, ekspertyzy, analizy branżowe, ukierunkowujące prace na obszary zgodne z potrzebami regionu. Spełnia to więc założenia wspomnianej zasady, która to określa, iż planowanie interwencji, a więc przygotowanie instrumentów, mających poprawić sytuację w obszarach problemowych, powinno opierać się na wynikach badań i dostępnej wiedzy w danym obszarze. Zasada ta warunkuje udział wszystkich zaangażowanych partnerów w proces przygotowania interwencji. Również w tym względzie dokument obejmował wykorzystanie partnerów do procesu przygotowania dokumentu oraz późniejszej jego konsultacji.

Jednym z dokumentów, który w bezpośredni sposób został przełożone na wskaźniki dla RPO WZ jest właśnie Strategia Europa 2020. Opis założeń Strategii Europa 2020 oraz powiązania z RPO WZ dokonano w rozdziale dotyczącym sektora gospodarczego. Poniżej przedstawiono wyniki analiz, takich samych jak w przypadku sektora gospodarczego i społecznego, mających na celu określić na ile cele Strategii Europa 2020 zostały zrealizowane przy udziale RPO WZ.

Do sektora środowiskowego przypisano następujące wskaźniki określające poziom realizacji celów wyznaczonych w strategii Europa 2020:

- Udział energii ze źródeł odnawialnych w końcowym zużyciu energii brutto;
- Zużycie energii pierwotnej;
- Zużycie energii pierwotnej.

Regionalny Program Operacyjny Województwa Zachodniopomorskiego jest jednym z narzędzi realizacji celów wyznaczonych w dokumencie Europa 2020. Tym samym realizacja założonych celów RPO WZ, poprzez osiąganie założonych wartości wskaźników, przybliży region oraz pośrednio kraj do osiągnięcia zamierzeń Strategii.

Dane z Eurostat wskazują, iż Polska musi wciąż podejmować działania na rzecz zwiększenia udziału energii ze źródeł odnawialnych ostatnie dostępne dane wskazują na 12,16%, a wartość docelowa do 2020 r. powinna wynosić 15%. Jeśli mowa o ograniczeniu emisji gazów cieplarnianych oraz zużycia energii pierwotnej, dane dla Polski pokazują, iż cele te udało się zrealizować. Na poziomie regionu nie są prowadzone statystyki dotyczące wskazanych mierników, w efekcie czego nie jest możliwe porównanie ich wartości w regionie. Dlatego jak już wcześniej wspomniano dokonana została ocena jakościowa wkładu RPO WZ w realizację celów Strategii Europa 2020. Analiza informacji kwartalnej

wykazała, iż w wielu przypadkach wartości docelowe wskaźników dla poszczególnych PI zostały przekroczone, nie zidentyfikowano również zagrożenia w wydatkowaniu środków. W efekcie czego można stwierdzić, iż program miał istotny wpływ na osiągnięcie celów Strategii, a przypisane cele tematyczne odpowiadały wskazanym w Strategii potrzebom.

8. Rekomendowane działania wraz z propozycją wskaźników i kryteriów wyboru projektów.

W obszarze gospodarka niskoemisyjna (ochrona powietrza) uwzględniono aspekty związane z ochroną powietrza, tj. ograniczeniem niskiej emisji w celu zapewnienia standardów jakości powietrza (redukcja emisji PM10, PM2.5, BaP), a korelujące z nimi związane ze wzrostem efektywności energetycznej, zwiększeniem udziału OZE w bilansie energetycznym i redukcją emisji CO₂ w budynkach mieszkalnych i użyteczności publicznej. Natomiast pozostałe aspekty związane z mitygacją zmian klimatu ujęto w sektorze „zmiany klimatu”.

W sektorze środowiskowym związanym z efektywnością energetyczną i wymianą wysokoemisyjnych źródeł ciepła na paliwa stałe, połączonych z termomodernizacją budynków rekomendacje obejmują:

- objęcie wymianą źródeł ciepła w budynkach mieszkalnych lub poszczególnych lokalach mieszkalnych, a także budynkach użyteczności publicznej;
- W projektach należy przewidzieć możliwe szerokie grono odbiorców końcowych, w tym właścicieli budynków jednorodzinnych i wielolokalowych, właścicieli poszczególnych lokali w budynkach wielolokalowych, wspólnoty mieszkaniowe i spółdzielnie. Działaniem powinno się objąć także budynki komunalne i użyteczności publicznej;
- Jako element uzupełniający projektu należy przewidzieć możliwie, według obowiązującego prawa oraz standardów i wewnętrznych wytycznych IZ RPO WZ, uproszczone oceny energetyczne i klimatyczne budynków lub lokali, kampanie edukacyjne w zakresie zdrowotnych aspektów zanieczyszczenia powietrza i konieczności wymiany wysokoemisyjnych źródeł ogrzewania gospodarstw domowych, w tym także lokalne systemy informowania o stanie jakości powietrza, prezentujące dane o bieżącej jakości powietrza z wykorzystaniem czujników niskokosztowych.

Rekomendacja uzasadniona faktem, iż wsparcie będzie kontynuacją działań 2.5, 2.6, 2.7, 2.8, oraz 2.14 i 2.15 (Zachodniopomorski Program Antysmogowy) RPO WZ 2014-2020.

Ponadto zaproponowano zmiany, których efekty widoczne są w odniesieniu do sektora środowiskowego, ale łączą w sobie obszar gospodarki niskoemisyjnej (ochrony powietrza) oraz obszaru transportu, przypisanego do sektora społecznego.

W sektorze środowiskowym związanym z rozwojem zeroemisyjnego transportu publicznego rekomendacje obejmują:

- Realizacja projektów w zakresie budowy lub rozbudowy infrastruktury zintegrowanego systemu transportu publicznego w celu ograniczenia ruchu drogowego w centrach miast, w tym zakup zeroemisyjnego taboru transportu miejskiego, zakup i montaż publicznych stacji ładowania pojazdów elektrycznych oraz rozwiązań uzupełniających komunikację publiczną, opartych o

rozwiązania zeroemisyjne (np. systemy carsharing, systemy elektrycznych pojazdów transportu indywidualnego, systemy park&ride, bike&ride, etc).

- Jako element uzupełniający projekty należy przewidzieć kampanie edukacyjne zachęcające do korzystania z transportu publicznego i zeroemisyjnego, a także systemów zarządzania mobilnością (np. zintegrowany bilet) i informowania o bieżącym stanie jakości powietrza.

Rekomendacja uzasadniona faktem, iż działanie będzie kontynuacją działania 2.1, 2.2, 2.3, 2.4 RPO WZ 2014-2020 w ramach Zrównoważonej multimodalnej mobilność miejskiej.

Obszar gospodarki obiegu zamkniętego, obejmuje minimalizację wytwarzania odpadów na każdym etapie cyklu życia produktów, recykling (w tym selektywną zbiórkę) oraz przywracanie do użytkowania terenów zanieczyszczonych i zdegradowanych.

W sektorze środowiskowym związanym z organizacją i usprawnianiem systemów selektywnej zbiórki odpadów komunalnych, w tym budową i modernizacją PSZOK, stacji magazynowych i przeładunkowych odpadów selektywnie zebranych wraz z innymi elementami systemów selektywnej zbiórki odpadów, rekomendacje obejmują:

- Działanie stanowić powinno odpowiedź na zapotrzebowanie JST wykazane w Planie Inwestycyjnym stanowiącym załącznik nr 1 do WPGO oraz na działania ujęte bezpośrednio w WPGO. Elementem uzupełniającym część inwestycyjną powinny być kampanie edukacyjne w zakresie zwiększenia zasięgu i poprawy jakości selektywnej zbiórki odpadów komunalnych oraz wzmocnienie systemów kontroli nad odpadami.

Rekomendacja jest uzasadniona, gdyż działanie będzie częściowo kontynuacją działania 3.7 RPO WZ2014-2020 Rozwój gospodarki odpadami komunalnymi.

W sektorze środowiskowym związanym z budową i rozbudową instalacji do recyklingu, w tym linii sortowania odpadów selektywnie zebranych, instalacji recyklingu organicznego, a także produkcji pelletu z odpadów drzewnych rekomendacje obejmują:

- Projekty powinny stanowić odpowiedź na zapotrzebowanie JST wykazane w Planie Inwestycyjnym stanowiącym załącznik nr 1 do WPGO oraz na działania ujęte bezpośrednio w WPGO. Jak również odpowiedź na zapotrzebowanie przez inne niż JST jednostki. Elementy uzupełniające część inwestycyjną powinny stanowić kampanie edukacyjne w zakresie zwiększenia zasięgu i poprawy jakości selektywnej zbiórki odpadów komunalnych oraz wzmocnienie systemów kontroli nad odpadami.
- Projekty powinny dotyczyć kompleksowej inwestycji w zakresie rozwoju systemu gospodarki odpadami komunalnymi, tj. projekt powinien przewidywać różne elementy systemu gospodarki odpadami: budowa linii sortowniczej, instalacji recyklingu, kampania edukacyjna.

Rekomendacja jest uzasadniona, gdyż odpowiada na zapotrzebowanie i jest uwzględniona w zapisach dokumentów programowych. Stanowi jednak nowe działanie.

W sektorze środowiskowym związanym z rekultywacją terenów zdegradowanych, w tym rekultywacją składowisk, likwidacją dzikich wysypisk oraz usuwania porzuconych odpadów rekomendacje obejmują:

- Realizacja projektów polegająca na nadaniu lub przywróceniu terenom zdegradowanym wartości użytkowych. W ramach projektu koszty kwalifikowane dotyczyć mogą instalacji wytwarzania OZE

na terenach rewitalizowanych. Działanie stanowić powinno odpowiedź na zapotrzebowanie JST wykazane w Planie Inwestycyjnym stanowiącym załącznik nr 1 do WPGO.

- Realizacja projektów może również polegać na usunięciu źródła degradacji i niebezpieczeństwa dla środowiska. W efekcie powstanie miejsce nieużytkowe, ale zabezpieczone przed szkodliwym działaniem. Jak wskazują eksperci, miejsca nieużytkowe, pozostawione „samym sobie”, są bardzo cennymi i ważnymi elementami środowiska przyrodniczego, zwykle cenniejszymi niż miejsca specjalnie kształtowanie.

Obszar gospodarki wodno-ściekowa obejmuje redukcję zapotrzebowania na wodę, zaopatrzenie w wodę oraz ochronę wód powierzchniowych i podziemnych.

Rekomendacja jest uzasadniona, gdyż odpowiada na zapotrzebowanie i jest uwzględniona w zapisach dokumentów programowych. Stanowi jednak nowe działanie.

W sektorze środowiskowym związanym z budową, rozbudową lub modernizacją oczyszczalni ścieków rekomendacje obejmują:

- Realizację projektów, które powinny stanowić odpowiedź na zapotrzebowanie JST wskazane w VI aktualizacji KPOŚK. Przedmiotem projektu może być budowa, rozbudowa, przebudowa, remont i/lub modernizacja urządzeń do oczyszczania ścieków w aglomeracjach uwzględnionych w Krajowym Programie Oczyszczania Ścieków Komunalnych, w tym w szczególności w pasie nadbrzeżnym.

Rekomendacja jest uzasadniona, gdyż działanie stanowić będzie kontynuację działania 3.6 Wsparcie rozwoju systemów oczyszczania ścieków RPO WZ 2014-2020 i będzie odpowiedzią na aktualną diagnozę potrzeb.

W sektorze środowiskowym związanym z budową, rozbudową lub modernizacją sieci kanalizacyjnych rekomendacje obejmują:

- Realizację projektów, które powinny stanowić odpowiedź na zapotrzebowanie JST wskazane w VI AKPOŚK. Przedmiotem projektu może być budowa, rozbudowa, przebudowa, remont i/lub modernizacja urządzeń do odprowadzania ścieków w aglomeracjach uwzględnionych w Krajowym Programie Oczyszczania Ścieków Komunalnych (2 tys. RLM do 10 tys. RLM). Należy również uwzględnić fakt, iż wyzwania stawiane przez KE są wyższe niż powyżej wskazane. Oczekuje się iż w ramach funduszy europejskich, realizacja obejmie projekty, które będą prowadzić do pełnej zgodności z Dyrektywą ściekową i tylko w aglomeracjach od 10 tys. do 15 tys. RLM. Dopiero po osiągnięciu pełnej zgodności z dyrektywą możliwe byłoby wsparcie w pozostałym zakresie. Rekomenduje się, aby uwzględnić także możliwość finansowania budowy / rozbudowy sieci wodociągowych jako element uzupełniający projekt.

Rekomendacja jest uzasadniona, gdyż działanie stanowić będzie kontynuację działania 3.5 Wsparcie rozwoju sieci wodociągowych oraz 3.6 Wsparcie rozwoju systemów oczyszczania ścieków RPO WZ 2014-2020.

W sektorze środowiskowym związanym ze zrównoważoną niebieską gospodarką rekomendacje obejmują:

- Realizację projektów, których tematyką będą działania w zakresie ograniczenia wpływu na środowisko i klimat niebieskiej gospodarki (w tym rybołówstwa, akwakultury, turystyki przybrzeżnej, transportu morskiego, działalności portowej i przemysłu stoczniowego). Przedmiotem projektu mogą być innowacyjne działania, w tym zastosowanie innowacyjnych technologii związanych z niebieską gospodarką, np. odbudowę ekosystemów morskich, dekarbonizację transportu morskiego, ekologizację portów, ośrodków wypoczynkowych, marin, recyklingu statków morskich i morskich turbin wiatrowych, ograniczeniem zanieczyszczenia wód morskich tworzywami sztucznymi i mikrodrobinami plastiku, przeciwdziałaniem zakwitowi sinic, etc. Działanie jest odpowiedzią na nową politykę Komisji Europejskiej w zakresie zrównoważonej niebieskiej gospodarki (18/05/2021).

Rekomendacja jest uzasadniona, gdyż jest odpowiedzią na nową politykę Komisji Europejskiej w zakresie zrównoważonej niebieskiej gospodarki (18/05/2021).

Obszar dotyczący zmiany klimatu obejmuje mitygację zmian klimatu (w szczególności zwiększenie udziału OZE w bilansie energetycznym) oraz działania adaptacyjne (w tym ostrzeganie przed zagrożeniami wynikającymi z warunków pogodowych).

W sektorze środowiskowym związanym z rozwojem energetyki opartej na OZE rekomendacje obejmują:

- rozwój i wykorzystanie OZE, w szczególności produkcji i magazynowania energii elektrycznej wytwarzanej w oparciu o biomasę, energię wodną, wiatrową, energię geotermalną. Działania powinny obejmować rozwój jednostek wytwórczych, magazynowanie i przesyłanie energii, tworzenie klastrów lub spółdzielni energetycznych. Działanie jest odpowiedzią na rozpoznane wyzwanie większego wykorzystania potencjału energii odnawialnej w regionie i identyfikowany potencjał województwa w tym zakresie.

Rekomendacja jest uzasadniona, gdyż działanie jest odpowiedzią na rozpoznane wyzwanie większego wykorzystania potencjału energii odnawialnej w regionie i zidentyfikowany potencjał województwa w tym zakresie.

W sektorze środowiskowym związanym z adaptacją do zmian klimatycznych rekomendacje obejmują:

- realizację projektów zwiększających adaptację infrastruktury do zmian klimatu, ze szczególnym uwzględnieniem miast. Projekty zorientowane powinny być na zmniejszenie skali miejskiej wyspy ciepła, dostosowanie infrastruktury do lepszego zagospodarowania wód opadowych, kształtowania zieleni miejskiej. Finansowanie mogą uzyskać projekty rozwoju „zielono-niebieskiej” infrastruktury, likwidacji powierzchni nieprzepuszczalnych, budowy systemów zagospodarowania wód opadowych oraz rozwoju terenów zieleni w miastach, a także informowania i ostrzegania przed zagrożeniami wynikającymi z warunków pogodowych. Proponowane działania są odpowiedzią na rozpoznane wyzwanie związane z koniecznością adaptacji do zmian klimatu.

Rekomendacja jest uzasadniona gdyż jest odpowiedzią na rozpoznane wyzwanie związane z koniecznością adaptacji do zmian klimatu.

W sektorze środowiskowym związanym z małą i mikro retencją na terenach pozamiejskich rekomendacje obejmują:

- realizację projektów, których celem powinna być adaptacja do zwiększonej intensywności opadów, zwiększenie retencji i ograniczenie spływu powierzchniowego. Projekty dotyczyć mogą zastosowania rozwiązań zwiększających małą retencję wodną i wykorzystywanie wody opadowej, rozwój lub odtworzenie naturalnych ekosystemów retencjonujących wodę. Jak również mogą dotyczyć budowy lub modernizacji urządzeń wodnych małej retencji.

Rekomendacja jest uzasadniona, gdyż działanie jest kontynuacją działania 3.1 RPO WZ 2014-2020, z rozszerzonym katalogiem beneficjentów i zakresem interwencji.

Poniżej rekomendacje dotyczą obszaru Bioróżnorodności, który obejmuje ochronę ekosystemów (i ich poszczególnych elementów przyrodniczych, w tym gleb), ochronę cennych siedlisk i zagrożonych gatunków w tym działania instytucjonalne, edukacyjne, podnoszące świadomość mieszkańców i turystów w zakresie dziedzictwa przyrodniczego.

W sektorze środowiskowym związanym ze wsparciem instytucjonalnych form ochrony przyrody i krajobrazu rekomendacje obejmują:

- działania obejmujące wsparcie instytucjonalnych form ochrony przyrody w zakresie tworzenia planów ochrony parków krajobrazowych, monitoringu obszarów chronionych, utworzenia nowych obszarów chronionych. Z zastrzeżeniem, że takiemu wsparciu musi towarzyszyć stabilne (nie tylko w skali jednej perspektywy finansowej) finansowanie wykonywania zadań ujętych w planie. Plan taki musi zakładać zatem propozycje projektów oraz źródła ich finansowania.

Rekomendacja jest uzasadniona, gdyż działanie jest kontynuacją działania 4.6 RPO WZ 2014-2020, z rozszerzonym zakresem interwencji.

W sektorze środowiskowym związanym z zachowaniem lub przywróceniem właściwego stanu ekosystemów, siedlisk i gatunków rekomendacje obejmują:

- realizację projektów zorientowanych na wdrażanie działań ochronnych związanych z poprawą stanu ekosystemów, siedlisk i poszczególnych gatunków (działania ochrony czynnej i biernej), identyfikacji miejsc występowania oraz eliminacji gatunków obcych w tym inwazyjnych, poprzez ochronę naturalnych zbiorowisk roślin.

Rekomendacja jest uzasadniona, jest odpowiedzią na rozpoznane wyzwania związane z zachowaniem lub przywróceniem właściwego stanu ekosystemów, siedlisk i gatunków.

W sektorze środowiskowym związanym z rozwojem ekoturystyki i turystyki zrównoważonej, korzystającej z zasobów przyrodniczych i walorów krajobrazowych rekomendacje obejmują:

- Zgodnie z koncepcją koncentracji/rozproszenia ruchu turystycznego dla właściwego zagospodarowania turystycznego obszarów chronionych możliwa jest alternatywa, należy dążyć do skupienia ruchu turystycznego w określonych miejscach (np. bardziej odpornych na negatywne oddziaływanie człowieka na środowisko przyrodnicze). Polega to na takim zagospodarowaniu obszarów chronionych, aby większość turystów przebywała na specjalnie wybranych w tym celu miejscach lub terenach (określanych przez planistów mianem „dzbanków z miodem” – ang.

„honeypots”). Zazwyczaj w miejscach tych lokalizowane są parkingi dla samochodów, miejsca piknikowe, punkty informacji turystycznej, toalety itp., a czasami również placówki gastronomiczne, pola biwakowe, kempingi itd. W niektórych przypadkach zagospodarowanie turystyczne w takich miejscach może być wzbogacone o urządzenia i usługi rekreacyjno-sportowe, sklepy, a nawet muzea przyrodnicze czy przyrodniczo-etnograficzne. Możliwe powinny być też działania na rzecz takiego rozproszenia ruchu turystycznego, aby obecność nielicznych (np. w przeliczeniu na jednostkę powierzchni) turystów nie stwarzała zagrożenia dla zasobów przyrodniczych terenu.

Rekomendacja jest uzasadniona, jest odpowiedzią na rozpoznane wyzwania związane z rozwojem ekoturystyki i turystyki zrównoważonej, korzystającej z zasobów przyrodniczych i walorów krajobrazowych oraz jest zgodne z dokumentami programowymi.

Z punktu widzenia charakteru wsparcia, najbardziej trafne będą wskaźniki mierzące przede wszystkim fizyczne efekty projektów (np. " Odsetek oczyszczalni spełniających łącznie 3 warunki zgodności z dyrektywą (art. 3, 4, 5.2 oraz 10) 91/271/EWG w ogólnej liczbie oczyszczalni ") oraz liczbę osób korzystających z tych efektów (np. "Odsetek ludności korzystającej z oczyszczalni ścieków"), bez znaczącego rozdrobnienia i szczegółowego wskazywania grup docelowych – sytuacja społeczno-gospodarcza jest bowiem zmienna, a działania realizowane w ramach funduszy europejskich muszą być odpowiednio elastyczne, by dostosować się do tej zmienności.